

PRÁVNICKÉ LISTY

1/2021

Vědecké odborné články

*Společnost odpovědnosti (odpovědná společnost)
a soukromé právo*

*Nadobudnutie vlastníckeho práva podľa ZMO
v medzinárodnom obchodnom styku*

*Komparácia poskytovania reverzných hypoték
vo vybraných štátoch Európskej únie*

Konstitucionalizace práva Evropské unie

Recenze

Z vědeckého života

**FAKULTA PRÁVNICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI**

 Wolters Kluwer

PRÁVNICKÉ LISTY

1/2021

OBSAH

Vědecké odborné články

Společnost odpovědnosti (odpovědná společnost) a soukromé právo

prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.

Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni 3

Nadobudnutie vlastníckeho práva podľa ZMO v medzinárodnom obchodnom styku

Mgr. Adam Kőszeghy

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko 18

Komparácia poskytovania reverzných hypoték vo vybraných štátoch Európskej únie

JUDr. Ing. Darina Králiková

Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko 27

Konstitucionalizace práva Evropské unie

JUDr. Ing. Jiří Zemánek, CSc.

Soudce Ústavního soudu ČR, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 32

Recenze

František Cvrček, Helena Jermanová (eds.)

Metamorfózy práva ve střední Evropě 2020: právo a krize

doc. JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D. 39

Z vědeckého života

Životní jubileum prof. Jana Musila 41

Životní jubileum doc. Ladislava Soukupa 42

Vzpomínka na JUDr. Jindřicha Fastnera 43

Informace o konání workshopu: Sexuální násilí – Pachatelé a oběti, mýty a realita 44

doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.

Předseda redakční rady

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.

Interní členové

prof. JUDr. et PhDr. Karolina Adamová, CSc., DSc., prof. JUDr. Miroslav Bělina, CSc., prof., prof. zw., Dr. et Mgr. Ing. Alexander Bělohávek, dr. h. c., doc. JUDr. František Cvrček, CSc. (místopředseda redakční rady), doc. JUDr. Tomáš Dvořák, Ph.D., doc. JUDr. Monika Forejtová, Ph.D., JUDr. Vilém Knoll, Ph.D., prof. JUDr. Martin Kopecký, CSc., JUDr. Tomáš Louda, CSc., prof. JUDr. Jan Musil, CSc., doc. JUDr. Jan Pauly, CSc. (místopředseda redakční rady), doc. JUDr. Jarmila Pavlátová, CSc., prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc., dr. h. c., prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc., JUDr. Petra Hrubá Smržová, Ph.D., doc. PhDr. Lukáš Valeš, Ph.D.

Externí členové

prof. JUDr. Vladimír Babčák, CSc. (PF UPJŠ Košice), JUDr. Eduard Barány, DrSc. (ÚŠP AV SR), prof. Gad Barzilai (Faculty of Law, University of Haifa), prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc. (PF UK Praha), Dr. Karim Eshragh (Public International Law Expert, Hague), doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc. (PF UPOL), prof. JUDr. et PhDr. Tomáš Gábriš, Ph.D. LL.M., MA (PF TU), doc. JUDr. Tomáš Gřivna, Ph.D. (PF UK Praha), JUDr. Ondřej Hamulák, Ph.D. (PF UPOL), prof. Dr. Ivan Halász, Ph.D. (Ústav právních věd, Maďarská akademie věd), doc. JUDr. Helena Hofmannová, Ph.D. (PF UK Praha), prof. Mahulena Hofmannová, CSc. (Faculty of Law, Economics and Finance, University of Luxembourg), prof. JUDr. Ján Husár, CSc. (PF UPJŠ Košice), Mgr. Jakub Charvát, Ph.D. (MUP), doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc. (PF UPOL), Dr. h. c. mult. prof. JUDr. Mojmir Mamojka, CSc. (PF UBB), dr hab. Marian Małeck, prof. UJ (WPiA UJ Kraków), Dr. Damian Mather (School of Law, Manchester Metropolitan University), prof. dr hab. Jerzy Menkes (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie), doc. JUDr. et PhDr. Lucia Mokrá, Ph.D. (Fakulta sociálních a ekonomických věd, UK Bratislava), prof. JUDr. Marie Karfíková, CSc. (PF UK Praha), prof. Paul Okojie, dr. h. c. (School of Law, Manchester Metropolitan University), doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, Ph.D. (PF TU), prof. Elena D'Orlando (Dipartimento di scienze giuridiche, Università Degli di Udine), doc. JUDr. Vladimír Pítra (MUP), doc. JUDr. Lenka Pítrová, CSc. (PF UK Praha), Dr. Fabio Trabucco Ratto (Università Ca' Foscari di Venezia), prof. Dr. iur. Gerald G. Sander (Hochschule für öffentlicher Verwaltung und Finanzen Ludwigsburg), Dr. Lucca Savino (Dipartimento di Scienze Politiche e Sociali, Università di Trieste), prof. JUDr. Vladimír Sládeček, DrSc. (PF UK Praha, ÚS ČR), doc. JUDr. Václav Stehlík, Ph.D., LL.M. (PF UPOL), prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc. (VŠFS Praha), prof. JUDr. Jozef Suchoža, DrSc. (PF UPJŠ Košice), doc. et doc. JUDr. Naděžda Šišková, Ph.D. (PF UPOL), doc. JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D. (PF MU Brno), doc. JUDr. et PhDr. Adriana Švecová, Ph.D. (PF TU), prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc. (PF MU), dr hab. Andrzej Wrzyszczy, prof. nadzw. (WPiA UMCS Lublin)

Výkonný redaktor: doc. JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.

Odpovědný redaktor: PhDr. Mgr. Marie Novotná

Vydává Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni se sídlem Sady Pětatřicátníků 14, 301 00 Plzeň 3 ve společnosti Wolters Kluwer ČR, a. s.

Adresa redakce: Wolters Kluwer ČR, a. s., U nákladového nádraží 10, 130 00 Praha 3, tel. 246 040 417, www.wolterskluwer.cz

Příspěvky do časopisu zasílejte na tyto e-mailové adresy: lojek@kpd.cz; marie.novotna@wolterskluwer.com
Pokyny pro autory na: www.fpr.zcu.cz

Časopis vychází dvakrát ročně, číslo 1/2021. Toto číslo bylo dáno do výroby 7. 6. 2021, den vydání je 15. 6. 2021. Cena ročního předplatného je 500 Kč (vč. DPH).

Vydávání povoleno Ministerstvem kultury pod číslem MK ČR E 22756. ISSN 2533-736X.

Názory obsažené v jednotlivých příspěvcích v tomto časopisu jsou pouze osobními názory autorů a nejsou názory Fakulty právnické ZČU v Plzni ani institucí nebo orgánů, v nichž jednotliví autoři pracují nebo je reprezentují. Publikované příspěvky nemusí vyjadřovat ani názory jednotlivých členů redakční rady.

Sazba Monika Koucká

Tisk: Serifa®

Informace o předplatném a distribuci: tel. 246 040 417, e-mail: marie.novotna@wolterskluwer.com
www.wolterskluwer.cz/obchod

Všeobecné obchodní podmínky: www.wolterskluwer.cz/obchod

Časopis je dostupný na: www.fpr.zcu.cz a v systému ASPI

Společnost odpovědnosti (odpovědná společnost) a soukromé právo

prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.

Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni

Motto: „Nic není více osvěžujícího pro právo, než o něm samém pochybovat.“

(Carbonnier, J. Flexible droit. Pour une sociologie du droit sans rigueur. 8e édition. Paris: L. G. D. J., 1995, s. 95)

Abstrakt: Příspěvek se zabývá současnou globální situací a jejími aktuálními výzvami pro různé oblasti lidské aktivity. V konkrétnosti se příspěvek věnuje možné roli soukromého práva jako integrální součásti v procesu zásadních změn lidské společnosti. Podle autorova mínění by odpověď na tuto otázku měla být kladná. Autor zkoumá relativně značný potenciál soukromého práva přispět k budoucímu vývoji (nejen české) společnosti směřujícímu k dosažení sociální a environmentální dimenze společnosti, jinými slovy, směřujícímu k „odpovědné společnosti“. Návazně autor posuzuje, jak mohou k dosažení tohoto cíle přispět koncepty jednotlivých strukturálních částí soukromého práva.

Abstract: This paper deals with the current global situation of and with actual challenges arising from it for different branches of human activities. In particular, the paper inquires about the possible role of private law to become the integral part of the process of essential changes of the human society. In authors opinion, the answer to this question should be affirmative. Author considers the relatively broad potential of private law to contribute to the further development of (not only Czech) society towards the achievement of both social and environmental dimension of society, in other words, towards the “responsible society”. Subsequently, author considers, how the different parts of the structure of the private law can contribute to the achievement of this goals.

Klíčová slova: ekologická odpovědnost, globální rizika, integrální ekologie, odpovědné soukromé právo, sociální odpovědnost

Key words: ecological responsibility, social responsibility, integral ecology, responsible private law, global risks

1. Od individualismu a antropocentrismu k sociální odpovědnosti, integrální ekologii a univerzální harmonii

Realita současnosti a její vnímání

Současnost se svými signály už těžko někoho nechává na pochybách, že tento svět (říci „tato civilizace“, nebo dokonce „tato společnost“ by už nevyjadřovaly komplexnost problému) se nachází v proudu globální krize, pod jejímiž údery prožívá lidstvo těžké zkoušky. Současně je jasné, že obstát v těchto zkouškách nemohou izolovaní jednotlivci, ale pouze společné, koordinované a koncepční úsilí všech. To mění i pohled na paradox současnosti, kdy vysoce organizovaná společnost je budována na principech individualismu, liberalismu a soutěže typu „kdo z koho“. Přechod od individualismu a antropocentrismu k integrální ekologii a univerzální harmonii se tak stává požadavkem doby.

Přesto se naší společnosti nedostává jasně narýsovaného komplexního obrazu doby, požadavků na změny a cest k jejich prosazení, promítnutého do práva. Přitom součástí procesu jeho uskutečnění je normativní podoba, kterou mu dá právní řád. To by mělo postavit právníky do čela zájmu o toto dění.

Které součásti právního řádu jsou svou povahou povolány jej prosazovat (aktivní role), nebo alespoň tomuto

procesu nebránit (pasivní role)? Patří mezi ně soukromé právo? Většinové odborné mínění ponechává roli případného aktivního regulátora sociálních a ekonomických změn na veřejném právu a odmítá učinit soukromé právo nositelem regulace¹. Tato situace se však mění: stále větší část společnosti spojuje možnost skutečně efektivních změn v chování lidstva vůči vnějšímu světu se změnami ve společnosti samé. Takové změny ovšem nemohou zahrnovat pouze vztah jednotlivce a veřejné moci, nýbrž komplexní uspořádání společnosti a nové nastavení individuální a sociální dimenze naší (ko)existence². Tak se i soukromé právo dostává do role aktivního činitele

¹ Srov. například reprezentativní (autorské) hodnocení prvních pěti let účinnosti rekonfigurovaného českého občanského zákoníku v článku: Kolektiv autorů, Pět let poté: Nové soukromé právo v předškolním věku. *Právní rozhledy*, 2019, č. 1, s. 1–9.

² Srov. HURDÍK, J. Jsou či nejsou občanský zákoník a občanské právo nástrojem řízení společnosti? /Sind das Zivilgesetzbuch und das bürgerliche Recht Mittel der Gesellschaftsteuerung oder nicht?/ In: JURČOVÁ, M., DOBROVODSKÝ, R., NEVOLNÁ, Z., ŠTEFANKO, J. *Liber amicorum Jan Lazar*. 1. vydání. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014, s. 287–302, 16, s. 151. ISBN 978-80-8082-791-5; srov. též HURDÍK, J. Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. *Právní obzor*, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 431–454.

společenských i environmentálních změn. Tyto změny nutně zasahují jádro právních řádů, kterým je soukromé právo, utvářející základní východiska a cíle, hodnoty a institucionální nástroje jejich realizace.

Jde svého druhu o nový pohled na starou otázku. Soukromé právo bylo v historii opakovaně a je i v současnosti postaveno před dilema: Má být vektorem vývoje společnosti, nebo pouhým skalárem, neurčujícím cestu a neevokujícím pohyb vpřed? V souladu s logikou dilematu jsou reakcí na něj dva možné směry vývoje a dvě „nastavení“ regulatorních funkcí soukromého práva. Jimi jsou:

- a) deklarování inertní role soukromého práva (liberalismus, individualismus: viz důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012);
- b) zkoumání aktivně stimulační sociální a nově obecně ekologické role soukromého práva (jak naznačují některé směry výzkumu³) a reálné, byť dílčí, kroky k jejímu prosazování⁴.

Je pozoruhodné, jak i v současné, stále více emocionálně podbarvené a vyhocené diskusi o sociálních a ekologických civilizačních hrozbách, je *mainstream* vědy i praxe soukromého práva opevněn ve svých liberálních a individualistických přístupech k svému oboru a vyzývá tyto své pozice navzdory zcela odlišným heslům, pod nimiž se formuje silící proud společenské diskuse: od sociálně orientované reakce na vyčerpání zdrojů planety hlásající přerozdělení světových zdrojů a majetku přes ekologickou globální udržitelnost, záchranu ekosystému planety až nejnověji ke komplexním heslům ekologické odpovědnosti.

Hesla jsou vyslovena; sama o sobě však nemají identifikovatelný obsah a rozsah. Aby se stala životaschopnou, reálnou silou, schopnou skutečné akce, je třeba:

- a) vytyčit cíle, kterých chce dosáhnout, a
- b) stanovit postup a prostředky k jejich dosažení.

Přitom je namístě mít stále na zřeteli, že hesla, hlásaná koryfeji současného establishmentu, jsou často v rozporu s podstatou, na níž je současný systém budován. Jako příklad lze uvést citáty stále ještě nezanedbatelného počtu vlivných osobností:

³ Srov. z poslední doby výběrově MICKLITZ, H.-W. *The many concepts of social justice in European private law*. Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar, 2011; LAZAR, J., GAJDOŠOVÁ, M. (eds.). *Sociálna funkcia práva a narastajúca majetková nerovnosť / Social Function of Law and Growing Wealth Inequality*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018, s. 263–269; projekt Právnické fakulty TU v Trnave APVV č. APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva“.

⁴ Byť ne všechny jsou přímočaré a směřující k podstatě: například zajímavě zavádějícím způsobem aktuálně funguje v korporátním právu oblíbená mantra „sociální odpovědnosti“ – social responsibility, užívaná jako zaklínadlo ke zkrášlení pohledu na – jinak svou podstatou setrvalě egoistické – chování velkých obchodních korporací. Srov. https://www.eurocert.cz/certifikace/cz/spolecenska-odpovednost?utm_source=seznam&utm_medium=cpc&utm_campaign=certifikace. Citováno 6. 2. 2020.

„Pokud by existovalo krédo ekonoma, určitě by muselo obsahovat formulaci: ‚Věřím v princip komparativních výhod‘ a ‚Věřím ve volný obchod‘.“⁵

„Ekonomický růst vytváří podmínky, v nichž bude možno nejlépe zajistit ochranu životního prostředí.“⁶

„Chceme-li se vypořádat s chudobou, pak ekonomický růst nepředstavuje alternativu, ale nevyhnutelnost.“⁷

Z některých klíčových politických pozic se ozývají hesla vyzývající volný trh a ekonomický liberalismus i v dobách nejtěžších zkoušek pro společnost, jako Ursula von Leyenová ve vyjádření ke koronavirové krizi: „... pouze vnitřní trh unii přinesl takový blahobyt a sílu...“⁸. Chovat se odpovědně tedy znamená udržet chod ekonomiky i za cenu potlačení opatření k ochraně obyvatel, „aby tím naše hospodářství zbytečně netrpělo. Důvěřujeme radám lékařů, ale také ekonomickým expertům, kteří se vyznají v dodavatelských řetězcích“⁹.

Na druhé straně se i ve světě práva objevují koncepty dílčích změn, založené na (ve své podstatě iluzorní) možnosti obchodních korporací chovat se programově a imanentně odpovědně (*social responsibility*) – k tomu viz dále.

Shrneme-li, pak – ať je navenek deklarován a dokonce „uváděn v život“ jakýkoli soubor parametrických úprav – jestliže se v novodobé společnosti „cíl spojuje se ziskem“¹⁰, představuje podstata uspořádání společnosti pro její budoucnost katastrofický scénář, který za pokračování daného paradigmatického nastavení je neodvratitelný¹¹.

Od společnosti ochrany dober ke světu rizik

Současná společnost byla vržena (či lépe: vrhla se) do svého epicentra globálních rizik:

Globálně ovlivňovaná společnost, které je celosvětově či regionálně etablovanými nositeli formální moci a neformálního vlivu (zejména informačními hegemony) vnucováno sdílení nejen určitého souboru kulturních,

⁵ KRUGMAN, P. Is Free Trade Passe? *Economic Perspectives* 1, 1987, No 2, s. 131.

⁶ The Business Charter for Sustainable Development. Paris: ICC, 1990.

⁷ Výrok bývalého prezidenta Světové banky Mahbuba ul Haqa přednesený na 21. světové konferenci Společnosti pro mezinárodní rozvoj. Mexico City, duben 1994. Citováno dle KORTEN, D. *Keď korporácie vládnu svetu (When Corporations Rule the World)*. Košice: Vydavateľstvo Mikuláš Hučko, 2001, s. 35 včetně cit. č. 1.

⁸ Slova Ursuly von Leyenové. Zdroj: <http://www.msn.com/cs-cz/zpravy/koronavirus/leyenov%3a1-se-ob%3a1v%3a1-ztr%3a1ty-soudr%5%benosti-eu-chce-co-nejrychleji-zru%5a1it-omezen%3ad-pohybu/ar-BB11PAvf?ocid=iehp>. Citováno 29. 3. 2020.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Oxfordský profesor. Přichází smrt člověka ekonomického. Chamtivost je odepsaná. Rozhovor s P. Collierem. Deník N, 9. 1. 2020. Dostupné z: <https://denikn.cz/263211/oxfordsky-profesor-prichazi-smrt-cloveka-ekonomickeho-chamtivost-je-odepsana/cit.6.3.2020>

¹¹ Přehledně například PIKETTY, T. *Kapitál ve 21. století*. Praha: Universum, 2015, 664 s.

ekonomických, ideologických aj. hodnot (a je otázkou, který soubor nakonec zvítězí), ale i společné cesty vstřícně zřetelně neblahému osudu, prokazuje svou nezpůsobnost spojenou s neochotou globálně se angažovat ve prospěch přežití lidské civilizace v prostoru, v němž je uvězněna a který činí s usilovností sobě vlastní stále méně způsobilým k životu. Výzvy jednotlivců typu „Je třeba jednat!“ jsou buď ignorovány, nebo je jim aplaudováno, avšak bez relevantní reálné reakce. Je to logické: finanční kapitalismus je ochoten vzít výzvy po záchraně civilizace na vědomí pouze v případě, že z toho kouká dobrý byznys¹². Hlasy, výzvy a vize, které ignorovat nelze, například pro mimořádnou autoritu jejich hlasatelů (jako například papež František jako aktivní nositel sociálního a ekologického učení církve, jednoho z mála skutečně vlivných světových hegemonů), hrozí vést k jejich heretizaci, a co hůř, pocházející i z vlastních struktur.

Zdá se, že maximum, kterého zatím mohlo dosáhnout úsilí po změnách k odpovědné společnosti, bylo vytyčení hesel a formulace konceptů, přes svou lapidárnost a kustoš dávacích přece velkou naději a směr.

Mezi společenskou odpovědností a integrální ekologií

V soukromém právu je považován za významný krok (nicméně pouze krok v kontextu problémů řešení nápravy ve společenském řádu) projekt zaštitěný Evropskou komisí, reprezentovaný heslem sociální odpovědnosti (firem)¹³. Tento projekt má význam z hlediska svého obrovského zaměření na oblast soukromého práva. Uvedená představa je do značné míry iluzorní: Nehledě na samotnou ekonomicko-právní podstatu akciových společností a společností s ručením omezeným, která představuje „organizovanou neodpovědnost“, jde tu o jeden ze základních nástrojů dvěstěletého budování ekonomického systému, „který doslova požívá ty, kteří jsou sociálně odpovědní“¹⁴.

Na předešlém závěru vcelku nic nemění ani aktuálně modifikovaně deklarovaný cíl obchodních společností chovat se nejen sociálně, ale též environmentálně odpovědně. Je nepochybně žádoucí, aby se i v soukromém právu pozornost přesunula od požadavku dílčích kor-

porátních změn do širšího společenského rámce¹⁵ a dále k dimenzi založené na uvědomění si integrity lidstva a „vnějšího světa“ a naší vzájemné závislosti a vyjádřené přechodem od hesla environmentální udržitelnosti (ještě nevyjadřujícího dostatečně jednotu světa) ke komplexní a důsledné environmentální odpovědnosti, zahrnující do jednotného funkčního rámce svět lidí i věcí v jeho vzájemných vztazích.

To vedlo k návrhu konceptu Integrovaná ekologie¹⁶ (viz podrobněji dále), zahrnující sociální i ekologický rozměr života na Zemi.

Jedna věc je však přijetí hesel, vizí a koncepcí, a druhá jejich prosazení. Oba kroky narážejí na stále významnější překážku, která vede k nízkému stupni jejich přijetí a aktivního uchopení alespoň částí veřejnosti. John Gray spatřuje tuto překážku ve faktoru, který dokonce učinil centrální tezí své studie, že „... současné veřejné mínění – v politice, v médiích a v ekonomice – se natolik odtrhlo od reality, že už nedokáže rozlišit utopii od skutečnosti“¹⁷. V případě hledání role soukromého práva v kontextu vyvíjející se společenské reality pak jde o jev, projevující se na více úrovních: Dílčí projevy ekologické krize jsou vnímány nejrůznějšími zkreslujícími prizmaty, od prostého podceňování jejich hrozeb přes cílené protiútoky zastánců nejrůznějších ekonomicko-liberálních směrů přes dominantní údaje o stavu prostředí, zprostředkované terminologií bankovního kapitalismu s jeho totální odtržeností od reality a přenesení všeho, co má ve světě význam, do sféry finančních operací a finančních toků, až konečně (a zde lze vidět asi největší hrozbu) po ztrátu smyslu pro realitu celých generací, zvykajících si stále samozřejměji žít celý svůj život ve světě virtuální reality a mediálně prezentované pravdy. To, co bylo dříve souborem obrazů a fabulací mimo realitu našeho světa, tj. virtuální svět, se stává prakticky jediným skutečným světem, kterému generace lidí důvěřují. Zatímco vnější svět si stále více navykají vnímat prizmatem virtuálního světa, reálný obraz hmotného světa se jim stává stále více rozostřený a přestávají věřit „svým vlastním očím“.

Toto vícenásobné zprostředkování vnímání reality je umocněno v okamžiku, kdy se do tohoto procesu zapojí právo, které je samo o sobě abstraktním, navíc ovšem normativním odrazem světa. Způsob postižení reality tohoto světa pro účely rozvoje práva bude tedy záviset zásadním způsobem na zdrojích, akcentech aj., využitých pro tvorbu tohoto „právního“ odrazu a ovšem následně i na limitech tvorby věrného odrazu a jeho priorit, významných pro právo a plnění jeho společenské role¹⁸. Vidíme tedy,

¹² Srov. za všechny příklady rozvoj alternativních zdrojů energie či uprchlický byznys, na kterém se podílejí mafiánské organizace pod ochranou humanitárních neziskovek a ruku v ruce s reprezentanty některých států.

¹³ Pojem „společenská odpovědnost organizací“ je odvozen z anglického „Corporate Social Responsibility“ (odtud používaná zkratka „CSR“) a v současném pojetí představuje vzájemně provázaný soubor činností a postupů v organizaci zahrnující oblast sociální, environmentální a ekonomickou. Evropská komise definuje společenskou odpovědnost organizací jako „odpovědnost podniků za dopady jejich činností na společnost“. (Zdroj: https://www.eurocert.cz/certifikace/cz/spolecenska-odpovednost?utm_source=seznam&utm_medium=cpc&utm_campaign=certifikace. Cit. 6. 2. 2020).

¹⁴ KORTEN, D. *Ked' korporácie vládnú svetu* (When Corporations Rule the World). Košice: Vydavateľstvo Mikuláš Hučko, 2001, s. 218.

¹⁵ Je bizarní představa, že by proměna klíčového nástroje společnosti neodpovědnosti (tj. obchodních korporací) mohla být základem a hnací silou celého systému. Změna musí nastat u systému a jeho nastavení jako celku, nikoli vycházet z dílčích, byť významných nástrojů jeho fungování.

¹⁶ PAPEŽ FRANTIŠEK: Encyklika *Laudato si'*. Praha: Paulínky, 2017, s. 88n.

¹⁷ GRAY, J. *Marné iluze. Falešné představy globálního kapitalismu*. 1. vydání (české). Košice: vydavatelství PARADIGMA.SK, nevročeno, s. 215.

¹⁸ Ovšem ruku na srdce: právo samo o sobě se prodírá labyrintem

že falešný pocit bezpečí života v reálném světě je ve světě práva dále posilován a vede k situaci ne nepodobné bezstarostnosti na horních palubách potápějícího se Titaniku.

2. Vnímavost soukromého práva k výzvam

Právní řády, a zejména soukromé právo a jeho jádro, osvědčily tradičně vůči výzvam současnosti značnou míru netečnosti a tento stav se vcelku nijak nemění ani ve stavu nejvyššího ohrožení: soukromého práva se to přece netýká.

Soukromé právo je považováno za strážce „trvalých“ hodnot. Z pohledu historické periodizace má „trvalost“ dobu trvání zpravidla několik století: poslední soubor hodnot byl v evropském prostoru legislativně fixován před dvěma staletími na počátku období modernity.

Za tyto trvalé hodnoty se v podmínkách liberálního individualismu většinou považují hodnoty spojené s individuem a jeho individuálními zájmy. To je však omezený pohled: obsah a rozsah působení soukromého práva je vymezen nikoli z něj sama, nýbrž z jeho systémového zařazení do příslušné vyšší úrovně právního řádu. V tomto smyslu je soukromé právo oblastí regulace, v níž se neuplatňují přímé a z úřední moci vyvěrající zásahy veřejné moci do regulovaných společenských vztahů. Hranice soukromého práva končí na hranici práva veřejného s jeho regulativní metodou bezprostředního uplatňování veřejné moci. Součástí soukromého práva v systémovém pohledu jsou tedy nejen vztahy mezi jednotlivci navzájem, ale v podstatě veškeré vztahy v rámci dané společnosti, pokud nenáleží do veřejného práva (a zároveň, pokud z pohledu tvůrců práva vyžadují právní regulace). Je pak věcí doktríny, zákonodárce a „práva v akci“, zda budou tyto „mimo-inter-individuální“ vztahy, jevící se jako „vedlejší produkt“ vztahů mezi individui *par excellence*, vnímat, respektovat a regulovat, či zda je budou ignorovat, respektive vědomě vylučovat z právní regulace.

České soukromé právo si v rámci (české) rekodifikace dalo na vývěsní štít:

- a) odmítnutí stát se nástrojem řízení společenských procesů¹⁹ a odmítnutí zakotvení odpovědnosti osob vůči společnosti jako součásti soukromého práva²⁰,
- b) a současně si jako své východisko a základ regulace vytyčilo:
 - a. ideologický a ekonomický liberalismus,
 - b. individualismus a
 - c. antropocentrismus.²¹

Takto je nastaven systém soukromého práva a jeho fungování. Jestliže bychom chtěli zachytit signály, či

svých vlastních, dilem ryze prakticistních řešení (ne vždy se smyslem pro systémovou koherenci), dilem teoretických, občas zbytečně spekulativních konstrukcí (ne vždy s praktickými dopady). Tím se aktivně významně podílí na ztrátě svého vlastního smyslu pro realitu.

¹⁹ Viz ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 41–42, 49.

²⁰ Viz ELIÁŠ, K. a kol., tamtéž, s. 49.

²¹ Viz ELIÁŠ, K. a kol., tamtéž, s. 49–51.

dokonce tendence ke změnám, najdeme je v některých sociálně orientovaných projektech rozvoje práva²² a v centrech, která se sociální dimenzí práva, včetně práva soukromého, zabývají²³. Pohříchu téměř současně se studiem a projekty orientovanými na naznačený směr vývoje jdou hodnocení reality práva v evropském prostředí, hlásající zánik sociálního státu, který vyčerpal své ekonomické a organizační možnosti a osvědčil neschopnost udržet konkurenceschopný potenciál sociálních států vůči sociálně nelimitovanému liberalismu zbytku světa.

Jako svého druhu paradox musíme vnímat, že výslovné přihlášení se českého civilního kodexu ústy jeho tvůrců k svému antropologickému základu přišlo prakticky ve stejné době, kdy sociální a ekologické učení církve, v současnosti zejména ústy papeže Františka, cíleně brojí a argumentuje proti „despotickému“²⁴, „zvrácenému“²⁵ antropocentrismu, odůvodňujícímu „chtivost“ (člověka) po absolutní nadvládě nad zemí²⁶.

Podobně ve stejné době, kdy tvůrci občanského zákoníku hlásají autonomii vůle jako hlavní pilíř soukromého práva, papež František varuje, že „(l)idská svoboda může poskytnout svůj inteligentní přínos k pozitivní evoluci, ale může také přivodit nové škody, nové příčiny utrpení a momenty skutečné regrese“²⁷.

A na doplnění: ve chvíli, kdy civilní kodex staví na piedestal individualismus, František volá: „Jsme-li schopni překonávat individualismus, můžeme skutečně vytvářet alternativní životní styl a ve společnosti bude možná zásadní změna.“²⁸

Je pravdou, že se rozvíjejí koncepty a studie řešení vystalých globálních ohrožení. Je však rovněž pravda, že málokterý koncept měl a má šanci na širokou, ne-li obecnou podporu. V tomto spektru vizí a projektů nicméně existuje výjimka, z níž jsme již citovali výše: Je jí svým mimořádným ideologickým vlivem katolická církev, která již desítky let utváří pozoruhodně koherentní systém rozvíjejícího se sociálního učení (včetně sociální odpovědnosti) a na něj navazujícím konceptem ekologického učení církve, zřejmě nejnaléhavěji shrnutý v již zmíněné encyklice *Laudato si'*.

Stejně jako se o to pokouší občanský zákoník, i sociální a ekologické učení církve (významně rozvíjené od pontifikátů Jana XXIII. přes Pavla VI., Jana Pavla II., Benedikta VI. až po Františka, který svá východiska rozpracoval do ucelené podoby a především aktualizoval),

²² Srov. projekt: Social Justice Study Group. *Social Justice in European Contract Law: A Manifesto*. *European Law Journal*, 2004, 10 (6), s. 653–674.

²³ Jako příklad lze uvést aktivity Evropského institutu ve Florencii, zejména vedené H.-W. Micklitzem, či projekt APVV řešený Právnickou fakultou Trnavské univerzity v letech 2017–2019, č. APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva“.

²⁴ Encyklika *Laudato si'*. Praha: Nakladatelství Paulinky, 2015, s. 45.

²⁵ Encyklika *Laudato si'*, s. 46.

²⁶ Encyklika *Laudato si'*, s. 49.

²⁷ Encyklika *Laudato si'*, s. 51.

²⁸ Encyklika *Laudato si'*, s. 129.

je založené na způsobu vnímání světa a místa člověka v něm a promítá je do souboru výchozích hodnot, z nichž vychází a které sleduje jako cíl a smysl lidské existence. Lidskou existenci však vnímá hluboce integrovanou v řádu světa. V něm má člověk sice své zvláštní postavení, které však není od světa a jeho řádu izolované, nýbrž je jeho integrální součástí. Lidská existence je podřízena vyššímu řádu světa, z něj vychází, v něm existuje, a on vytváří smysl lidské existence. („Štěstí“ a právo člověka brát se o ně, jak stanoví modernistický koncept soukromého práva a jak je zakotveno v § 3 odst. 1 občanského zákoníku 2012, je v tomto smyslu výrazem nepochopení logiky světa, je výrazem redukcionismu a antropocentrismu: Skutečné štěstí není samoúčel, *causa finalis*; člověk je prožívá poté, kdy dokáže být práv řádu světa a naplnit jeho smysl.)

V tomto smyslu sociální a ekologické učení církve považuje antropocentrismus v jeho „zvrácené“, redukcionisticky pojaté podobě za chybný: Neodmítá roli člověka ve světě, ale její absolutizaci, popírající vnější determinanty lidské existence. „Scestný antropocentrismus způsobuje scestný životní styl. V apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium* jsem se zmínil o praktickém relativismu, kterým se vyznačuje naše doba a který je ještě nebezpečnější než ten věroučný.²⁹ Staví-li člověk do středu sám sebe, dává nakonec absolutní prioritu svým podružným zájmům a všechno ostatní se stává relativním. Neměla by proto překvapovat skutečnost, že spolu s vsudypřítomným technokratickým paradigmatem a glorifikací neomezené lidské moci se v subjektech rozvíjí tento relativismus, podle něhož je všechno irelevantní, neslouží-li to vlastním bezprostředním zájmům. Je v tom logika, která nám dovoluje pochopit, jak se navzájem živí různé postoje, jež současně vedou k devastaci životního prostředí i k sociálnímu úpadku.³⁰

3. Možnosti promítnutí konceptů sociální a environmentální odpovědnosti v soukromém právu

Chceme-li soukromé právo učinit prostorem a nástrojem změn k odpovědné společnosti, je nutno především identifikovat jeho obraz: „Změníme-li obraz světa, který je v nás, jsme schopni změnit i svět.“³¹

Bylo by zřejmě nespravedlivé vůči soukromému právu tvrdit paušálně, že nepřijímá výzvy ke změnám svého konceptu. V tomto ohledu není soukromé právo zcela prosto výstupů, směřujících ke koncepční identifikaci sebe sama. V průběhu trvání diskusí o potřebách změn soukromého práva, tj. od první poloviny 20. století, bylo

představováno více modelů, směřujících ke společensky odpovědnému fungování soukromoprávní regulace: Nehledíc k současnosti paušálně odmítaným socialistickým modelům, počátek 20. století byl charakterizován „socializací“ soukromého práva jako celku, vyjádřenou zřetelně v konceptu německého občanského zákoníku (BGB) z roku 1900. V průběhu 20. století se pak rozvinula zejména ve francouzském právu diskuse o jeho modernizaci, kterou shrnuli autoři jako Bruno Oppetit³² či z pohledu sociologie práva Jean Carbonnier³³. Ve středoevropském prostoru získal velký ohlas model tzv. flexibilního systému Waltera Wilburga³⁴ a jeho uplatnění v oblasti soukromého práva, který nalezl svého využití v současných modelech některých soukromoprávních institutů. Pro nás má značný význam, že tento systém, svým způsobem obracející naruby algoritmus vyvozování právních (zejména legislativních) řešení, byl promítnut do současné evropské koncepce soukromoprávní odpovědnosti, a tím uvedl v pohyb změny v soukromém právu v jeho aktuálně klíčovém místě – odpovědnosti.

Vzhledem k relativně malému praktickému dopadu dřívějších modelů vnitřní reformy soukromého práva je především namístě uvažovat, zda sociální, respektive environmentální cíle, kterých je způsobitelné dosáhnout soukromé právo jako celek za použití svého standardizovaného instrumentária, mohou být (pře)nastaveny na realizaci konceptuálních sociálních přeměn.

Tomuto tématu (ovšem zaměřenému více obecně na sociální dimenzi soukromého práva a nereflektující její vysoce aktuální modifikaci zaměřenou na vybudování primárně odpovědného systému soukromého práva, která je hlavním předmětem této studie) se autor věnoval v několika statích, zejména v článku zpracovaném jako součást projektu APVV-14-0061, realizovaného na Právnické fakultě Trnavské univerzity (SR).³⁵ Bere v úvahu zejména klasické typy spravedlnosti, jejich potenciál a využití prostřednictvím soukromého práva a dospívá k závěru: z typů spravedlnosti přicházejících v úvahu je pouze distributivní spravedlnost způsobitelná dosáhnout změn v podobě redistribuce dober právními prostředky. Právě tato spravedlnost však má v aktuálním soukromém právu pouze marginální uplatnění³⁶ a navíc redistribuce

²⁹ Čl. 80. AAS 105 (2013), 1053 [česky Praha: Paulínky 2013], s. 78.

³⁰ Encyklika *Laudato si'*. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2015, s. 77–78.

³¹ HARMAN, W. *Global Mind Change: The Promise of the Last Years of the Twentieth Century*. Indianapolis, Ind.: Knowledge Systems, 1988.

³² OPPETIT, B. *Droit et modernité*. Paris: P. U. F., 1998, 299 s.

³³ CARBONNIER, J. *Flexible droit. Pour une sociologie du droit sans rigueur*. 8e édition. Paris: L. G. D. J., 1995, 441 s.

³⁴ WILBURG, W. *The Development of a Flexible System in the Area of Private Law*. Translated by Hausmaniger, H. Wien: Mansche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2000, 22 s.

³⁵ HURDÍK, J. Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. *Právny obzor*, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 431–454.

³⁶ Tamtéž; dále HURDÍK, J. Spravedlnost občanského práva. In: LAZAR, J., GAJDOŠOVÁ, M. *Sociálna funkcia práva a narastajúca majtková nerovnosť / Social Function of Law and growing Wealth Inequality*. 1. vydání. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018, s. 165–180, 16 s.; srov. též Trendy pojetí spravedlnosti v soukromém právu hmotném a civilním procesu. In: VEČEŘA, M., HURDÍK, J., HAPLA, M. a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova

dober je z pohledu ekonomické vědy stále většinově kategoricky nepřijatelný nástroj reformem³⁷. Zdá se nicméně, že výzva k distributivní spravedlnosti zejména u příjmů obyvatelstva začíná nabývat na síle: Objevují se jak komplexněji pojaté výzvy k solidárně odpovědné společnosti³⁸, tak konkrétně založené projekty, nabývající již v některých státech reálné podoby, jako zavedení základních nepodmíněných příjmů pro všechny lidi.³⁹

4. Potenciál a limity soukromého práva

Poznatky a výzvy sociální odpovědnosti a environmentální odpovědnosti uplatňují zásadní vliv i na zavedená **východiska a paradigmatata**, na nichž je vybudován celý systém soukromého práva:

To se týká především **hodnotového základu soukromého práva**: Zatímco dosavadní hodnotový systém jsme prezentovali v jeho funkcionální podobě jako:

- 1) vycházející z preprávní lidské svobody, která v tomto prvotním pohledu nebyla predeterminována,
- 2) omezující lidskou svobodu po dobu jeho existence minimálně, a pokud ano, pak pouze limity pocházejícími od individuálních zájmů ostatních lidí, a
- 3) končící vyváženým postavením člověka v lidské společnosti jako člena společnosti, bez dalších konotací a souvislostí,

pak sociálně a ekologicky odpovědný systém:

- 1) vychází z řádu světa, jehož je člověk součástí, a která podmiňuje primární svobodu člověka, s níž do tohoto světa vstupuje,
- 2) podřizuje roli člověka na tomto světě nejen lidskému, sociálně odpovědnému řádu, nýbrž vyššímu, ekologicky odpovědnému řádu, a
- 3) končí splněním integrálně ekologické role člověka v tomto světě „lidí a věcí“.

Techniky soukromého práva, metody a instituty soukromého práva mají zdánlivě neotřesitelné osobnostní i majetkové základy, i ony jsou však cílem změn: Z hlediska normativních dopadů konceptu sociální a ekologické odpovědnosti na soukromoprávní regulaci se ukazují dvě základní oblasti tohoto dopadu: Nový koncept **redistribuce dober** a nový koncept **redistribuce rizik**. Jak uvádí Jan Keller⁴⁰, distribuce rizik do jisté míry kopíruje distribuci dober, což znamená, že ve společnosti se na jedné straně projevuje tendence promítnout distribuci zla do modelu distribuce dober, bohatí však mají možnost se z rizik vykoupit.

univerzita, 2015, s. 97–120, 24 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, edice Scientia, řada teoretická, svazek č. 541.

³⁷ Srov. například ŠICHTAŘOVÁ, M. Budou se rozdávat peníze. Dostane každý! Blog iDNES.cz. Dostupné z: <https://sichtarova.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=746252>. Citováno 30. 3. 2020.

³⁸ Srov. <https://www.reflex.cz/clanek/politika/101222/dokument-bez-solidarity-neni-imunity.html>

³⁹ Srov. zejména asi nejvýznamnější německý experiment základního nepodmíněného příjmu. Dostupný z: <http://pilotprojekt-grundeinkommen.de>

⁴⁰ KELLER, J. Riziková společnost. *Právo*, 4. dubna 2020, s. 6.

To má účinek i v nastavení mechanismů fungování spravedlnosti. Uvedená úvaha hledá prostor pro redistribuci dobera i rizik v soukromém právu, v němž stále působí základní smysl jeho regulace: směřovat k rovnováze zájmů. Ukazuje se tak, že výzvy současnosti se promítají do podstaty i jevových stránek soukromého práva. Neuvědomovat si tento fakt znamená využívat soukromé právo k zastírání reality a „neomylnému“ vedení naší společnosti na útesy, na nichž ji čeká destrukce.

Rozsah a dopad změn na soukromé právo je v základních parametrech komplexní: Na rozdíl od dřívějších výzev k vybudování nového soukromého práva, založeného na redistribuci majetku, aktuální situace volá po **změně priorit**: Otázkou je, zda životní priority současné společnosti zůstávají stále limitovány sociální odpovědností, jejímž východiskem je redistribuce dober, nebo zda se klíčovou existenciální otázkou stala definitivně odpovědnost ekologická. Pokud přijmeme druhou variantu, pak to znamená přijmout jako klíčovou metodu takovou, která bude sledovat primárně redistribuci rizik. Ve struktuře a fungování systému soukromého práva se tak jeho jádrem a rozhodujícím nástrojem stane definitivně odpovědnost, nikoli (ochrana) vlastnictví jako dosud. Odpovědnost je v tomto smyslu alfou i omegou, dávající skutečný smysl a náplň soukromému právu.⁴¹

5. Je základní modalitou soukromého práva odpovědnost svoboda, subjektivní práva nebo subjektivní povinnost?

Svoboda sama o sobě dává prostor pro vlastní chování se subjektu, ale neumožňuje prosazení subjektu proti vůli adresáta, její ochrana je zprostředkována. Subjektivní právo je nositelem moci, umožňuje svému nositeli jednostranně požadovat po adresátovi odpovídající chování. Ergo: subjektivní právo není systémovým nástrojem svobodného prostředí, je nástrojem mocenské převahy svého nositele nad adresátem.

Subjektivní právo lze (sekundárně) převzít realizací své svobody (zavázat se k povinnosti, z níž druhé straně plyne odpovídající subjektivní právo).

Apriorní subjektivní právo je v soukromém právu spojeno s osobnostním statutem člověka a chrání jeho prostor svobody, primárně vůči veřejné moci.

Je-li (preprávním) východiskem soukromého práva lidská svoboda, pak smyslem soukromého práva by měla být – vedle ochrany svobodného chování a v logice systému zásad soukromého práva⁴² – subjektivní povinnost jako výraz omezení (preprávní) lidské svobody. S uvedenou myšlenkou přišli někteří významní autoři minulého

⁴¹ Srov. nekončící úvahy o podstatě, pojmu a funkci odpovědnosti v právu. Z nejnovější české literatury například JANEČEK, V. *Kritika právní odpovědnosti*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, 300 s.

⁴² Srov. HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 116–117.

století (na počátku 20. století ve Francii Léon Duguit, u nás v meziválečném období například Jaromír Sedláček), logicky však nedošla sluchu ve společnosti, v níž stále rezonovala ozvěna římskoprávního pojetí předchůdců pojmu subjektivního práva jako mocenského privilegia, prosazujícího se v postavení privilegovaného proti neprivilegovanému, především však dominance vlastnictví, vnímaného jako primární subjektivní právo.

V kontextu možných změn východisek soukromého práva se znovu otevírá otázka postavení subjektivní povinnosti v soukromém právu: Má-li regulace rozložení rizik mít v budoucnu přednost před regulací rozložení dober, potažmo má-li odpovědnost čáku stát se dominantní konstrukcí soukromého práva před vlastnictvím, pak by subjektivní povinnost jako základ odpovědnosti mohla sledovat tento posun a mohla by zaujmout čelní postavení mezi nástroji soukromoprávní regulace.

6. Subjektově-objektově strukturované vnímání světa jako výchozí koncept (soukromého) práva a jeho deficit

Po odtržení metodologie přírodních věd od věd společenských, ke kterému došlo v prvních stoletích novověku⁴³, se doménou společenských věd stalo vyčlenění člověka jako pozorovatele a současně tvůrce prostředí, v němž se nachází, a vnějšího světa, který se stal pasivním předmětem pozorování a aktivního přetváření člověkem. Ve společenských vědách, ergo i v právu, v němž se tento konstrukt stal dokonce základem, tím nabylo mimořádné pozice subjektivně-objektově vnímání světa. V právu šel tento postoj ještě dále: subjekt byl vytržen z kontextu vazeb na vnější svět (ergo objekt), antropocentrismus zde dosáhl mimořádného úspěchu a subjekt se vyšvihl na piedestal výlučného postavení, v němž přestává být dostatečně vnímáno vnější prostředí člověka a v němž dokonce – jako důsledek individualismu jako cíle právní regulace – přestává být vnímáno nejen „věcné“, ale i sociální prostředí člověka jako zásadní determinanta seberealizace lidského jedince. Osoba a její individuální „štěstí“ se stala jedinečným symbolem a smyslem právní regulace.

Tento koncept ovšem – pod tlakem výzev současnosti – podrobuje celý systém a jeho jádro – tj. osoby jako subjekty právní regulace – potřebě přezkumu, a to jak z pohledu otázek dlouhodobě trvajících, tak nově vyvstávajících.

Otázka po smyslu podobných úvah je nepochybně relevantní a současně aktuální: dvousetleté teoretické koncepty založené na západních ekonomických koncepcích⁴⁴ se přežily, bádání po smyslu, podstatě a skutečných cílech práva se setkává s neadekvátními reakcemi⁴⁵, styl práce

tvůrců evropského soukromého práva je ovládán pragmatismem, praktickou, zejména institucionální komparativní, sledující bezprostřední cíle ekonomicko-politického globálního zápasu.

Politické orgány nastolují otázky k řešení, které jsou vytrhávány z kontextu systému práva, z logiky jeho společenské determinovanosti, z logiky jeho vývoje. Vrháme se do řešení právní subjektivní zviřat, strojů, umělé inteligence, nejrůznějších organizačních útvarů, vše bez dostatečně pevného základu v poznání pojmu osoba, subjekt práva v jádru jejich existence a v jádru jejich integrace ve vnějším prostředí.

Co však stojí více v právu za pozornost než osoba jako (a) dosud trvajícím základem všech právních konstrukcí, (b) avšak přitom na jedné straně reprezentující člověka jako vládce všehomíra a na druhé straně konfrontovaná se signály, že jde možná o náš vlastní největší historický sebeklam? Je to příliš dávno, kdy jsme přestali hovořit se stromy, hvězdami, s přírodou a řídit se jejich řádem. Vrcholem pýchy a sebestřednosti každého z nás se stalo právo na své vlastní (individuální) štěstí, které si lidská individua vynucují proti celému živému i neživému světu a odsuzují celý vnější svět do pozice „věcí“⁴⁶.

Zkusme vnímat tradiční pojetí člověka, schematizovaného v právu v pojmu osoba, pod zorným úhlem signálů, že věci se mají jinak, a z tohoto pohledu je rekapitulovat.

7. Pojetí osoby v právu

Prvotní pozornost si vyžaduje již **pojem osoba**. Původně se pojem osoba v právu oddělil od pojmu osoba, jak jej užívala obecná mluva, či od kategorie filosofické, náboženské aj.⁴⁷ V kontextu pochyb o všem, které přináší současnost, vyvstává otázka: Je to správné nebo chybné? Měli bychom respektovat vývoj v jiných vědách, zabývajících se osobou jako nosnou kategorií? Pokud je právo odrazem společenské reality, pak zásadně ano. Pokud dodáme, že právo by mělo být odrazem abstraktním/schematickým, modelovým, normativním, pak se odpověď modifikuje a osoba nemusí či nemůže být odrazem věrným. Pokud si navíc položíme otázku geneticky orientovanou, kterou si kladl a zodpověděl například tvůrce současného občanského kodexu, zda právo má být výrazem neměnnosti, stability společenského řádu, či naopak faktorem dynamiky společenských změn⁴⁸, pak výsledek bude modifikován podle odpovědi na tuto otázku. A to

dostatečnou pozornost právnické veřejnosti, jiné se setkaly již při svém vzniku s nezdařením plynoucím zejména z menšího zájmu významných osobností práva o angažmá v tomto směru (srov. osud SIG General civil law v rámci struktury výzkumu ELI v letech 2016–2019).

⁴⁶ Srov. § 489 občanského zákoníku.

⁴⁷ BROZEK, B. The Troublesome „Person“. In: KURKI, V. A. J., PIETRYKOWSKI, T. (eds.). *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*. Cham: Springer International Publishing AG, 2017, s. 10n.

⁴⁸ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 49.

⁴³ K tomu blíže například DUFOR, A. *Droits de l'homme. Droit naturel et histoire*. Paris: P. U. F., 1991, zejména s. 91n.

⁴⁴ Srov. z poslední doby: COLLIER, P. *The Future of Capitalism*. Penguin Books, 2019, 256 s.

⁴⁵ Části reformně orientovaných projektů směřujících k podstatě právní regulace, jako projekt Common Core, nedokázala získat

jsme ještě neotevřeli dokořán stránku axiologie (soukromého) práva.

Osoba je vnímána jako *terminus technicus*⁴⁹: Právníká osoba jako abstrakce⁵⁰ se přenesla i na fyzickou osobu jako abstrakci – jedna lidská bytost může být zdrojem či tvůrcem více osob.⁵¹

Pokud připojíme úvahu o platnosti východisek a konceptů osob v právu, zjistíme, že současnosti dominují pojetí osob, jejichž základ je spojen s modernitou ovládající západoevropskou společnost od počátku 19. století. V pojetí osob panuje jako východisko západního myšlení antropocentrismus. Ten má svůj přímý odraz v českém právu, kde jej koncepčně prosazuje občanský zákoník.⁵² Další dominantní koncept období modernity – individualismus⁵³ – nachází výslovnou oporu rovněž v základu českého občanského kodexu.⁵⁴

Co je dosud společné podstatné části oblastí užití pojmu osoba jak ve společenských vědách, tak v samotném právu, je založení myšlení i vzájemné komunikace na fundamentálním odlišení osoby a věci⁵⁵. V právu zvláště výrazně dominuje subjektivě-objektové pojetí, založené na vytvoření ostrých hranic mezi člověkem, respektive jeho schematickým odrazem v podobě osoby/ subjektu jako aktivního nositele vývoje, a vnějším světem věcí jako jeho objektem.

Třetí tisíciletí se svými koncepty změn, ať jsou nazvány postmodernismus či jinak, vnáší do pojetí osoby odlišné (otázka, zda zcela nové) pohledy.

S tím se pojí otázka: máme se vracet ke kořenům, nebo hledat nová řešení? Odpověď bude asi založena na syntéze obou přístupů:

Antropocentrismus a individualismus ve společenských vědách, včetně práva 19. a 20. století, představují dosavadní vrchol budování exkluzivní pozice člověka

vůči společnosti a „hmotnému“ světu: jít dále je cesta sebedestrukce i globální destrukce. (Jak je tato otázka naléhavá, ukazuje, že i papež jako představitel křesťanského učení založeného na principu předurčenosti volá po aktivních změnách ve vztahu člověka a světa.)

Takto determinovaný současný stav vnímání člověka má své historické zdroje:

Jeden ze (zřejmě) chybných kroků metodologie věd z počátku novověku byla teze o inkompatibilitě přírodních a společenských věd. Ačkoli v současnosti se ukazuje snaha vrátit se k jednotné vědě a jednotné metodologii vědy, dopady této separace přetrvávají a brání společenským vědám v cestě k nalezení odpovědi na řadu elementárních otázek, v jejichž zodpovězení jsou přírodní vědy dále.⁵⁶

Příkladem může být dosažený stav vnímání objektivní reality: Ta v recentní vědě dosáhla prakticky absolutního stupně integrity a je popisována jako energetické kontinuum: vše, co na zemi existuje, je jeho projevem. Ergo všechna *species* tohoto systému nejsou nic jiného než dílčími projevy energetického kontinua. Prvotní energetická struktura je zdrojem všech ostatních projevů energie a nositelem veškeré informace nezbytné k tvorbě energetického kontinua v každé individualizované podobě, tedy věcí i člověka, ale i vzájemných (energetických) vazeb mezi nimi. Člověk existuje v několika energetických úrovních; svými smysly vnímá pouze hmotné, fyzické tělo a část vnějšího světa, jehož je současně funkčně propojenou integrální součástí. Tento svět a člověka lze tedy chápat jako součást jednotícího kontinua, které sjednocuje svět jako celek (subjekty i objekty), tj. i subjekty navzájem. Celý svět je koncipován jako vztah mezi částmi kontinua. Tím se relativizuje subjektivě-objektové vnímání nás samotných a vnějšího světa.

Znamená to tedy, že musíme subjektivě-objektové vnímání člověka a světa odvrhnout?

Zřejmě ne zcela: Člověk je vybaven relativně samostatným vlastním energetickým kódem. To vysvětluje jeho relativně/zdánlivě autonomní pozici vůči vnějšímu světu. Ovšem pozici pouze relativní, neboť ani on, ani jiná *species* tohoto světa nejsou nositeli vlastní energie: jediným zdrojem energie je (v terminologii moderní fyziky různě nazývaný) výchozí energetický bod.

Pozice člověka jako vysoce organizovaného relativního celku je určena vyšší mírou autonomie na výchozím bodu než „věc“, jako vnitřně méně organizovaná entita. Děje v člověku jsou zakódovány v relativně dokonalé formě. Avšak: děje v „přírodě“ jsou rovněž zakódovány a ve srovnání s člověkem je toto zakódování mnohem dokonalejší: neživá příroda, rostliny a zvířata existují v mnohem přirozenější harmonii („zdravěji“) než člověk sám. Člověk se svou činností vzdálil přirozenosti, začal se do jisté míry chovat „nepřirozeně“, autonomně na přirozeném kódu, na němž je založena jeho (ko)existence v rámci univerza.

⁴⁹ BROZEK, B. The Troublesome „Person“. In: KURKI, V. A. J., PIETRZYKOWSKI, T. (eds.). *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*. Cham: Springer International Publishing AG, 2017, s. 8.

⁵⁰ BROZEK, B. The Troublesome „Person“. In: KURKI, V. A. J., PIETRZYKOWSKI, T. (eds.). *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*. Cham: Springer International Publishing AG, 2017, s. 15.

⁵¹ LINDROOS-HOVINHEIMO, S. Private Selves – An Analysis of Legal Individualism. In: KURKI, V. A. J., PIETRZYKOWSKI, T. (eds.). *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*. Cham: Springer International Publishing AG, 2017, s. 49.

⁵² ELIÁŠ a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 51.

⁵³ LINDROOS-HOVINHEIMO, S. Private Selves – An Analysis of Legal Individualism. In: KURKI, V. A. J., PIETRZYKOWSKI, T. (eds.). *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*. Cham: Springer International Publishing AG, 2017, s. 29.

⁵⁴ ELIÁŠ a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 49.

⁵⁵ BROZEK, B. The Troublesome „Person“. In: KURKI, V. A. J., PIETRZYKOWSKI, T. (eds.). *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*. Cham: Springer International Publishing AG, 2017, s. 10.

⁵⁶ Blíže DUFOUR, A. *Droits de l'homme. Droit naturel et histoire*. Paris: P. U. F., 1991, s. 91n.

Z předchozího dílčího závěru lze vyvodit i obecný závěr: Člověk je součástí vysoce organizovaného kontinua a v tomto rámci je relativně samostatně vnitřně organizován. Jeho vazby na vnější svět, ergo i na ostatní lidi jsou existenční předurčenosti.

8. Vztah jako integrující faktor pojetí světa

V tomto smyslu je základem existence člověka nejen v lidském společenství, ale ve vesmíru vztah. I k němu se vyjadřuje papež František v encyklice *Laudato si'*: „Božské osoby jsou subsistující vztahy a svět, stvořený podle božského vzoru, je pletivem vztahů. Stvoření směřují k Bohu a zároveň je každé živé bytosti vlastní tíhnout k jiné věci, takže v lůně vesmíru můžeme nalézat nesčetné neustálé vztahy, které se tajemně proplétají.⁵⁷ To nás vybízí k tomu, abychom objevovali klíč k naší vlastní realizaci. Lidská osoba totiž roste, dozrává a posvěcuje se tím víc, čím víc vstupuje do vztahu. ... Všechno je propojené, a to nás zve k tomu, abychom rozvíjeli spiritualitu globální solidarity.“⁵⁸ Tyto pohledy na svět a člověka v něm založeném na subsistentním, respektive subsistujícím vztahu jsou v křesťanské věrouce po staletí hluboce zakořeněny a poskytují komplexní obraz světa a jeho jednotlivých součástí jako jednoty subjektu a objektu. Koneckonců je člověk vnímán jako subjekt i objekt současně: vůči sobě samému i vůči vnějšímu světu.

Do značné míry k vlastní škodě je řada konceptů vytvořených nebo spojených s katolickou doktrínou vnímána odtrženě od současného myšlení a je marginalizována jak v obecné vědě, tak ve vědách společenských i v právu. To má své zřetelné historické souvislosti: S postupem odhalování slabin konceptu práva období modernity se ukazují problémové stránky spojené s vývojem a osudem středověkého „obojího práva“. Po staletí probíhající a střídající se procesy konfrontace a sblížení církevní a světské moci, označované lapidárně a zjednodušeně jako „boj o investituru“, současně směřovaly k uskutečnění myšlenky „*iuris unum*“, které by spojilo světské (římské) právo jako nositele světské moci s právem církevním jako reprezentantem nejen duchovní hegemonie, avšak současně nositelem mravních hodnot evropské civilizace. Počátkem modernity tato cesta byla přetržena sekularizací práva, shodou okolností v době hlubokých mocenských a hodnotových zvrátů spojených s Napoleonovou érou. Výsledek se nakonec – v evropských podmínkách – ukázal jako nevratný: moderní sekularizovaný svět nastoupil svou vlastní cestu, na níž postrádal a postrádá přínos evropského křesťanství – mravní učení církve⁵⁹, a současně se vývoj některých základních konstrukcí soukromého práva odtrhl od učení, z nichž do značné míry čerpal.

⁵⁷ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa Theologiae*. I, q. 11, art. 3; q. 21, art. 1, ad 3; q. 47, art. 3.148.

⁵⁸ Encyklika *Laudato si'*. Praha: Paulínky, 2017, s. 147–148.

⁵⁹ Blíže srov. například KROPÁJ, M. *Právnofilozofické východiska práva duševního vlastnictví*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 137–143.

Zatím ovšem právo stále vychází z antropocentrismu a staví do protikladu člověka a jej obklopující „vnější“ svět, vychází z dominance člověka vůči vnějšímu světu a považuje pouze člověka za aktivního tvůrce a současně adresáta „právních“ pravidel (srov. naproti tomu představu o prvotním zdroji pravidel lidského chování ve Starém zákoně, tj. o mimolidském původu Desatera).

Tato úvaha má dopady do komplexního myšlenkového základu práva, má však i možné dopady bezprostředně praktické povahy: V právu (soukromém) to znamená, že bude namísto vrátit se k otázce **vícevýznamových entit** a postupovat při řešení k důslednějším a sofistikovanějším propojení entit, které mohou být právně definovány více různými způsoby⁶⁰.

9. Věci a osoby v pojetí integrální ekologie

Vedle výše popsaných výzev ke změnám se rovněž mění vzájemné **postavení subjektu a objektu**: na rozdíl od hodnot lidské osobnosti jsou v ekologicky integrovaném systému **věci hodnotou**: nikoli ovšem jako samoučel, jako *causa finalis*, nýbrž svou funkcionální integritou, tím, jak přispívají k fungování světa jako celku, potažmo svou samotnou existencí.

Příkladem tohoto pohybu ve vymezení předmětu soukromoprávní regulace je odpad jako věc v právním smyslu: Věci může být tehdy, jestliže je odlišný od osoby a slouží lidské potřebě (§ 489 občanského zákoníku). „Nepotřebný“ odpad by tedy nespĺňoval kritérium věci, neboť neslouží potřebě. Problém spočívá v tradičním vymezení užitečnosti předmětu vnějšího světa:

Jejich užitečnost je spojena s hodnotou, ta je rozlišována na:

- faktickou užitečnost (užitná hodnota – ta může být spíše rovněž ocenitelná), pro ekonomickou determinovanost pojetí soukromého práva má však význam především
- směnná hodnota, která je vyjádřena oceněním v penězích (cena – § 492).

Odpad ovšem může mít hodnotu, ta je však vyjádřitelná v nákladech na jeho uložení, neutralizaci aj. ..., které budou mít záporné znaménko.

Integrální ekologický přístup je zcela odlišný: Vychází z komplexního pojetí celého světa a zahrnuje do jeho rámce i ty jeho součásti, které – ekonomicky vzato – jsou neutrální, neocenitelné nebo ekonomickou přítěží, jako typicky nezpracovatelný odpad. To pak vede k eliminaci kritéria lidské potřeby z definice věci. I odpad je integrální součástí světa.

Změna subjekt-objektového paradigmatu by mohla vést k závěru, že je tím dotčen základní stavební prvek soukromého práva, kterým je (soukromoprávní) vztah. Ve skutečnosti tomu tak není: naopak vztahový základ fungování tohoto světa v jeho intersubjektové podobě

⁶⁰ Srov. například představy o roli člověka jako tvůrce právníké osoby či nejednotné pojetí nadace jako právního jednání, účelově určeného majetku, právníké osoby.

je zachován: ve vztazích je však posilována vyváženost všech jeho prvků. Výlučná dominance subjektu vůči objektu, její rigidita a ostrost vymezení se mění ve prospěch vyváženosti pozic lidských subjektů a vnějšího světa, na nějž lidé dosud působili při uspokojování svých potřeb a zájmů. Slovy Jiřího Wolkra: věci se stávají „mlčenlivými soudruhy“ a sluší se je „milovat“ (minimálně k nim mít úctu).

10. Relativizace subjektu a objektu

V rámci vyhraněného protikladu osoby a věci se zřetelným problémem posledních desetiletí staly entity, které mají tendenci překročit tento předěl:

Příkladem je pojetí živého zvířete, jehož problematické legislativní vyloučení z kategorie věci signalizuje snahu po respektu bytostí mimo kategorie osob a vyjít vstříc ekologizujícímu pohledu na soukromoprávní úpravu, současně však systémově a paradigmaticky dokazuje tápání v této oblasti a tendenci k polovičatým řešením. Tento přístup v sobě nese rozpor mezi dvěma koncepty: na jedné straně (a) progresivním ekologizujícím, překračujícím antropocentrismus v pojetí osob a věcí, a na straně druhé (b) přetrvávajícím subjektivně-objektivním základem soukromého práva.

Řešení nastoupeného trendu k vybavení (ne)osob právním statusem náležejícím osobám je v intencích překonání antropocentrických bariér mezi entitami tohoto světa a mohlo by být součástí právní interakce mezi subjekty a ne-subjekty a vést k právní regulaci, založené na myšlence vztahového kontinua.

Ostatně už současný stav vývoje naznačuje další směr: při zachování zásadních subjektivně-objektivních východisek dosáhnout určité míry prostupnosti jejich dosud nepřekročitelné hranice.

I k této otázce se vyjadřuje církev ústy papeže Františka: „Bylo by však také chybou myslet si, že jiné živé bytosti musejí být považovány za pouhé objekty podrobené svévolné nadvládě člověka. Je-li příroda chápána jako pouhý předmět zisku a zájmu, má to závažné následky také pro společnost. Takové pojetí, které posiluje svévoli silnějšího, vedlo k nesmírným nerovnostem, nespravedlnostem a násilnostem vůči většině lidstva, protože zdroje se stávají vlastnictvím toho, kdo přijde první, nebo toho, kdo je mocnější, a vítěz bere všechno. Opakem takového modelu je ideál harmonie, spravedlnosti, bratrství a pokoje...“⁶¹

11. Právnícké osoby jako těžiště rezistence a potenciál změn

Změna paradigmatu a odpovídající parametrické změny soukromoprávní regulace si žádají odpovědět na otázku **hmotného a nehmotného světa** jako součást reality a jako vnitřní „realita“ práva. To vyžaduje odli-

šit virtuální konstrukce „vnějšího“, mimoprávního světa od virtuálních konstrukcí samotného soukromého práva. Nepochybně všechny jsou součástí univerza. U právnických konstrukcí jako pomocných nástrojů se nicméně ukazuje potřeba důsledněji je podřídit požadavkům společenské a environmentální odpovědnosti. To se týká cílů, za kterými jsou konstruovány (obchodní společnosti, různá jiná zájmová seskupení, zejména nadace, svěřenské fondy...) a které jsou často převážně či výlučně zaměřeny na cíle typu společnosti založené na maximalizaci zisku.⁶²

Zvláštní a svým způsobem klíčové postavení v procesu přehodnocení cílů, konceptu a institutů soukromého práva mají **právnícké osoby**. Jejich koncept se od jejich zrození v moderní podobě v 16.–18. století a jejich legislativního zakotvení v současné podobě na jedné straně ustálil ve svých základech, které nicméně jsou podrobovány parametrickým změnám, sahajícím od jejich přechodu z podřízenosti absolutní státní moci, přes jejich stále probíhající liberalizaci a oprostění od zbytků regulativního vlivu moci státu, v němž mají sídlo či podle jehož práva jsou inkorporovány, až po – současné tendence spojené se společenskou odpovědností právníckých osob (viz též výše).

Právnícké osoby jsou z pohledu sociálně a environmentálně odpovědného konceptu lidstva stále nositelem znaků, které si nesou od svého vzniku a které stále prohlubují. Jak vystihli R. L. Grossman a F. T. Adams, „(d)nešní obchodní společnosti jsou umělým výtvozem chránícím před odpovědností nejen majitele a manažery, ale i privilegia a existenci těchto společností“⁶³.

Role právníckých osob jako nástroje ekonomicko-organizačně-mocenské manipulace se společenskými hodnotami a jejich redistribucí ve společnosti je dostatečně známa a je na ni kriticky dlouhodobě poukazováno. Jako obranné mechanismy vznikly kampaně či projekty omezení nejvýrazněji viditelných rysů právníckých osob: od péče řádného hospodáře jako standardu chování orgánů společnosti, přes „*piercing of corporate veil*“, přes zavedení trestní odpovědnosti právníckých osob až po společenskou odpovědnost právníckých osob. Vždy se jedná pouze o dílčí parametrické nastavení standardů směřujících k odpovědnosti: jejich podstata zůstává⁶⁴.

Stále do značné míry otevřenou otázkou podstaty právnícké osoby nelze řešit z ní samé: právnícká osoba jako

⁶² KORTEN, D. *Ked' korporácie vládnú svetu* (When Corporations Rule the World). Košice: Vydavateľstvo Mikuláš Hučko, 2001, s. 66–68 a zdroje tam citované.

⁶³ GROSSMAN, R. L., ADAMS, F. T. *Taking Care of Business: Citizenship and the Charter of Incorporation*. Cambridge (Massachusetts): Charter Ink, 1993, s. 6.

⁶⁴ To bude trvat potud, pokud právnícké osoby (velké obchodní korporace) budou součástí procesu, v němž budou nahrazovat rozpadající se strukturu a potenciál občanské společnosti a její demokratické instituce a jejich demokracie, v níž majorita maximalizuje svůj zisk, bude ignorovat kolektivní cíle společnosti. Srov. GREIDER, W. *Who Will Tell the People? The Betrayal of American Democracy*. New York: Simon and Schuster, 1992, s. 331.

⁶¹ Encyklika *Laudato si'*, s. 53.

součástí komplexní integrace člověka ve vnějším světě je podřízena soubornému konceptu fungování světa a místa člověka a jeho pomocných právních nástrojů v něm. Tímto konceptem je třeba poměřovat a řídit se při řešení otázky, zda (a) právnická osoba je pouhým bezduchým nástrojem vůle člověka (pomocnou právní konstrukcí), jejímž prostřednictvím jedná a bude jednat člověk jako výlučný nositel rozumových a volních schopností i způsobilostí je uplatňovat ve vnějších vztazích, nebo zda (b) právnická osoba prochází dlouhodobým vývojem, směřujícím ke komplexnímu obrazu člověka, v jehož průběhu nabývá nejen schopnosti vnímat vnější svět a tvořit a uplatňovat navenek svou vůli, nýbrž dostává se jí i všech práv, které má člověk.

Volba určitého řešení má kriteriální význam a dopady: Právnická osoba jako pomocná právní konstrukce zůstane spojena s člověkem a její aktivity budou nezbytně promítány do sféry člověka, který jejím prostřednictvím jedná. Tento přístup by ve sféře odpovědnosti zpochybňoval takové již učiněné kroky, jako je trestní odpovědnost právnických osob, (byť dílčí) přiznání základních práv právnickým osobám a jim podobné. Naopak právnická osoba, směřující svým konceptem po bok relativně samostatně myslícím a aktivně jednajícím lidem, by mohla být cílovým či aproximativním řešením pro organizační útvary založené na vyspělých technologiích (od automatizovaných řídicích systémů přes roboty, autonomní vozidla až k umělé inteligenci – AI), vybavené stále dokonalejší schopností vnímat vnější svět a aktivně v něm působit na základě autonomních rozhodovacích procesů.

Za pozornost přitom stojí, že v současnosti k nejvýznamnějším otázkám právní regulace uvedených systémů patří především řešení (míry) (právní) odpovědnosti, kterou na tyto systémy lze vložit. I z tohoto důvodu je komplexnost řešení pojetí právnických osob s nastavním funkcí soukromého práva jako celku tak významná.

12. Vlastnictví

Vlastnictví se dostalo v procesu budování kapitalistického systému (tedy historicky v mezích ojedinělé a krátké etapy, bráno z pohledu dějin lidstva, neboť co je 200 let „*sub specie aeternitatis*“?) specifického pojetí, založeného na extrémním individualismu a liberalismu. Pohříchu tento koncept pojetí vlastnictví jako exkluzivní a neomezené panství, jako právo soustředit hodnoty tohoto světa ve svých rukou a vyloučit z podílu na něm kohokoli jiného, se hluboce zakořenil a je zejména ekonomy, potažmo právníky vydáván za jediný možný model vztahu vůči majetkovým hodnotám, za věčný a nedotknutelný.⁶⁵

Proti němu však stojí křesťanský koncept, jehož základ vznikl před dvěma tisíci lety, avšak zároveň jej lze

vnímat mimořádně aktuálně: „Princip podřízenosti soukromého vlastnictví všeobecnému určení dober, a tedy všeobecné právo na jejich užívání je ‚zlatým pravidlem‘ sociálního jednání a první zásadou celého společensko-mravního řádu.“⁶⁶ Křesťanská tradice nikdy neuznávala právo na soukromé vlastnictví za absolutní či nedotknutelné a zdůrazňovala sociální funkci jakékoli formy soukromého vlastnictví. Jan Pavel II. toto učení připomínal velmi důrazně, když řekl, že „Bůh daroval zemi celému lidskému pokolení, aby dávala obživu všem jeho členům, aniž by někoho vylučoval nebo zvýhodňoval.“⁶⁷ Poznamenal rovněž, že „model rozvoje, který by nerespektoval a nepodporoval lidská práva, osobní a společenská, hospodářská a politická, včetně práv národů, by nebyl důstojný člověka.“⁶⁸ Velice jasně vysvětlil, že „církve sice hájí legitimní právo na soukromé vlastnictví, ale s nemenší jasností také učí, že každé soukromé vlastnictví je vždy zatíženo sociální hypotékou, protože dobra mají všeobecné určení, které jim dal Bůh.“⁶⁹ Proto tvrdí, že „neodpovídá Božímu plánu spravovat tento dar takovým způsobem, že z něho mají užitek jenom málokterí.“⁷⁰ To vážně zpochybňuje nespravedlivé návyky části lidstva.^{71, 72}

Sociální učení katolické církve vnímá jako standardní předpoklad vlastnictví v podobě „dobra či souhrn hospodářských, materiálních a duchovních dober.“⁷³ Jeho společenskou roli má hrát v sociální katolické nauce společenské a státní vlastnictví, které je „požadavkem vyplývajícím z přirozeného zákona, a zvláště z principu společného dobra“⁷⁴.

Ve vazbě na konstrukce vlastnictví, přijímané „moderním“ soukromým právem, současný křesťanský koncept vlastnictví upozorňuje na jejich: (a) časovou (historickou) omezenost; (b) vazbu na existující konstrukt kapitalistického systému; (c) nepřijatelnost „moderní“ koncepce vlastnictví z pohledu evropských hodnot; (d) nepřijatelnou míru asociálnosti.

Jednou z největších výzev pro soukromé právo však je komplexní rámec vnímání základních pojmů soukromé-

⁶⁶ JAN PAVEL II. Encyklika *Laborem exercens* (14. září 1981), 19: AAS 73 (1981), 626 [česky: Sociální encykliky 1891–1991. Praha, Zvon 1996]. 61.

⁶⁷ Encyklika *Centesimus annus* (1. května 1991), 31: AAS 83 (1991), 831 [česky: Sociální encykliky 1891–1991. Praha, Zvon 1996].

⁶⁸ Encyklika *Sollicitudo rei socialis* (30. prosince 1987), 33: AAS 80 (1988), 557. [česky: Sociální encykliky 1891–1991. Praha, Zvon 1996].

⁶⁹ Promluva k domorodým a vesnickým obyvatelům Mexika, Cui-lapan (29. ledna 1979), 6: AAS 71 (1979), 209.

⁷⁰ Homilie při mši svaté slavené pro zemědělce v Recife, Brazílie (7. července 1980), 4: AAS 72 (1980), 926.

⁷¹ Srov. Poselství ke Světovému dni míru 1990, 8: AAS 82 (1990), 152.

⁷² Encyklika *Laudato si'*, s. 61

⁷³ Blíže KROPAJ, M. *Právnofilozofické východiská práva duševního vlastnictví*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 124–125.

⁷⁴ PIWOWARSKI, W. a kol. *Slovník katolíckej sociálnej náuky*. Trnava: Dobrá kniha, 1997, s. 214. Citováno dle KROPAJ, M. (2013), s. 125, pozn. č. 701.

⁶⁵ Blíže k převládajícímu ekonomicko-právnímu pojetí vlastnictví období modernity viz např. HURDÍK, J. Když se zákonem obchází zákon. In: DVOŘÁK, T. (ed.) a kol. *Pocta prof. JUDr. Přemyslu Rabanovi, CSc., k 70. narozeninám*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019, s. 145–152.

ho práva, zejména **vlastnictví a odpovědnosti**: „Životní prostředí je kolektivní dobro, jmění celého lidstva a odpovědnost všech. Kdo vlastní nějakou jeho část, je tomu tak pouze proto, aby ji spravoval ku prospěchu všech.“⁷⁵

13. Věcná práva k věci cizí

Máme-li se v souvislosti s pojednávaným konceptem změn alespoň zmínit o věcných právech k věci cizí, lze vyslovit předpoklad jejich způsobilosti sehrát v rámci reformy soukromého práva silnou a do jisté míry přirozenou roli, zejména svou silnou vztahovou vazbou, jejímž „aktivním“ činitelem jsou předměty „vnějšího světa“. Věcná práva k věci cizí jsou založena na vztahu (dříve, než se antropocentrismus v právu etabloval i do všech terminologických důsledků, se dokonce označoval jako vztah „k věci“), v němž určující roli pro jeho funkci hraje věc, nikoli osoba. Tím je posilováno vyváženější vnitřní funkční propojení světa jako celku a zdůrazňována funkcionální role prvků světa, vnímaných dosud jako pasivní předmět intersubjektivních vztahů.

14. Sukcese jako nositel změn

Bylo by nespravedlivé vůči sukcesi v soukromém právu, nevnímat jej jako možný soubor změn, dokonce konceptní povahy. V oblasti sukcese hodnot se historicky opakovaně v různé podobě projevila aplikovatelnost distributivní spravedlnosti pro účely účelnějšího rozdělování dober za stanovenými cíli (reforma dědického práva v porevoluční Francii na počátku 19. století zaměřením na rozdělení pozůstalosti mezi především potomky zůstavitele vytvořila ještě ve 21. století přetrvávající majetkovou nivelizaci, zrodilví silnou a sebevědomou střední třídu).⁷⁶

Současně – jako další kritérium nastavení cílů dědického práva – se v něm historicky uplatňovaly zájmy zachování či nového utváření projektů, které v řadě případů byly nositeli vysoce progresivních a celospolečensky vysoce odpovědných konceptuálních myšlenek (nejvýznamnějšími právními nástroji těchto cílů se ukazují veřejně prospěšné nadace, svěřenské fondy a jim podobné projekty).

I sféra sukcese hodnot a dědické právo zvláště tedy může být nástrojem, přispívajícím výrazně nastavení soukromého práva v zájmu odpovědné společnosti.

15. Závazky z právních jednání

Relativní práva hrají svou významnou roli z pohledu výzev soukromému právu jako tradičně uznávaný zdroj oprávněnosti vztahového paradigmatu soukromého práva.

Závazky z právních jednání jsou však ve svém fungování zásadně podřízeny komutativní metodě a z pohledu sociálního slouží především zachování sociálního *status quo*, nikoli redistribuci dober.⁷⁷ Mezi individualismem současného občanského zákoníku a solidaritou, respektive společenskou odpovědností jako koncepty právní regulace, jsou paradigmatické odlišnosti v metodách právní regulace. Uplatnění liberálně individualistického konceptu prostřednictvím komutativního typu spravedlnosti je založeno na regulativní metodě aktivního nezasahování do závazkových vztahů subjektů soukromého práva. Společnost založená na solidaritě a sociální odpovědnosti však vyžaduje aktivní metodu regulace, mj. spojenou s umožněním častějších právně regulativních zásahů i do soukromoprávních vztahů, ale rovněž s regulací nezbytných typů společenské kooperace takových výrazně na vyšší úrovni organizovaných vztahů. Oba cíle právní regulace jsou svým využíváním odlišných regulativních nástrojů nejen v doktrinální, ale i institucionální a funkcionální kontrapozici a je velmi náročné jejich právní úpravu uvést do fungujícího a bezrozporného systémového celku.

V oblasti smluvních závazků se, na rozdíl od individualistického konceptu občanského zákoníku z roku 2012, projevují se značnou intenzitou sociálně zaměřené regulativní aktivity práva Evropské unie. Smluvní závazkové právo je uvedenými aktivitami dotčeno spíše zprostředkovaně, prostřednictvím spotřebitelského práva. Myšlenka slabší strany, původně připisovaná a řešená v oblasti ochrany spotřebitele, jsou propojena s tendencí směřující k tvorbě evropského občanského zákoníku, využila k odůvodnění a přenesení na vyšší systémovou úroveň právě princip ochrany slabší strany, který se stal základem obsahového propojení existujícího práva ochrany spotřebitele⁷⁸ s právem smluvních závazků jako celkem⁷⁹. Tato tendence se uskutečňuje od devadesátých let 20. století a má setrvale silnou politickou podporu zejména Evropského parlamentu, ačkoli není bez kritické opONENTURY.^{80,81}

Tento aktivismus se stal jedním z východisek obecněji koncipovaných projektů v rámci smluvního práva, směřujících k systémovým změnám v celém právu smluvních závazků prosazujících společensky odpovědné nastavení právní regulace této oblasti, které z práva výjimek učiní systémový základ celého smluvního práva. Jednou z cest dosažení uvedeného cíle se stal projekt smluvní asymet-

⁷⁷ HURDÍK, J. Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. *Právní obzor*, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 431–454.

⁷⁸ Vyjádřeného v podobě *Acquis Principles*.

⁷⁹ Vyjádřeného v obsahově velmi blízké podobě jako *Draft Common Frame of Reference*.

⁸⁰ Srov. vystoupení autora těchto řádek na konferenci, konané při příležitosti zasedání *Acquis Group: Perspectives for European Consumer Law – Towards a Directive on Consumer Rights and Beyond*. Praha: Právnická fakulta UK, 18.–19. února 2009.

⁸¹ Šířeji viz HURDÍK, J. Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. *Právní obzor*, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 50–51.

⁷⁵ Encyklika *Laudato si'*, s. 62

⁷⁶ CARBONNIER, J. *Flexible droit. Pour une sociologie du droit sans rigueur*. 8e édition. Paris: L. G. D. J., 1995, s. 277.

rie⁸² jako pokus systémové modifikace komutativní spravedlnosti systémovou změnou, vedoucí podle některých autorů až k „novému smluvnímu právu“⁸³. Celý projekt je zaštiťován principem ochrany slabší smluvní strany; zdrojem tvrzené nerovnováhy je institucionalizovaná slabší strana a jsou sem řazeny vedle spotřebitele rovněž slabší podnikatel, tzv. kyberspotřebitel a někdy i slabší strana jako receptor (spotřebitel) služeb, klientsky vázaný na poskytovatele (schematicky: *supplier to consumer* – S2C).

Tato cesta směřuje k systemizaci a institucionalizaci slabší strany jako nikoli práva výjimek, nýbrž jako pilíře smluvních závazků. Dlužno konstatovat, že občanský zákoník tím, že legislativně institucionalizoval ochranu spotřebitele⁸⁴, současně ideově otevřel cestu k dalším systémovým úrovním ochrany slabší strany; avšak zároveň pro ni položil legislativně technické překážky: za podmínek, kdy pro smluvní právo jako celek a ostatní možné nositele statusu slabší strany tento status nemají institucionalizován, je tím současně cesta k smluvní asymetrii jako systémové změně metodologicky komplikována⁸⁵.

Shora naznačené reformní snahy smluvního závazkového práva mají některé na první pohled zřejmé deficity. Jedním z nich je jejich partikularismus a chybějící komplexnost řešení. Mají-li uvedené reformní kroky působit synergicky ve směru konceptu odpovědného soukromého práva odpovědnosti, měly by se tomuto konceptu podřídit a neubírat se svou vlastní cestou. Jinak hrozí reálné nebezpečí, že se obě cesty budou rozcházet v cílech, metodách a nástrojích regulace.

16. Odpovědnost – jádro soukromého práva

Zřejmě jednu z klíčových funkcí při změnách pohledu na soukromé právo nutně bude hrát – samozřejmě v kontextu s deliktními závazky – **odpovědnost**. Je potěšitelné, že v rámci diskuse posledních desetiletí byl pojem odpovědnosti výrazně posílen: Přestala být paušálně odmítána koncepce aktivní odpovědnosti; odpovědnost má tendenci být vnímána jako *serialita* – vědomí normativně

chápaných příčinných souvislostí, prolínající soukromé právo jako celek. Takto pojatá odpovědnost absorbuje i prevenční povinnosti, které jsou součástí primárních normativních vzorců chování subjektu, působících ještě předtím než lze konstatovat porušení normy. Odpovědnost tím překračuje rámec jí určený legislativní úpravou deliktních závazků a stává se (spolu s prevencí) hodnotovým a normativním východiskem celého soukromého práva. Tím přestává být odpovědnost několika typovými závazky z deliktů a stává se dominantou soukromého práva.⁸⁶

Prevence jako součást široce koncipované odpovědnosti má v kontextu nových výzev soukromému právu před sebou nová zadání: Ukazuje se namísto podrobit přezkumu podmínky uplatnění generální prevenční klauzule: Rozdíl mezi § 415 občanského zákoníku z roku 1964 a mezi § 2900 občanského zákoníku z roku 2012 je zásadní: Na jedné straně nelimitovaná zásada *neminem laedere*, na druhé straně standardní norma, limitovaná hypotézou a rovněž omezující dispozicí. Je zřejmé, že společnost odpovědnosti, zaměřená na předcházení, rozložení a kompenzaci stále hrozivějších rizik, které přináší současnost a kterými reálně hrozí budoucnost, musí mít především vysoce ambiciózně nastaveny prevenční nástroje jako jeden z pilířů procesu právní eliminace rizik.

Stávající nastavení limitů generální prevence vzniku újem v § 2900 občanského zákoníku znovu a naléhavě klade otázku, jaké stanovisko zaujmout k dalším aspektům této normy, z pohledu našeho tématu zejména k nezařazení ekologických újem do rozsahu její působnosti. Pominutí ekologických újem ve výčtu oblastí působení obecné prevenční povinnosti signalizuje zařazení tohoto druhu újem do oblasti, v níž nelze dohledat konkrétní osobu, již by bylo možno uložit prevenční povinnost a z jejího porušení vyvodit právní následky, nebo snad paušální rezignaci na relevanci ekologických témat v prostoru soukromoprávní regulace? V každém případě jde o závažný signál, vyžadující koncepční reakci, která by odpověděla na otázky: (a) Jak (či jak vážně) se staví soukromé právo k ekologické odpovědnosti? (b) Jak nastavit funkční koncept soukromoprávní ekologické prevence a ekologické odpovědnosti v užším smyslu? (c) Jak provázat cíl, právní povahu a funkci konceptu ekologické prevence a ekologické odpovědnosti (v užším smyslu) se změněným konceptem ekologické odpovědnosti v širším smyslu jako nosným pilířem soukromého práva jako celku? Na tyto změny současné soukromé právo není ani vybaveno, ale do značné míry k nim není ani připraveno. Není divu: jeho cílem dosud bylo a je individuum, jeho krví jsou peníze a hnací silou ekonomický růst a zákon zisku. Smyslem soukromého práva je rovnováha zájmů: východisko řešení spočívá v identifikaci, jaké dvě skupiny zájmů, jaké základní protiklady jsou ve hře a odkud vyjít při novém nastavení systému? Co je přitom zřejmé

⁸² Viz zejm. BENEDETTI, A. M. *Contrato asimmetrico*. In: *Enciclopedia del diritto*. Annali, vol. 5 (eds.). FALZEA, A., GROSSI, P., CHELI, E., BRECCIA, U. Milano: 2012, s. 371; KACZOROWSKA, B. *Wykladnia umów obligacyjnych w świetle współczesnych tendencji rozwoju prawa prywatnego*. Wrocław: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 2018, s. 112.

⁸³ Tj. právo formující se pod vlivem práva EU na přelomu 20. a 21. století. Viz KACZOROWSKA, B. (2018), s. 112; ZIMMERMANN, R. *Consumer Contract Law and General Contract Law. The German Experience. Current Legal Problems*, 2005, Vol. 58, No 1, s. 415n.

⁸⁴ Srov. § 419 obč. zák. a na jeho základě vybudovaný celý systém soukromoprávní ochrany spotřebitele.

⁸⁵ Uplatnění nabízející se analogie slabší strany pro ostatní potenciální nositele tohoto statusu je za daných, zejména legislativních, východisek problematické.

⁸⁶ K pojetí odpovědnosti z pohledu posílení sociálního rozměru soukromého práva srov. více HURDÍK, J. *Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. Právní obzor*, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 450–452.

a co je třeba opustit, je hledání tohoto východiska v pozici dvou či několika individuů v pozici osob v právním smyslu, izolovaných a očištěných od vlivů „externího“ prostředí. Právě tato externalita se stává dominantním faktorem života, včetně těch jeho stránek, které má ambice regulovat soukromé právo.

V kontextu změn v pojetí odpovědnosti je namísto přezkoumání **role závazků z deliktů**. Jak bylo uvedeno výše, jejich působení se vlivem konceptu sociální a environmentální odpovědnosti mění z pasivní na aktivní pojetí odpovědnosti, prolínající soukromým právem jako celkem. Tím závazky z deliktů překračují prostor vymezený jim občanským kodexem v rámci části čtvrté a mění se jejich funkce; daná jejich umístěním v rámci systematiky kodexu: odpovědnost včetně prevence se stává obecnou zásadou, eliminující strukturální princip specifikace; tím, že přijímá funkci klíčové zásady soukromého práva, uplatňuje se obecně v celém prostoru soukromoprávní regulace⁸⁷.

Rovněž **vlastní funkce „závazků k náhradě újmy“ se dynamicky mění** již v současnosti: hledají se legislativní a judikatorní cesty posilování odškodnění a sankcí za sociálně neodpovědné chování a za chování působící ekologické újmy. Od principu odškodňování pouze materiálních škod se široce přechází k mechanismům odčinné újmy imateriálních...

Výše však bylo naznačeno, že **odpovědnosti v soukromém právu je třeba dát nový paradigmatický základ**.

Ten vychází na jedné straně z výše popsané potřeby změny konceptu právní odpovědnosti, který směřuje k posunutí odpovědnosti do centrální pozice v systému soukromoprávní regulace. Na druhé straně však nelze přehlédnout posuny jiné, a sice změny v povaze rizik, kterým společnost bude v nadcházející době stále masivněji a intenzivněji muset čelit: Tato rizika jsou globální, svými zdroji a dopady stále častěji *ubikvitní* a jejich původci zůstávají anonymní.⁸⁸

Jak může na tyto změny reagovat soukromé právo? Pokud tuto výzvu přijme, znamená to přehodnocení stávající konstrukce odpovědnosti za újmu v následujících směrech: (a) společně komplexně řešit rozložení dober a rozložení rizik; (b) rozložení rizik promítnout do konceptu odpovědnosti za újmu rozložením dopadů újmy mezi přímé původce, nepřímé původce, nositele politické odpovědnosti, nositele ekonomických a dalších rizik, s nimiž újma je, resp. může být spojována, ale koneckonců i mezi újmou postižené osoby; (c) to znamená posunout konstrukce odpovědnosti za škodu od odpovědnosti za zavinění a za porušení konkrétní právní povinnosti přenesením jejího těžiště směrem k odpovědnosti objektivní za výsledek; (d) to ovšem bude brzy nedostatečné co do rozsahu újem, bude třeba vážit doplnění subjektů, na něž bude přenesena tíže rozsahem nekompensovatelných újem; (e) vzhledem k povaze a dopadům újem vy-

plývající z rizik naznačeného typu se již v řadě situací stává iluzorní setrvat u způsobu náhrady újmy relutární a naturální restituce: opatření, která vyžaduje a bude vyžadovat eliminace nebo alespoň zmírnění dopadů rizik, nejsou a v budoucnu stále méně budou kompenzovatelná těmito způsoby náhrady a bude třeba vytvořit předpoklady pro způsoby boje s riziky, odpovídající povaze rizik a potřebám boje s nimi.

Přezkumu je třeba podrobit i **parametrické nastavení odpovědnosti**:

Koncept redistribuce rizik (zla) má dopad na **princip plné náhrady** (škody). Rozložení rizik (zla) je tomuto principu přímo protikladné: při rozsahu dopadů rizik a omezených zdrojích, ale rovněž při stále obtížnějším úplném uspokojení újmy poškozených způsobu předpokládanými soukromým právem lze předpokládat stále obtížnější naplňování tohoto principu.

Koncept redistribuce rizik je spojen s **dokazováním předpokladů nést dopady rizik**. Tendence razantního prosazení některých – často dílčích – cílů regulace do soukromého práva, posílením pozice předpokládané slabší strany přenesením důkazního břemene na žalovaného (ochrana osobnosti, antidiskriminační zákonodárství aj.) se může jevit snadnou cestou. Je to však cesta, která svou antisystémovostí hrozí většími škodami než užitkem, mj. zpochybněním presumpce zákonnosti a poctivosti v chování osob, které jsou pilíři soukromého práva, a pokud by měly doznat změn, musely by být po čertech funkcionálně a systémově odůvodněny.

Nepochybným zdrojem překumu jsou i další navazující instituty, jako **závazky z kvazideliktů**: V intencích předchozích úvah se znovu otevírá výchozí otázka nastavení limitů bezdůvodného obohacení: do jaké míry a za jakých podmínek je společensky (ne)únosné obohacovat se na úkor jiných?

17. Závěrem

Přes signály o potřebě nového nastavení regulace fungování společnosti bylo a je soukromé právo vůči nim do značné míry inertní. Na výzvy koncepčně nereaguje, a pokud ano, brání se odkazem na svůj předmět regulace, zaměřený na vztahy mezi individuálně vymezenými osobami, navíc mezi osobami – nositeli soukromoprávního statusu – tedy bez reálné mocenské pozice způsobilé přímými zásahy do společenských vztahů ovlivňovat vnější svět.

To je pouze část pravdy: Soukromé právo je především základem a dokonce „prvním patrem“ systému právní regulace jako celku: ono představuje hodnotové, metodologické i institucionální základy nastavení a fungování celého právního řádu. To, co je v soukromém právu zakódováno, má nepochybné dopady na celý právní řád a všechna ostatní odvětví. Pokud ne, ztratil by právní řád atribut „jednotný“ se všemi dopady.

V současnosti lze slyšet silné hlasy politiků, komentátorů a publicistů, nesoucí se na vlně „výzev pandemie“ a považující za nezbytné změnit koncept společnosti na

⁸⁷ Srov. HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 61–62.

⁸⁸ KELLER, J. Riziková společnost. *Právo*, 4. dubna 2020, s. 6.

společnost odpovědnosti (rozumí se jedince a jeho chování vůči celku). To vše se však děje v lůně společnosti, vzývající stále liberální koncept svého uspořádání, založený na individualismu, lidských právech a svobodách.

Nedivme se však neochotě právníků ke změnám soukromého práva ve smyslu těchto výzev: Těm z nich, kteří jsou dost staří, aby zažili „starý režim“ a současně jim ještě paměť slouží, totiž přitom může znít v uších ozvěna textu jedné ze zásad tehdejšího soukromého práva, podle něhož z občanskoprávních vztahů plynou jejich účastníkům vedle vzájemných práv a povinností též práva a povinnosti ke společnosti. Měli bychom se snad obloukem vrátit k parémii, kterou jsme tak vehementně a paušálně později odmítli? Prekérní situace, není-liž pravda? A jak se k ní postavit a neztratit přitom tvář?

Rovnováha zájmů, kterou sleduje svou regulací soukromé právo jako svůj hlavní cíl, zahrnuje nepochybně i rovnováhu mezi jednotlivcem a společností. Přiznat si tento fakt neznamena pokusit se vstoupit znovu to téže řeky. Přiznejme si, že na tomto principu budovaný, ale nesprávně realizovaný socialistický experiment sešel

z cesty. Krokem, kterým přijmeme sociální dimenzi soukromého práva, teprve naznačíme cestu ke skutečné a komplexní budoucí rovnováze ve společnosti. Bude to ovšem znamenat přehodnotit náš vztah k antropocentrismu, individualismu a jeho nástrojům, včetně jednostranného vzývání lidských práv a svobod, k jejich implementaci do soukromého práva a k limitované odpovědnosti, zejména za újmy působené společností jako celku, tedy vlastně nám všem, společnému dědictví nikoli lidstva, ale tohoto světa. To vše znamená, že nastoupení cesty k participativní, skutečně solidární, společensky a ekologicky odpovědné společnosti se bez účasti soukromého práva neobejde.

Je škoda, že k tomuto poznání nás přiměl – byť po řadě předchozích i stále trvajících varování, vyslaných nám přírodou i z našich vlastních řad – teprve onen nepatrný tvor, který nás (tím, že každé naše pochybení v odpovědném chování vůči celku nemilosrdně, bezprostředně a po čertech citelně potrestal) přivedl k uvědomění si skutečného kontextu bytí každého z nás, celého lidského pokolení i celé planety a univerza.

Nadobudnutie vlastníckeho práva podľa ZMO v medzinárodnom obchodnom styku¹

Mgr. Adam Kőszeghy

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na nadobudnutie vlastníckeho práva² v medzinárodnom obchodnom styku, v ktorom sa na rozdiel od vnútroštátnych výmenných vzťahov vyskytoval cudzí prvok či už v podobe predmetu alebo samotných subjektov v medzinárodnom obchodnom styku. Z tohto dôvodu sa pri nadobúdaní vlastníckeho práva mohli vyskytnúť rôzne aplikačné problémy v medzinárodnej obchodnej praxi. Príspevok analyzuje nadobudnutie vlastníckeho práva podľa ťažiskového právneho predpisu pre medzinárodný obchod v Československej socialistickej republike, ktorým bol Zákoník medzinárodného obchodu (ZMO).

Abstract: The paper focuses on the acquisition of ownership in international trade, given that, unlike in the context of domestic trade relations, there was a foreign element in international trade, whether in the form of an object or the entities themselves. For this reason, various application problems in international business practice may have arisen in the acquisition of ownership. The paper analyses the acquisition of ownership rights according to the most relevant regulation for international trade in the Czechoslovak Socialist Republic, namely Code of International Trade (CIT).

Kľúčové slová: ZMO; mobilný konflikt; nadobudnutie vlastníckeho práva, medzinárodný obchod

Key words: CIT; mobile conflict; acquisition of ownership; international trade

1 Úvod

Nadobudnutie vlastníckeho práva možno bez akýchkoľvek pochybností označiť za veľmi dôležitú súčasť každého obchodnoprávneho, príp. občianskoprávneho vzťahu, najmä ak ide o scudzovacie právne úkony. Stretávame sa s ním priam každodenne vo forme uspokojovania životných potrieb (nakupovanie tovaru, oprava vecí a pod.).

V rámci tohto príspevku by sa chcel autor zamerať na nadobudnutie vlastníckeho práva podľa zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákoník medzinárodného obchodu alebo aj ZMO), ktorý upravoval nadobudnutie vlastníckeho práva výlučne k hnuiteľným veciam, ktoré boli predmetom medzinárodného obchodného styku.

Nadobudnutie vlastníckeho práva tak k hnuiteľným ako aj nehnuteľným veciam upravoval od 1. januára 1951 do 1. apríla 1964 všeobecne jediný občianskoprávny predpis, a to zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákoník. Tento právny predpis bol produktom novej spoločenskej zmeny – vlády komunistickej strany ako jedinej strany v Československu. Ustanovenia týkajúce sa nadobúdania vlastníckeho práva sa nachádzali v §§ 110 až 132, pričom sa týkali rôznych spôsobov nadobudnutia vlastníckeho práva (zmluvou, zo zákona alebo úradným rozhodnutím, vydržaním alebo inými spôsobmi nadobudnutia vlastníctva).

Po prijatí Ústavy z roku 1960³, v ktorej sa deklarovalo víťazstvo v budovaní socializmu a nástup na cestu ku vybudovaniu komunistickej spoločnosti, sa začalo uvažovať nad legislatívnymi zmenami v podobe diferenciacie výmenných vzťahov v rámci Československej socialistickej republiky do separátnych právnych predpisov.⁴ Preto boli

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

² Pre účely tohto príspevku budeme používať dobovú terminológiu podľa Zákoníka medzinárodného obchodu „nadobudnutie vlastníckeho práva / nabytí vlastníckeho práva“, napriek tomu, že súčasná aj vtedajšia úprava vlastníckych vzťahov v Občianskom zákoníku používala terminologicky správnu formuláciu „nadobudanie vlastníctva / nabývanie vlastníctví“. Je otáznne, prečo zákonodarca zvolil rozdielnu terminológiu v rámci týchto dvoch právnych predpisov.

³ Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. z 11. júla 1960.

⁴ „V Československé socialistickej republike byla dobudována socialistická hospodářská soustava, jejímž výrazem je i Ústava z 11. července 1960. V této souvislosti dochází i k nové právní úpravě majetkových vztahů, jež má přihlédnout k dosavadnímu stupni vývoje naší společnosti. Tato nová úprava vychází z toho, že v podstatě všechny vztahy v československém hospodářství mají socialistický charakter, který se musí projevit i v jejich právní úpravě. Tyto vztahy vyjadřují z jedné strany jednotnost

v období rokov 1963-1964 postupne prijaté tri zákonníky, ktoré mali upravovať tri najdôležitejšie oblasti výmenných vzťahov, ktoré na seba v istých právnych otázkach viac či menej nadväzovali. Výmenné vzťahy medzi občanmi a medzi občanmi a socialistickými organizáciami (vzťahy pri uspokojovaní hmotných a kultúrnych potrieb občanov) upravoval novoprijatý zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.⁵ Výmenné vzťahy medzi socialistickými organizáciami v rámci vnútroštátnej výroby a dovozu tovarov upravoval zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.⁶ Na záver, oblasť výmenných vzťahov v medzinárodnom obchode (dovoz a vývoz tovarov do/zo zahraničia – obchodovanie so zahraničím) bola presunutá výlučne do zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchode styku (Zákonník medzinárodného obchodu).⁷

socialistické ekonomiky, jež je zakotvena v Ústavě, na druhé straně však nejsou všechny československé ekonomické vztahy stejnorodé. Při vzájemném porovnání vztahů existujících v oblasti socialistické výroby a s ní související ostatní hospodářské činnosti socialistických organizací, dále vztahů v oblasti osobní potřeby občanů, a konečně vztahů vznikajících v oblasti mezinárodního obchodního styku, lze, zjistit ekonomické rozdíly, jimiž se jedna skupina těchto vztahů liší od skupiny druhé; je proto zapotřebí právně upravit každou z těchto oblastí vztahů odchylně samostatnými zákoníky, které přihlédnou k ekonomické zvláštnosti upravovaných vztahů.“ [Důvodová zpráva k zákonu č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku, Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1960-1964, tisk č. 149. (cit. 2020-08-26)]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm>

⁵ „Občanský zákoník upravuje především vztahy mezi socialistickými organizacemi a občany a dále vztahy mezi občany navzájem, k nimž dochází při uspokojování jejich osobních potřeb. Míra uspokojení těchto potřeb, jejichž je občanský zákoník právním výrazem, je ve svém souhrnu závislá na rozvoji socialistického hospodářství a u každého občana především na tom, jak se na tomto rozvoji podílí. Občanský zákoník vychází proto z jednoty zájmů společnosti a občanů a chrání práva občanů, jen pokud jsou vykonávána v souladu se zájmy společnosti.“ [Důvodová zpráva k zákonu č. 101/1963 Sb. o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku, Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1960-1964, tisk č. 149. (cit. 2020-08-26)]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm>

⁶ „Hospodářský zákoník upravuje vztahy mezi socialistickými organizacemi při zajišťování rozvoje socialistické výroby. Při úpravě těchto vztahů uplatňuje se zásada bezpodmínečného podřízení těchto vztahů ústřednímu plánovitému řízení hospodářských vztahů Československým státem, jehož cílem je zabezpečit proporcionalní rozvoj československého hospodářství.“ [Důvodová zpráva k zákonu č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku, Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1960-1964, tisk č. 149. (cit. 2020-08-26)]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm>

⁷ „Účastníci z nesocialistických zemí jejichž hospodářství je založeno na soukromém vlastnictví, opírají se o principy, které jsou nutně cizí jak čs. hospodářskému zákoníku, tak i občanskému zákoníku. Tyto zákoníky spočívají na socialistické formě vlastnictví, která odpovídá dosaženému vývoji československého hospodářství. Občanský zákoník je vybudován kromě toho na požadavku, aby účastníci právních vztahů, které občanský zákoník upravuje, dodržovali zásady socialistické morálky, jež

2 Nadobudnutie vlastníckeho práva podľa ZMO

Podľa ZMO bolo možné nadobudnúť vlastnícke právo v zásade dvomi spôsobmi, a to na základe zmluvy (ide zrejme o najčastejší dôvod vzhľadom na uskutočňovanie medzinárodných obchodných vzťahov) a vydržaním. Nadobudnutie vlastníckeho práva na základe zmluvy bolo upravené v IV. hlave, I. dieli ZMO v rámci ustanovení o kúpnej zmluve. Konkrétne išlo o ustanovenia §§ 321 až 329 ZMO.⁸ Zároveň možno nadobudnúť vlastnícke právo aj prostredníctvom vydržania, ktoré je upravené v I. hlave, VI. dieli v rámci ustanovení o premlčaní a vydržaní, konkrétne išlo o ustanovenia §§ 95 – 99 ZMO.⁹

Predtým ako sa zameriame na konkrétne ustanovenia upravujúce spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva, sa treba zaoberať aj okruhom vzťahov, ktoré upravoval ZMO a v rámci ktorých mohlo dôjsť k nadobudnutiu vlastníckeho práva. Tieto vzťahy boli vymedzené hneď v § 2 ods. 1 písm. a) ZMO, keďže za vzťah vznikajúci v medzinárodnom obchodnom styku sa považovali „majetkové vzťahy, na základe ktorých došlo alebo má dôjsť za odplatu poskytovanú v akejkoľvek forme k prevodu vecného, záväzkového alebo iného práva alebo hospodárskej hodnoty medzi osobami, ktoré nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu“. Už na základe tohto ustanovenia sa možno zhodnúť na tom, že predmetom ZMO boli vzťahy s cudzím prvkom, čo v tomto prípade

spočíva v péči spoločnosti o občany a v péči občanů o spoločnosť. Plnenie zásad socialistické morálky nelze očekávat při obchodních vztazích mezi oběma světovými hospodářskými soustavami od osob, které v socialistické společnosti nežijí a pro něž jsou tyto zásady cizí. Avšak ani v oblasti stále vzrůstajícího zahraničního obchodu se socialistickými zeměmi, nelze použít předpisů určených pro vztahy vyskytující se v rámci československé ekonomiky, upravené v čs. občanském a hospodářském zákoníku, neboť tyto zákoníky jsou přizpůsobeny jen pro potřeby čs. hospodářství. Proto i na zahraniční obchod se socialistickými zeměmi musí být aplikován zákoník mezinárodního obchodu. Pokud si ovšem tyto vztahy, jež při prohlubující se socialistické mezinárodní dělbě práce jsou stále užší, vyžadují zvláštní úpravy, bude mít každá taková zvláštní úprava obsažená v mezinárodní smlouvě podle § 4 osnovy přednost před úpravou obsaženou v zákoníku mezinárodního obchodu.“ [Důvodová zpráva k zákonu č. 101/1963 Sb. o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku, Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1960–1964, tisk č. 149. (cit. 2020-08-26)].

Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm>
⁸ V zmysle § 105 ods. 1 ZMO sa ustanovenia § 321–329 ZMO mali použiť na nadobudnutie vlastníckeho práva aj v prípade iných zmluvných typov ako kúpnej zmluvy (napr. zmluva o výmene podľa § 424, zmluva o pôžičke podľa § 426, zmluva o dielo podľa § 475).

⁹ Na rozdiel od Občianskeho zákonníka, ktorý tento právny inštitút obsahoval v zákone č. 141/1950 Zb., avšak absentoval v zákone č. 40/1964 Zb., pričom k zmene a znovuzavedeniu vydržania prišlo až novelou Občianskeho zákonníka č. 131/1982 Zb. a tento stav trvá dodnes (Pozri KLINCOVÁ, Z. Vydržanie vlastníckeho práva manželmi v podmienkach Slovenskej republiky. *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 73).

pri nadobúdaní vlastníckeho práva zohrávalo veľkú úlohu.¹⁰ Zákonodarca v § 2 ods. 2 ZMO zároveň ďalej dodal, že aj v prípade, že ide o vzťah s cudzím prvkom, sa „zákon nevzťahuje na majetkové vzťahy uvedené v odseku 1, ak je alebo ak musí byť pri ich vzniku účastníkom nepochybne zrejme, že vznikajú preto, aby sa na území Československej socialistickej republiky uspokojovali osobné potreby aspoň jedného z ich účastníkov alebo iné vlastné potreby účastníka. Zákon sa však vzťahuje aj na taký právny vzťah, ak je alebo ak musí byť účastníkom zrejme, že tento právny vzťah tvorí právne celok so vzťahom, pri ktorom k uspokojovaniu takýchto potrieb nedochádza.“¹¹ Nadobudnutie vlastníckeho práva sa vzťahovalo len na hnutelné veci (tovar), keďže nadobudnutie vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam bolo v zmysle § 2 ods. 3 ZMO vylúčené, „pričomž je nerozhodné, zda má nabytí nemovitost československá nebo zahraniční osoba.“¹²

Nadobudnutie vlastníckeho práva na základe zmluvy bolo upravené v rámci ustanovení o kúpnej zmluve. Podľa § 321 ZMO bol predávajúci povinný umožniť kupujúcemu, aby nadobudol vlastnícke právo iných osôb. Toto ustanovenie poukazyvalo jednak na základný pojmový znak kúpnej zmluvy (povinnosť predávajúceho previesť vlastnícke právo k tovaru *contra* povinnosť kupujúceho zaplatiť za kúpnu cenu za tovar a pod.) a zároveň zdôrazňovalo povinnosť previesť vlastnícke právo v maximálnom rozsahu (v zmysle zásady *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*).¹³ K nadobudnutiu vlastníckeho práva k tovaru dochádzalo podľa § 322 ods. 1 ZMO jeho odovzdaním na základe zmluvy.¹⁴

ZMO teda na platné a účinné nadobudnutie vlastníckeho práva vyžadoval splnenie dvoch základných podmienok:

- existenciu platnej kúpnej zmluvy¹⁵ ako právny titul (*titulus*) na nadobudnutie vlastníckeho práva a
- odovzdanie tovaru (*modus*).¹⁶

V rámci odovzdania tovaru treba odkázať na § 278 ZMO, ktorý definuje, čo je možno rozumieť pod pojmom „odovzdanie tovaru“ podľa ZMO: „Odovzdaním tovaru v zmysle tohto zákona rozumie sa odovzdanie (dodanie) tovaru a jeho príslušenstva, pokiaľ sa uskutočňuje v zhode so zmluvou, prípadne s týmto zákonom.“¹⁷ Ide teda o dodanie určitým spôsobom kvalifikované, o právny pojem, ktorý má zákonom vymedzený obsah (podľa ZMO bolo odovzdaním kvalifikované dodanie tovaru z hľadiska splnenia troch kritérií – doba, miesto a predmet plnenia). Podľa Jednotného haagskeho zákona o medzinárodnej kúpe tovaru sa napr. kvalifikované dodanie tovaru vzťahovalo len na predmet plnenia, ktorý zodpovedal danej zmluve.¹⁸ Vzhľadom na to, že sa odovzdanie tovaru obmedzovalo len na odovzdanie v súlade so zmluvou alebo zákonom, ZMO v § 322 ods. 2 poskytoval ochranu kupujúcemu v prípade, že by nadobudnutiu vlastníckeho práva bránili len vady tovaru. Ak by dodanie tovaru nebolo v súlade s povinnosťami predávajúceho (neskoré dodanie, príp. dodanie na iné miesto ako podľa zmluvy), ZMO v § 292 a 294 ustanovoval, kedy možno považovať tovar za odovzdaný (*ergo* v aký okamih nadobudne kupujúci vlastnícke právo k tovaru).

Iná situácia nastáva v prípade prepravovaného tovaru. Okamih nadobudnutia vlastníckeho práva pri tovare,

¹⁰ „Ustanovení § 322n. se aplikují, jen když je na základě příslušné kolizně právní normy pro nabytí vlastníckého práva rozhodné čs. právo, a to bez ohledu na to, zda kupní smlouva, o kterou se nabytí vlastníckého práva opírá, se řídí čs. právním řádem či nikoli; základním předpokladem pro aplikaci ZMO je, že jde o kupní smlouvu zahrnutou do majetkových vztahů vznikajících v mezinárodním obchodním styku v smyslu § 2.“ (Pozri KOPÁČ, L. Zákoník mezinárodního obchodu. Komentář. Praha: Panorama, 1984, s. 186–187).

¹¹ „Vztahy uvedené v tomto ustanovení jsou z předmětu ZMO vyloučeny bez ohledu na to, zda se na nich účastní zahraniční osoby, či nikoli. V rámci čs. právního řádu bude na tyto vztahy aplikován OZ. Není rozhodný účel skutečně zamýšlený účastníkem, jehož potřebě má sloužit, nýbrž účel posuzovaný na základě objektivních okolností, za nichž vzniká majetkový vztah. Osobní potřeba může spočívat i v darování kupovaných věcí, a to bez ohledu na to, kdy a kde k němu má dojít, nikoli však v jejich použití k dalšímu prodeji.“ (Tamtiež, s. 28).

¹² Tamtiež, s. 29.

¹³ Podľa Kopáča však je táto povinnosť splnená aj vtedy, „jestliže kupující vlastnícké právo nabude alespoň na základě § 325. ZMO neukládá povinnost převést vlastnícké právo, poněvadž podle § 325 se nabyvá vlastnícké právo i od nevlastníka.“ (Tamtiež, s. 186).

¹⁴ Singer uvádza, že „v zásadě rozeznáváme dva systémy přechodu vlastnictví na kupujícího: systém konsensní a systém tradiční. Zhruba lze konstatovat, že v zemích a případech, kde platí systém konsensní, přechází vlastnictví okamžikem, kdy došlo ke konsensu (dohodě) stran, tedy okamžikem uzavření smlouvy. Tam, kde platí systém tradiční, nepřechází vlastnictví

okamžikem uzavření smlouvy, ale je třeba ještě odevzdání (tradice) věci; v tomto případě, rozeznáváme dvě fáze převedení vlastnictví: první fází je uzavření obligační smlouvy, podle níž získává kupující toliko nárok na převod vlastnictví k prodané věci; tento nárok, jako každý obligační nárok, přísluší kupujícímu pouze proti prodávajícímu, ale neposkytuje ještě kupujícímu věcné právo k věci, zajišťující mu právní ochranu proti třetím osobám. Teprve druhou fází, odevzdáním věci, se převádí vlastnícké právo na kupujícího, a protože vlastnícké právo je právem věcným, poskytuje kupujícímu ochranu proti třetím osobám, zejména proti věřitelům prodávajícího.“ (SINGER, E. Právo v zahraničním obchodu. Praha: Orbis, 1960, s. 201).

¹⁵ „K nabytí vlastníckého práva vyžaduje ZMO jednak platnou kupní smlouvu (při její neplatnosti však může kupující nabytí vlastnícké právo vydržením podle § 96 nebo podle § 704 či § 705).“ (KOPÁČ, L. Zákoník mezinárodního obchodu. Komentář. Praha: Panorama, 1984, s. 186).

¹⁶ „Při úpravě nabytí vlastnictví smlouvou vychází zákoník mezinárodního obchodu z principu tradice, tj. vlastnictví se nabyvá odevzdáním věci (obdobně i občanský zákoník v § 134).“ (Pozri KANDA, A. Zákoník mezinárodního obchodu. Praha: Orbis, 1975, s. 166).

¹⁷ „Takže se nejedná pouze o faktické předání zboží (tradici) ve smyslu používaném jinými úpravami.“ (Pozri BYSTRICKÝ, R. a kol. Právo mezinárodního obchodu, Praha: Svoboda, 1967, s. 356).

¹⁸ KUČERA, Z., KUNZ, O. Vybrané kapitoly z mezinárodního práva obchodního. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 103–104.

ktorý mal predávajúci podľa zmluvy odoslať na prepravu alebo ide o prepravovaný tovar, sa viazal na moment, kedy kupujúci získal oprávnenie nakladať s tovarom v zmysle § 323 ZMO. Dôvod bol prostý ako uvádza Kopač: „Nabytí vlastníckého práva je sladěno s nabytím oprávnění zbožím nakládat. Tak například při platební podmínce placení proti dokumentům (D/P), zabraňuje toto ustanovení tomu, aby se kupující stal vlastníkem zboží ještě před zaplacením kupní ceny a dříve, než mu byly vydány dispoziční přepravní doklady.“¹⁹ Doba, kedy kupujúci v zmysle cit. ustanovenia získal oprávnenie nakladať so zásielkou (tovarom), vyplývala z ustanovení zmluvy o preprave, najmä z § 554 ZMO.

Uvedené však možno, ako je príznačné pre súkromnoprávne vzťahy, modifikovať, keďže išlo o dispozitívne ustanovenia.²⁰ Podľa § 324 ods. 1 ZMO si teda strany mohli určiť odchylnú dobu nadobudnutia vlastníckeho práva. V tomto prípade slúži výhrada vlastníckeho práva ako prostriedok zaistenia pohľadávky predávajúceho voči kupujúcemu, aby „při nezaplacení kupní ceny, odstoupí-li od smlouvy, požadoval vrácení prodaného zboží jak od kupujícího při nezaplacení, tak také od třetích osob, u kterých jeho zboží je“.²¹ V prípade odchylnéj úpravy dispozitívneho ustanovenia však mohli nastať dve situácie:

- modifikácia okamihu nadobudnutia vlastníckeho práva pred moment, kedy by podľa ZMO nadobudol kupujúci vlastnícke právo (napr. uzavretím kúpnej zmluvy a pod.); v tomto prípade ZMO nevyžadoval špeciálnu formu pre takúto modifikáciu a
- modifikácia okamihu nadobudnutia vlastníckeho práva po momente, kedy by podľa ZMO kupujúci nadobudol vlastnícke právo (išlo o tzv. výhradu vlastníckeho práva). V tomto prípade sa vyžadovala v zmysle § 324 ods. 1, druhej vety ZMO špeciálna forma, a to písomná forma tejto úpravy. Ak bola zmluvne dohodnutá výhrada vlastníckeho práva, avšak napriek tomu nebol dohodnutý presný okamih, kedy má kupujúci nadobudnúť vlastnícke právo, podľa § 324 ods. 2 ZMO sa za tento okamih považovalo úplne zaplatenie kúpnej ceny.²²
- kupujúci však mohol nadobudnúť vlastnícke právo aj vtedy, ak predávajúci nebol vlastníkom predávaného tovaru, pričom sa v § 325 ZMO formulovala podmienka dodržania dobrej viery, že v čase nadobudnutia vlastníckeho práva nesmel kupujúci o tomto nedostatku v oprávnení previesť vlastnícke právo na kupujú-

ceho (resp. ani inak nakladať s tovarom ako vlastníkom) vedieť.²³ Dôkazne bremeno o vedomosti kupujúceho o nedostatku vo vlastníckom práve spočíva na plecích tretej osoby, ktorá sa domáha neplatnosti nadobudnutia vlastníckeho práva kupujúcim.²⁴ Tým je fakticky oslabená ochranná funkcia prípadnej výhrady vlastníckeho práva, ktorú si mohli dohodnúť zmluvné strany pre prípad napr. neistej platobnej disciplíny kupujúceho a pod.²⁵

Kupujúci podľa § 326 ZMO nadobúdajú spolu s vlastníckym právom k tovaru aj práva s týmto vlastníckym právom spojené, pokiaľ neboli tieto práva obmedzené len na osobu predávajúceho. Na druhej strane kupujúci v zmysle § 327 ZMO nadobúdajú s vlastníckym právom k tovaru aj povinnosti spojené s týmto vlastníctvom, o ktorých kupujúci vedel alebo mal vedieť.²⁶ V prípade spoločného nadobudnutia vlastníckeho práva k tovaru viacerými osobami sa tieto osoby stali podľa § 328 ZMO spoluvlastníkmi, pričom ak nebolo jasné v akom pomere sú spoluvlastníkmi, platilo, že sú tieto podiely rovné. Rovnaký účinok mal podľa § 328 ods. 2 ZMO aj predaj iba časti veci.²⁷

Nakoniec bola v zákone upravená ochrana vlastníckeho práva, a to tak, že sa vlastníkom a spoluvlastníkom mohol podľa § 329 ods. 1 ZMO domáhať ochrany voči tomu, kto neoprávnene ruší výkon vlastníckeho práva s tovarom (*actio negatoria* alebo negatívna žaloba). Mohol sa tiež domáhať aj vydania tovaru (*rei vindicatio* alebo reivindikačná žaloba), ktorý bol predmetom vzťahu v medzinárodnom obchodnom styku v zmysle § 2 ZMO od toho, kto ho neoprávnene zadržoval. Žaloby sa rovnako vzťahovali

¹⁹ KOPÁČ, L. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Komentář. Praha: Panorama, 1984, s. 187.

²⁰ Vzhľadom na znenie § 5 ZMO, ktorý zakotvoval všeobecnú dispozitívnosť ustanovení tohto zákona, ak § 722 ZMO neustanovil inak (výpočet kogentných ustanovení).

²¹ KUNZ, O., KUČERA, Z., DOŠKOVÁ, J., RŮŽIČKA, K. *Výbrané otázky z mezinárodního práva soukromého a obchodního*. Praha: Univerzita Karlova, 1987, s. 86; obdobne aj BYSTRICKÝ, R. a kol. *Právo mezinárodního obchodu*, Praha: Svoboda, 1967, s. 357.

²² Pri určení doby, kedy prišlo k zaplaceniu kúpnej ceny bolo potrebné vychádzať najmä z ustanovení § 348–349 ZMO.

²³ Kanda dodáva, že „v zájmu jistoty v mezinárodních obchodních vztazích činí zákoník mezinárodního obchodu rozsáhlou výjimku z obecné zásady platné v občanském právu, že nikdo nemůže na jiného převést více práv, než sám má (nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet)“. KANDA, A. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1975, s. 168.

²⁴ Pri dokazovaní (ne)existencie dobrej viery kupujúceho sa vychádzalo z objektívneho stavu, teda posudzovala sa skutočne vedomosť o vlastníckom oprávnení predávajúceho, bez ohľadu na to či tieto predstavy boli/neboli logicky odôvodnené (ZMO totiž nepoznal princíp zavinenia) (Pozri KOPÁČ, L. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Komentář. Praha: Panorama, 1984, s. 188).

²⁵ Výhrada vlastníckeho práva má využitie aj „v těch případech, kdy nedojde k úplnému zaplacení kupní ceny proti odevzdání zboží, tj. při obchodech úvěrových.“ (KUČERA, Z. *Kolizní problematika přechodu vlastníckého práva k movitým věcem na základě mezinárodní kupní smlouvy*. Praha: Academia, 1970, s. 99).

²⁶ Obdobne ako pri § 325 ZMO, toto ustanovenie malo chrániť kupujúceho ako dobromyseľného nadobúdateľa, avšak s tým rozdielom, že v tomto prípade sa na neho vzťahovali aj povinnosti, o ktorých mal vedieť bez ohľadu na to či to tak aj v skutočnosti bolo.

²⁷ ZMO však neobsahoval úpravu vzťahov medzi spoluvlastníkmi, a preto tieto neboli vzťahy obsiahnuté v § 2, ktorý vymedzoval predmet tohto zákona. Úprava vzťahov medzi spoluvlastníkmi sa nachádzala výlučne v § 136 a nasl. OZ.

v zmysle § 329 ods. 2 ZMO aj na oprávneného držiteľa²⁸ (§ 98 ZMO) a detentora (§ 98 ods. 2 ZMO).²⁹

3 Problematika mobilných konfliktov pri prechode vlastníckeho práva³⁰

V prípade medzinárodných obchodných stykov ide o právne vzťahy s cudzím prvkom. Táto skutočnosť spočívala v tom, že v týchto vzťahoch sa vyskytovali tieto prvky, resp. niektoré z nich:

- a) zahraničné osoby;
- b) právny vzťah bol uzatvorený v cudzine;
- c) právny vzťah bol uzatvorený podľa cudzieho práva;
- d) predmet právneho vzťahu sa nachádzal v cudzine alebo sa do cudziny prepravoval.

Všetky tieto prvky preto mohli logicky spôsobiť stret (kolíziu) dotknutých právnych poriadkov, ktorých aplikácia prichádza do úvahy (napr. stret troch právnych poriadkov – kúpna zmluva medzi francúzskym subjektom a československým subjektom, ktorá je uzatvorená v Nemecku). Riešením týchto kolíznych situácií sa zaoberovalo odvetvie medzinárodného práva súkromného pomocou tzv. kolíznych noriem, ktoré určovali za akých podmienok a v akom rozsahu sa ten-ktorý právny poriadok mal aplikovať na predmetný právny vzťah.³¹

Pre tento účel bol v Československej socialistickej republike prijatý predpis medzinárodného práva súkromného, zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom (ZMPS), ktorý konkrétne v §§ 5 – 8 ZMPS upravoval kolízne normy týkajúce sa vecných práv. Vo všeobecnosti sa (nielen) podľa československého práva ako hraničný určovateľ pre hnutelnej veci používal „*lex rei sitae*“, teda miesto, kde sa vec nachádzala.³² „*Ve prospěch používání hraničního určovate-*

le práva polohy věci se obvykle uvádí, že poloha věci je skutečností, která je pro účastníky právních poměrů v oblasti věcných práv většinou snadno zjistitelná. V zájmu bezpečnosti právního styku se jeví proto při kolizní úpravě věcných práv nejschůdnější, aby se v právních poměrech s mezinárodním prvkem určoval právní řád, kterým se věcná práva řídí (tzv. věcný statut), podle místa polohy věci.“³³ Tieto kolízne situácie sa komplikovali v prípade, ak sa mali na právny vzťah aplikovať viac ako dva právne poriadky súčasne a skutočnosť významné pre určenie, ktorý právny poriadok sa mal aplikovať (napr. kolízne normy podľa ZMPS) neboli stabilné a dochádzalo v nich ku zmenám.³⁴ Mohli preto nastať situácie, kedy nebolo možné s určitosťou určiť aplikovateľný právny poriadok na základe príslušných kolíznych noriem. „*S ohledem na tuto představu pohybu posuzovaného právního poměru označují se tyto případy za tzv. mobilní konflikty (conflicts mobiles), nebo také jako střety zákonů v prostoru a čase (conflicts in space and time).*“³⁵

Keďže od uzatvorenia kúpnej zmluvy do doby prechodu vlastníckeho práva na kupujúceho spravidla uplynul dlhší časový úsek, mohla sa poloha hnutelnej veci (tovaru) zmeniť. Do úvahy preto prichádzali konflikty právnych poriadkov v prípade nadviazania na rozhodné právo podľa polohy miesta hnutelnej veci (tovaru). V tomto prípade bolo potrebné v prvom rade určiť, ktorý právny poriadok bol rozhodný pre aplikáciu na daný právny vzťah, ako aj určiť, ktorá poloha miesta hnutelnej veci (tovaru) bola rozhodná pre nadviazanie. Kolízna norma, preto musela poskytovať nadviazanie nielen v priestore, ale aj v čase.³⁶

k movitým věcem se v dřívějších dobách používalo osobního práva vlastníka (práva určeného podle státní příslušnosti, popříp. podle bydliště vlastníka). S mohutným rozvojem směny zboží v mezinárodních stycích v průběhu 19. století přestávalo používání osobního práva vlastníka vyhovovat změnícím hospodářským poměrům a bylo všeobecně opuštěno a nahrazeno právem místa polohy věci (lex rei sitae).“ (KUČERA, Z., TICHÝ, L. *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 84).

²⁸ Je len otázkou či sa pojem „držiteľ“ nevzťahoval aj na osobu, ktorej prináležala držba veci zo záväzkového vzťahu – nájomného vzťahu, keďže sa čoraz viac v teórii súkromného práva začali vyskytovať názory, ktoré poukazujú na tenkú hranicu medzi záväzkami a vecnými právami, ktorá sa prejavuje aj vecno-právnymi účinkami v rámci záväzkových vzťahov (pre aktuálne východiská, pozri bližšie MLKVÁ ILLYOVÁ, Z., DUFALOVÁ, L. *Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami*. In: Projustice [online]. 17.10.2019 [2020-08-26]). Dostupné z: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>>

²⁹ KANDA, A. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1975, s. 169–170.

³⁰ Ďalšou terminologickou zvláštnosťou bol pojem „*prechod vlastníckeho práva / prechod vlastníckeho práva*“ na základe zmluvy, keďže sa v súčasnej civilistike používa práve pojem *prevod* a nie *prechod*. Napriek tejto zvláštnosti zotrváme v používaní dobovej terminológie.

³¹ Kučera uvádzal, že „*v teorii mezinárodního práva soukromého se mluví v této souvislosti také o tzv. střetu zákonů v prostoru (conflicts des lois dans l'espace, conflicts instantannés, conflicts in space, static conflicts)*“ (KUČERA, Z. *Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy*. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 39).

³² „*To je výsledkem historického vývoje, neboť pro věcné práva*

³³ „*Třetí osoby budou zpravidla předpokládat, že právní poměry týkající se určité věci se tímto právním řádem spravují.*“ (Tamtiež, s. 84).

³⁴ „*K výskytu mobilních konfliktů dochází tak jednak v důsledku změn v právně významných skutečnostech a jednak v důsledku změn v právně významných skutečnostech a jednak v důsledku určité konstrukce kolizní normy. Nemůže k nim dojít tehdy, jestliže kolizní norma používá jako navázání určité konstantní skutečnosti na rozdíl proti případům, kdy kolizní norma navazuje na skutečnosti, jež se mohou za trvání určitého právního poměru měnit. Takovými skutečnostmi jsou zejména poloha movité věci, státní příslušnost, domicil, pobyt osoby.*“ (KUČERA, Z. *Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy*. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 40).

³⁵ Tamtiež, s. 39–40.

³⁶ ZAPHIRIOU, G. A. *The Transfer of Chattels in Private International Law*. A comparative study. London: The Athlone Press, 1956, p. 156.

Československá kolízna norma obsiahnutá v § 6 ZMPS určovala, že „vznik a zánik vecných práv k hnutelným veciam sa spravuje právom miesta, kde vec bola v čase, keď nastala skutočnosť, ktorá zakladá vznik alebo zánik tohto práva. Ak ide o vec, ktorá sa podľa zmluvy prepravuje, posudzuje sa vznik a zánik týchto práv podľa práva miesta, odkiaľ bola vec odoslaná.“ Avšak ani táto kolízna norma nedokazala, napriek svojej určitosti a jasnosti, predísť všetkým aplikačným problémom v praxi. Pri situácii, kedy bola hnutelná vec (tovar) prenesená z jedného štátu do druhého, vznikali práva k tomuto tovaru v zhode s právnymi poriadkami dotknutých štátov, pričom tieto práva mohli byť navzájom nezlučiteľné a vznikala preto otázka, ktorému z nich dať prednosť.³⁷

Riešenie tejto situácie bolo dôležité z hľadiska posúdenia či sa mala dať v prípade konkurujúcich vlastníckych práv prednosť ochrane právneho záujmu toho, kto k veci časovo skôr nadobudol vlastnícke právo alebo ochrane právneho záujmu na bezpečnosti obchodného styku.³⁸ Pri posudzovaní, ktorá tendencia mala prevládať v československej kolíznej úprave, bolo nevyhnutné poukázať na hmotné právo, konkrétne § 325 ZMO. Toto ustanovenie favorizovalo právny záujem na bezpečnosti obchodného styku, keď nadobudnutie vlastníckeho práva kupujúcim od nevlastníka nastalo vždy s výnimkou zlej viery (tzv. záujem dobromyseľného nadobúdateľa).³⁹

Nadobudnutie vlastníckeho práva bol zložitý proces a nedial sa preto naraz v jednom okamihu, ale bolo treba preň splniť viaceré skutočnosti (napr. v prípade prechodu vlastníckeho práva podľa § 322 ZMO sa vyžadoval *titulus* – platne uzatvorená kúpna zmluva a *modus* – odovzdanie). Zmena polohy hnutelnej veci (tovaru) ako kolízneho kritéria mohla preto v zásade spôsobiť vznik dvoch situácií (právných režimov) – mobilných konfliktov, a to spočívajúcich v

- zmene polohy hnutelnej veci (tovaru) po splnení všetkých skutočností potrebných pre nadobudnutie vlastníckeho práva kupujúcim (pri nadväzovaní na *lex rei sitae* ako právny poriadok polohy hnutelnej veci pred premiestnením)
- zmene polohy hnutelnej veci (tovaru) ešte pred splnením všetkých skutočností potrebných pre nadobudnutie vlastníckeho práva kupujúcim.

³⁷ KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 40.

³⁸ Správne určenie okamihu prechodu vlastníckeho práva z predávajúceho na kupujúceho bolo veľmi dôležité aj pre veriteľov oboch zmluvných strán medzinárodnej kúpnej zmluvy, keďže v prípade zabavenia tovaru z dôvodu neplnenia záväzkov predávajúcim alebo kupujúcim bolo treba určiť či už je daný tovar vo vlastníctve dlžníka z dôvodu oprávnenia na jeho predaj. Erik Singer konštatoval, že „okamžik prechodu vlastníctví má tedy svůj hlavní význam pro vztahy, stojící mimo vlastní problematiku kupní smlouvy“ (SINGER, E. *Právo zahraničního obchodu*. 2., přepr. a rozš. vydání. Praha: Orbis, 1966, s. 210).

³⁹ Daný názor potvrdzoval napr. aj Z. Kučera. (Pozri KUNZ, O., KUČERA, Z., DOŠKOVÁ, J., RŮŽIČKA, K. *Výbrané otázky z mezinárodního práva soukromého a obchodního*. Praha: Univerzita Karlova, 1987, s. 86).

V prípade prvej situácie v skutočnosti nešlo o mobilný konflikt v pravom zmysle slova, pretože právny pomer, ktorý bol založený zmluvou už buď skončil alebo boli aspoň splnené základné povinnosti strán, takže pri kolízno-právnom posudzovaní bola situácia miestne aj časovo jasne vymedzená a premiestnenie veci sa dialo mimo tento rámec.⁴⁰ „Právo nové polohy věci se uplatní pro posouzení obsahu a účinků nabytého věcného práva. Můžeme mluvit o tom, že právo, k jehož nabytí došlo ve státě B, bude přeneseno (transponováno) do ekvivalentní právní kategorie práva státu A a bude mít v budoucnosti stejné právní účinky, jaké má obdobné právo podle práva státu A.“⁴¹ V prípade druhej situácie, bola hnutelná vec premiestnená skôr než boli splnené všetky skutočnosti podľa „*lex rei sitae*“, potrebné na nadobudnutie vlastníckeho práva, preto bola považovaná za tradičný mobilný konflikt.⁴² V diškurze medzi odborníkmi na medzinárodné právo súkromné panovali rôzne názory na riešenie týchto konfliktov, ustálil sa však jeden logický záver, ktorý spočíval v striktnej aplikácii *lex rei sitae* v čase prechodu vlastníckeho práva, napriek premiestneniu veci, pričom nové *lex rei sitae* bolo možné použiť iba na skutočnosti, ktoré nastali na území novej polohy veci. Riešením bol tak postup, na základe ktorého bolo nevyhnutné posúdiť vzniknutú situáciu „podle právního řádu každého státu, na jehož území věc byla, zda v době, kdy věc v tomto státě byla, nastala skutečnost, která podle právního řádu tohoto státu je podmínkou vzniku nebo zániku věcného práva (např. tradice, jinde jen samotné uzavření smlouvy). Jestliže se v době, kdy věc byla na území určitého státu, ukončil skutkový stav, který podle právního řádu tohoto státu vede k vzniku (zániku) věcného práva, uzná se vznik (zánik) věcného práva i v dalším státě, do něhož se věc přemístí; jinak bylo by třeba posoudit otázku vzniku nebo

⁴⁰ KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*. 1968, roč. XII, č. 1, s. 41; rovnako tak aj KUČERA, Z., TICHÝ, L. *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 87.

⁴¹ „Je nutno ovšem předpokládat, že věcnému právu získanému na základě cizího právního řádu odpovídá úprava alespoň v podstatných rysech obdobná československému. Pokud by šlo o takové věcné právo, kterému v československém právu žádná úprava ani při přiměřené adaptaci neodpovídá, nebylo by takovéto cizí právo schopné transponování do československého právního řádu.“ (KUČERA, Z., TICHÝ, L. *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 87).

⁴² Kučera uviedol tradičný príklad tohto mobilného konfliktu: „Je uzavřena kupní smlouva, jejímž předmětem je věc, která v době uzavření smlouvy je v NSR. Podle práva zde platného je třeba k přechodu vlastníckého práva na kupujícího odevzdání věci (tradice). Věc bude po uzavření smlouvy, aniž by však ještě došlo k tradici, přemístěna do Francie, podle jejíhož práva vlastnícké právo přechází již samotným faktem uzavření smlouvy. Vzniká zde otázka, zda vlastnícké právo přemístěním věci do nového státu přešlo na kupujícího.“ (Pozri KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. 2. přepr. a dopl. vydání. Praha: Panorama, 1979, s. 211).

*zániku věcného práva již podle práva státu nové polohy věci.*⁴³

Mohla však nastať situácia, že pri nesplnení kritérií na nadobudnutie vlastníckeho práva v štáte prvej polohy veci sa ani následne nepodarilo nadobudnutie vlastníckeho práva v štáte súčasnej polohy veci. V danom prípade podľa Z. Kučeru nebolo možné striktné aplikovať už uvedený princíp, pretože by v konečnom dôsledku viedol k popretiu skutočnej vôle zmluvných strán. Daný problém ilustroval na príklade zmluvy uzavretej podľa československého práva (rozhodným právom bolo československé právo, t. j. ZMO), pričom podľa tejto zmluvy sa strany dohodli na prechode vlastníckeho práva veci, ktorá bola v Rakúsku, uzavretím zmluvy. Rakúsky právny poriadok vyžadoval na prechod vlastníckeho práva tradíciu. Vec bola premiestnená po uzavretí zmluvy na československé územie bez toho, aby došlo k tradícii v Rakúsku. Pri aplikácii uvedeného pravidla „*lex rei sitae*“, by teda nemohlo dôjsť k prechodu vlastníckeho práva na kupujúceho (v Rakúsku nedošlo k tradícii pred premiestnením veci a na území Československa nedošlo k žiadnej skutočnosti, ktorá by tento prechod vlastníckeho práva rovnako zakladala). Ako uvádza Kučera, „*budeme trvať na tom, že k prechodu vlastníckeho práva na československom území je treba, aby strany tuto smluvu uzavrely ešte jednou? (...) Toto dôsledné riešenie vychádzajúce z použitia pravidla legis rei sitae by však zejména pro praxi bylo těžko pochopitelné a přijatelné. Bude možné připustit i v těchto případech, že vlastnícké právo přešlo nejpozději přemístěním věci na československé území. Odůvodnit by se tento závěr dal úvahou, že pokračující existence shodné vůle stran k přechodu vlastníckého práva je skutečností, jejíž trvání i po přemístění věci na naše území odůvodňuje přechod vlastnictví bez dalšího právního úkonu stran.*“⁴⁴

S problematikou mobilných konfliktov pri prechode vlastníckeho práva nevyhnutne súvisel aj stret dvoch právnych záujmov – záujem na ochrane vlastníckeho práva pôvodného vlastníka a záujem na bezpečnosti obchodného styku (ochrana nadobúdateľa). K danému stretu prichádzalo v prípade premiestnenia veci do sféry iného právneho poriadku, ktoré bolo spojené so vznikom nového vlastníckeho práva k veci bez ohľadu na existenciu vlastníckeho práva dovtedajšieho vlastníka. Posúdenie riešenia tohto stretu spočívalo na hmotnom práve neskoršej polohy veci. V prípade československého hmotného práva (t. j. ZMO) sa preferovala v zmysle § 325 ZMO už spomenutá ochrana bezpečného obchodného styku nad

ochranou pôvodného vlastníka.⁴⁵ Uvedené dokazovala aj československá kolízna úprava v § 6 ZMPS, ktorý odkazoval pri vzniku a zániku vecných práv k hnutelným veciam na právo štátu, kde sa vec nachádzala v rozhodnej dobe.⁴⁶

Medzi ďalšie príklady mobilných konfliktov sa zaraďovali aj prípady výhrady vlastníckeho práva a kolízno-právnych otázok týkajúcich sa prepravovaných vecí (tzv. „*res in transitu*“). Mobilný konflikt pri prechode vlastníckeho práva pri výhrade vlastníckeho práva mohol nastať pri premiestnení veci z jedného štátu do druhého štátu počas obdobia od uzavretia zmluvy po moment úplného zaplattenia kúpnej ceny. Na základe pravidla „*lex rei sitae*“, sa vznik alebo zánik vecných práv k hnutelným veciam posudzoval podľa práva miesta, kde sa vec nachádzala v čase, kedy by nastali skutočnosti s ktorými by (ak by nebola zjednaná výhrada vlastníckeho práva) spájalo účinky prechodu vlastníckeho práva.⁴⁷ Preto má „*lex rei sitae*“ rozhodnúť „*o otázce, zda sjednání výhrady má za následek zachování vlastníckého práva prodávajícího, či zda se tento výsledek nedostaví a vlastnícké právo získá kupující. To je důsledek toho, že právní řád takto určeného místa má rozhodovat o vzniku a zániku vlastníckého práva.*“⁴⁸ A tu nastal problém. Kučera preto uviedol, že na základe prevládajúceho názorového prúdu by bolo rozumnejšie, aby sa v danom prípade namiesto *lex rei sitae* aplikovalo ako kolízne kritérium *lex loci contractus* (miesto, kde bola vec v čase uzatvorenia danej zmluvy).⁴⁹ Treba však poznamenať, že aplikácia *lex rei sitae* sa vzťahovala len na vzťahy voči tretím osobám, keďže na vzájomné vzťahy týkajúce sa výhrady vlastníckeho práva medzi predávajúcim a kupujúcim sa aplikoval obliagačný štatút

⁴⁵ Pozri KANDA, A. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, s. 168; KOPÁČ, L. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Komentář. Praha: Panorama, 1984, s. 188.

⁴⁶ „*Bude-li tedy v době přítomnosti věci v druhém státu získáno k ní vlastnícké právo, s čímž podle hmotného práva tohoto státu nepochybně logicky nutně bude spojen zánik dřívějšího vlastníckého práva, je tak i podle našeho kolizního práva otázka vyřešena ve prospěch pozdějšího vlastníckého práva.*“ (KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 46).

⁴⁷ Erik Singer potvrdil a navyše objasnil, že „*účinnost výhrady vlastníckého práva je však omezená tím, že nikoliv všechny státy tuto výhradu uznávají a pokud ji uznávají, nečiní tak ve stejném rozsahu. Tato různost právní úpravy je tím důležitější, že zde nejde o závazkové právo, ale o právo věcné (vlastnictví). Podle zásad mezinárodního práva soukromého platí pro věcná práva zásadně právo země, kde se věc nalézá (lex rei sitae).*“ (SINGER, E. *Právo zahraničního obchodu*. 2., přepr. a rozš. vydání. Praha: Orbis, 1966, s. 210).

⁴⁸ KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 46.

⁴⁹ Tento názor zastával napr. BYSTRICKÝ, R. *Základy mezinárodního práva soukromého*. Praha: Orbis, 1958, s. 281; obdobne akcentuje autor tento názor aj v KUČERA, Z., TICHÝ, L. *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 126.

⁴³ KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. Praha: Orbis, 1975, s. 130–131.

⁴⁴ „*Nelze zastírat, že tato konstrukce je dost umělá, protože je vynucena důsledným dodržováním aplikace práva polohy věci. V této souvislosti se pak nám vnučuje otázka, zda by k podobným potížím nedocházelo, kdyby se alespoň v omezeném rozsahu i na otázku přechodu vlastníckého práva používalo jiného kolizního kritéria, zejména lex contractus.*“ (KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 45).

(§ 12 ZMPS). Z toho preto vyplývalo, že výhrada vlastníckeho práva je platne dohodnutá aj podľa „*lex causae*“, takže kupujúci nemohol namietat v neprospech predávajúceho nadobudnutie vlastníckeho práva k veci, ktoré by mal podľa „*lex rei sitae*“ nadobudnúť.⁵⁰

Ako teda vyriešiť, najmä z hľadiska tretích osôb, situáciu v prípade premiestnenia veci, ku ktorej podľa práva predchádzajúcej polohy veci bola platne dohodnutá výhrada vlastníckeho práva, avšak podľa práva súčasnej polohy veci sa vyžadovali na platnosť výhrady vlastníckeho práva ďalšie náležitosti? Keďže bolo treba vychádzať z „*lex rei sitae*“ v rozhodnej dobe a bolo zachované vlastnícke právo predávajúceho (neuznaním platnosti výhrady vlastníckeho práva podľa práva súčasnej polohy veci),⁵¹ toto vlastnícke právo bolo treba rešpektovať, kým nenaštali skutočnosti predpokladané právom súčasnej polohy veci, ktoré zakladali vznik vlastníckeho práva kupujúceho a zánik vlastníckeho práva predávajúceho.⁵² Mohli však nastať aj odchýlky, napr. nadobudnutie vlastníckeho práva od nevlastníka pri ďalšom predaji veci v rozpore s existujúcou výhradou vlastníckeho práva, ktoré sa „*podle zásady použítí práva místa polohy věci v době, kdy nastala rozhodná skutečnost, je třeba tuto otázku, i podle naší kolizní normy, rozhodnout podle právního řádu nové polohy věci*“.⁵³ V prípade aplikácie československého práva na základe kolíznej normy by sa preto podľa § 325 ZMO vyžadovalo dodržanie dobromyseľnosti nadobúdateľa.⁵⁴

Na druhej strane mohol mobilný konflikt pri prechode vlastníckeho práva nastať aj pri prípadoch tzv. *res in transitu* (prepravovaných vecí). V danom prípade bolo predmetom týchto mobilných konfliktov vznik a/alebo zánik vecného práva (vlastníckeho práva) k prepravovaným veciam. Bolo nesporným faktom, že základným znakom medzinárodného obchodného styku bola nepochybné preprava veci (tovaru) v rámci kúpnej zmluvy

medzi predávajúcim a kupujúcim, keďže v daných vzťahoch vystupuje cudzí prvok (napr. rôzna štátna príslušnosť zmluvných strán alebo sa vec nachádzala v inej krajine ako zmluvné strany a pod). Nie každú prepravu veci však bolo možné subsumovať pod právny rámec „*res in transitu*“.⁵⁵ Niektorí autori (napr. Pierre Lalive) zužovali pojem „*res in transitu*“ iba na takú prepravu veci, ktorá prechádzala zo štátu odoslania do štátu určenia cez aspoň jeden ďalší štát, a preto sa nepovažovala za *res in transitu* preprava veci medzi dvoma bezprostredne susediacimi štátmi.⁵⁶ Podľa Kučeru bolo toto zužovanie pojmu „*res in transitu*“ absolútne neodôvodnené a zvláštnosť v prístupe k „*res in transitu*“ spočívala v tom, že danú vec nemožno v prípade prepravy efektívne lokalizovať polohu veci v okamihu uskutočnenia napr. právneho úkonu.⁵⁷

Lalive však poukázal na skutočnosť, že ak by bola preprava veci prerušená či už právnym alebo protiprávnym úkonom a prepravovaná vec by bola uvedená do obchodného styku v štáte skutočnej polohy veci, nebol dôvod riadiť sa naďalej režimom „*res in transitu*“ a bolo treba aplikovať „*lex rei sitae*“.⁵⁸ Naopak, režim „*res in transitu*“ bolo treba bez pochyb aplikovať na prepravu veci aj vtedy, ak sa táto preprava uskutočňovala obvyklým spôsobom ako na základe prepravnej zmluvy, napriek tomu, že k platnému uzatvoreniu takejto zmluvy neprišlo.⁵⁹

Keď už sme zistili ako určiť či ide o „*res in transitu*“ alebo nie, bolo treba určiť na základe akého kolízneho kritéria dospejeme ku konečnému zisteniu, ktorý právny poriadok sa mal na daný vzťah aplikovať. Bystrický uvádzal vcelku bohatý výpočet kolíznych kritérií:⁶⁰

- *lex rei sitae*,
- *lex banderae*,

⁵⁰ „*Musí respektovat vlastnické postavení prodávajícího, i když např. v místě určení věci se k sjednání výhrady vyžaduje dodržení určitých náležitostí, které by nebyly splněny.*“ (KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 47; obdobne aj KUČERA, Z. Účinky přechodu vlastníckého práva mezi stranami mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 2, s. 151–152).

⁵¹ „*Výhrada vlastníckého práva, která nesplňuje požadavky stanovené pro ni právem místa nové polohy věci, nebrání tak přechodu vlastníckého práva na nabyvatele, jestliže jsou splněny ostatní skutečnosti požadované pro přechod vlastníckého práva. Taková výhrada se tak stává bezúčinnou.*“ (KUČERA, Z., TICHÝ, L. *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 126).

⁵² BYSTRICKÝ, R. *Základy mezinárodního práva soukromého*. Praha: Orbis, 1958, s. 212.

⁵³ KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 47.

⁵⁴ KUČERA, Z. Účinky přechodu vlastníckého práva mezi stranami mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 2, s. 154.

⁵⁵ Podľa Kučeru: „*o tyto případy nejde, když je věc přepravována po uzavření kupní smlouvy a přechodu vlastníckého práva na jejího základě. Rozhodující pro posouzení, zda jde o přepravovanou věc, je skutečnost, že teprve po zahájení přepravy věci a před jejím skončením dojde k právní skutečnosti, jež je důvodem pro vznik nebo zánik věcného práva k přepravované věci (např. prodej zboží přepravovaného námořní lodí v průběhu námořní přepravy za použití konosamentu).*“ (KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 48).

⁵⁶ Tento názorový prúd nepodporuje ani súčasná veda medzinárodného práva súkromného (pozri LYSINA, P., ĎURIŠ, M., HAŤAPKA, M. a kol. *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2016, s. 242).

⁵⁷ Uvedené podporila aj druhá veta ustanovenia § 6 ZMPS: „*Ak ide o vec, ktorá sa podľa zmluvy prepravuje, posudzuje sa vznik a zánik týchto práv podľa práva miesta, odkiaľ bola vec odoslaná.*“ (KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 48).

⁵⁸ LALIVE, P. *The Transfer of Chattels in the Conflict of Laws*. Oxford: Clarendon Press, 1955, s. 187–188.

⁵⁹ KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 48.

⁶⁰ BYSTRICKÝ, R. *Základy mezinárodního práva soukromého*. Praha: Orbis, 1958, s. 206.

- *lex domicilii*,
- *lex contractus*,
- *lex loci expeditionis*,
- *lex loci destinationis*.

S prihliadnutím na už prezentovanú špecifickosť režimu „*res in transitu*“, do úvahy prichádzali najmä dve kolízne kritéria, a to „*lex loci expeditionis*“ a „*lex loci destinationis*“. V prospech použitia „*lex loci destinationis*“ svedčí skutočnosť, že ide o miesto, ktoré zmluvné strany poznali a išlo o miesto určenia (teda miesto kam smerovala daná preprava veci). Ďalším faktom bolo, že právnym poriadkom miesta určenia sa mal osud veci spravovať aj po skončení prepravy (t. j. po dôjdení do miesta určenia). Kučera obdobne dodal, že išlo o miesto „*na něm se neuspokojený prodávající bude snažit uplatňovat svá práva z důvodu nezaplacení kupní ceny, na tomto místě bude dopravce realizovat zástavní právo pro nezaplacení poštovného a jde o obchodní centrum kupujícího, v němž se v případě jeho úpadku bude konat příslušné řízení*“.⁶¹ Naopak, významným argumentom v neprospech použitia „*lex loci destinationis*“ bola skutočnosť, že nebolo je vôbec isté či daná vec príde do miesta určenia. Miesto odoslania bolo však za akýchkoľvek okolností stálym bodom, ktorý sa nemenil. Výber medzi aplikáciou jedného z týchto kritérií bol naozaj náročný, avšak pre účely československého právneho poriadku bolo toto rozhodovanie uľahčené vzhľadom na § 6 ZMPS, ktorý v druhej vete jasne ustanovil „*lex loci expeditionis*“: „*Ak ide o vec, ktorá sa podľa zmluvy prepravuje, posudzuje sa vznik a zánik týchto práv podľa práva miesta, odkiaľ bola vec odoslaná.*“

Pri dispozičných úkonoch s prepravovanými vecami formou cenných papierov v zásade zhodne platilo, že pre účely medzinárodného obchodného styku sa uplatňovalo *lex rei sitae* cenného papiera (*lex situs chartae*).⁶² Podľa Kučeru však bolo dôležité rozlišovať medzi prevodom práv k cennému papieru ako takému a medzi účinkami na práva k prepravovaným veciam. Bolo preto podľa neho „*otázkou, zda věcný statut rozhodný pro věci samé, tj. obvykle právo polohy věci, přiznává převodu papíru účinky převodu vlastníckého práva k věcem samotným*“.⁶³ Kučera poukázal na príklad uvedený Frankensteinom, podľa ktorého napr. prevod konosamentu uskutočnený v Nemecku, ktorý sa spravoval podľa nemeckého práv-

neho poriadku (právo polohy papiera), nemal účinky na prevod vlastníckeho práva k veciam, ktoré boli vo Francúzsku.⁶⁴ Kučera poukázal ďalej na názor Frankenstein, podľa ktorého „*vystavení cenného papíru nemá význam pro otázku kolizního kritéria, neboť kolizní kritérium stanovené pro přepravované věci, ať je jím právo polohy věci nebo jiné, např. právo místa určení, má rozhodovat o věcněprávním významu cenného papíru pro přepravované věci*“.⁶⁵ Podľa Markaniosa však bolo otázkou, či vecným štatútom rozhodným pre posudzovanie prechodu vlastníckeho práva k cennému papieru na práva k prepravovaným veciam, nemalo byť práve „*lex situs chartae*“.⁶⁶

4 ZÁVER

Medzinárodný obchod v podmienkach Československa bolo možné právom považovať za významný prvok hospodárskej sústavy od roku 1948, a preto si zaslúžil našu náležitú pozornosť. Právna veda sa v dnešnej dobe ubera rapídny smerom dopredu, ale je potreba si uvedomiť, že odpovede na niektoré otázky však možno nájsť aj v dejinách daného právneho odvetvia. Z tohto dôvodu je dôležité „*vedieť sa ohliadnuť späť do minulosti*“ (ako je to v prípade tohto príspevku). Nadobudnutie vlastníctva, resp. prechod vlastníctva v medzinárodnom obchodnom styku je stále aktuálnou otázkou, ktorej sa venuje aj súčasná veda medzinárodného práva súkromného. Mnohé z uvedených prístupov sú preto aplikovateľné a používajú sa v rámci riešenia kolíznych konfliktov (mobilných konfliktov) do dnešného dňa. Uvedené je preto treba vnímať najmä v zmysle výroku Marcusa Tullia Cicera „*Historia magistra vitae*“, ktorý vyjadril vo svojom diele *De Oratore*.

⁶¹ KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 48.

⁶² S týmto názorom sa možno stretnúť v: BYSTRICKÝ, R. *Základy mezinárodního práva soukromého*. Praha: Orbis, 1958, s. 207; a nadväzuje naň aj KUČERA, Z. Mobilní konflikty při přechodu vlastníckého práva podle mezinárodní kupní smlouvy. *Časopis pro mezinárodní právo*, 1968, roč. XII, č. 1, s. 49; príp. KUČERA, Z. *Kolizní problematika přechodu vlastníckého práva k movitým věcem na základě mezinárodní kupní smlouvy*. Praha: Academia, 1970, s. 113.

⁶³ KUČERA, Z. *Kolizní problematika přechodu vlastníckého práva k movitým věcem na základě mezinárodní kupní smlouvy*. Praha: Academia, 1970, s. 114.

⁶⁴ FRANKENSTEIN, E. *Internationales Privatrecht (Grenzrecht)*. Bd. 1. Dr. Walter Rotschild, Berlin-Grunewald, 1926, s. 59. In: KUČERA, Z. *Kolizní problematika přechodu vlastníckého práva k movitým věcem na základě mezinárodní kupní smlouvy*. Praha: Academia, 1970, s. 114.

⁶⁵ FRANKENSTEIN, E. *Internationales Privatrecht (Grenzrecht)*. Bd. 1. Dr. Walter Rotschild, Berlin-Grunewald, 1926, s. 58. In: KUČERA, Z. *Kolizní problematika přechodu vlastníckého práva k movitým věcem na základě mezinárodní kupní smlouvy*. Praha: Academia, 1970, s. 114.

⁶⁶ MARIANOS, D. Die res in transitu im deutschen internationalen Privatrecht. *Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 23. Jhrg., H. 1, 1958, p. 30.

Komparácia poskytovania reverzných hypoték vo vybraných štátoch Európskej únie

JUDr. Ing. Darina Králiková

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstrakt: Predkladaný vedecký článok sa zaoberá problematikou poskytovania reverzných hypoték na území Českej republiky, Slovenskej republiky a Rakúska v kontexte komparácie podmienok poskytovania tohto finančného produktu v uvedených krajinách. Cieľom vedeckého článku je zhodnotiť vhodnosť zavedenia reverznej hypotéky na územie Slovenskej republiky s ohľadom na absentujúcu právnu úpravu v danej oblasti, ako aj odporúčania Ministerstva financií Slovenskej republiky a Národnej banky Slovenska.

Vo vyspelých krajinách sveta bola reverzná, resp. spätná hypotéka, určená pre seniorov, zavedená pred niekoľkými desaťročiami, a to s pôvodným zámerom, umožniť pozostalému po smrti partnera, aj napriek nepostačujúcemu príjmu, dožiť v nehnuteľnosti, ktorá sa zavedením tohto inštitútu nestala len zdrojom výdavkov takejto osoby, ale aj zdrojom jej príjmu.

Abstract: The submitted scientific article deals with the matter of provision of reverse mortgages within the territory of the Czech Republic, the Slovak Republic and Austria by comparing the conditions for providing this financial product in the above countries. The main aim of the article is to assess the suitability of introducing reverse mortgages in the Slovak Republic in terms of the missing legal enactment in the given field as well as on the basis of the recommendation of the Ministry of Finance of the Slovak Republic and the National Bank of Slovakia. In the developed countries, a reverse or paid-back mortgage loan, especially designed for the retirees, was conceived a few decades ago with the original intent to enable the bereaved to survive in the real estate after the partner's death despite the insufficient income by converting the loan into the person's earnings instead of mere expenses.

Príučové slová: reverzná hypotéka, spätná hypotéka, hypotéka naruby, doživotná renta.

Key words: reverse mortgage, paid-back mortgage, mortgage upside-down, lifelong retirement pension.

Úvod

Poskytovanie hypotekárnych úverov je aktuálnou témou nie len na území Slovenskej republiky, ale aj vo svete. Hypotekárny úver patrí k aktívnym bankovým obchodom, pričom ide o špeciálny úver zameraný na riešenie bytovej otázky klienta, a síce kúpu nehnuteľnosti, dostavbu, výstavbu, stavebné úpravy nehnuteľnosti, alebo na splatenie iných úverov, ktoré boli použité na investovanie do nehnuteľnosti. Riziko nesplatenia úveru zo strany klienta je zabezpečené záložným právom k tuzemskej hoci aj rozostavanej nehnuteľnosti v prospech banky. „Záložné právo predstavuje vecné právo k cudzej veci, ktoré slúži na zabezpečenie a uspokojenie pohľadávky záložného veriteľa prostredníctvom výkonu záložného práva.“¹

Zaťažovanie nehnuteľnosti v oblasti hypotekárneho bankovníctva záložným právom v prospech banky je ako na našom území, tak aj vo svete bežným javom, čo vyvoláva potrebu venovať téme záložného práva zriadeného a vykonávaného v oblasti hypotekárneho bankovníctva, primeraný odborný priestor v praktickej, ale aj teoretickej

rovine. Právne zabezpečenie záväzkov v demokratickej ekonomike patrí k najdôležitejším prostriedkom právnej ochrany zmluvných strán. Zabezpečenie záväzkov slúži k zvýšeniu právnej istoty a stability zmluvných vzťahov.

Základná zákonná úprava zabezpečenia záväzkov je obsiahnutá v Občianskom zákonníku č. 40/1964 Zb., ktorá platí aj na vzťahy obchodné.

Dňa 21. marca 2016 nadobudol účinnosť zákon č. 90/2016 Z. z. o úveroch na bývanie a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ako nový právny predpis, prostredníctvom ktorého bola do slovenského poriadku implementovaná aktuálna európska legislatíva (smernice 2008/48/ES a 2013/36/EÚ a nariadenie EÚ č. 1093/2010). Cieľom tejto zmeny má byť racionálnejšie a efektívnejšie fungovanie trhu s úvermi a poskytovanie zvýšenej ochrany spotrebiteľovi pri zmluvných vzťahoch, ktoré uzatvárajú. Po relatívnej „modernizácii“ a „reforme“ hypotekárneho bankovníctva sa vytvára priestor na riešenie celosvetového problému starnutia populácie v kontexte s dostupnosťou hypoték pre obyvateľstvo v dôchodkovom veku. Banky na území Slovenskej republiky ponúkajú v súvislosti s nehnuteľnosťami a bývaním ako takým možnosť hypotekárneho úveru, ktorý je však určený skôr pre mladšiu generáciu obyvateľstva, kde je predpoklad, že táto stihne ešte počas života poskytnutý úver splatiť,

¹ FEKETE, I. *Občiansky zákonník I. a II. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokodex, 2011, s. 907.

čím si dokáže zabezpečiť v dôchodkovom veku vlastne nehnuteľnosti nezaťaženej záložným právom.

Z dôvodu minimálnej dostupnosti tohto produktu pre obyvateľstvo vo vyššom, resp. dôchodkovom veku sa načrtá otázka možnosti zavedenia reverzných hypoték v podmienkach Slovenskej republiky, a to aj s ohľadom na inštitút prevodu vlastníckeho práva k nehnuteľnosti, ku ktorej sa reverzná hypotéka vzťahuje, ako alternatívy záložného práva k nehnuteľnosti v súčasnosti využívaného ako zabezpečovacieho prostriedku pri hypotekárnych právnych vzťahoch. Cieľom príspevku je poukázať na starnutie obyvateľstva a s tým spojené negatívne dôsledky vo vzťahu k možnostiam riešenia nepriaznivej finančnej situácie seniorov, ako aj zhodnotením vhodnosti zavedenia reverzných hypoték na území Slovenskej republiky vo vzťahu k tejto skupine obyvateľstva.

Slovenská republika v súčasnosti nepatrí k štátom ponúkajúcim reverznú hypotéku, pričom v súčasnosti možno na našom území pozorovať vyhradzovanie sa proti zavedeniu tohto finančného inštitútu.

1. Súčasný stav riešenej problematiky v domácich a zahraničných podmienkach

Z hľadiska dostupnej literatúry, po vykonaní bibliografického prieskumu, možno konštatovať nie práve vysokú početnosť monografických diel a odbornej literatúry na Slovensku a v zahraničí zaoberajúcich sa problematikou reverzných hypoték. Pojem „reverzná hypotéka“ je vo verejnom registri informácií Wikipédia označený ako „*uvolnenie vlastného imania, ako prostriedok na udržanie používania domu alebo iného predmetu, ktorý má kapitálovú hodnotu, pričom sa zároveň získava jednorazová suma alebo stály tok príjmov pomocou hodnoty domu.*“

Výhodou je, že poskytovateľovi príjmu bude úver vrátený v neskoršej fáze, zvyčajne po smrti vlastníka nehnuteľnosti. Uvolnenie majetku je preto výhodné najmä pre staršie osoby, ktoré nezamýšľajú zanechať dedičstvo pre svojich dedičov v prípade smrti. Reverzná hypotéka predstavuje formu uvoľnenia vlastného imania, ktorá je k dispozícii v Austrálii, Kanade, USA a Spojenom kráľovstve.²

Equity release schemes (ďalej len „ERS“) sú schémy na premenu dlhodobého majetku, ktoré boli prezentované v osemdesiatych rokoch 20. storočia v USA v podobe reverzných hypoték. Od toho času došlo k ich rozšíreniu aj do iných krajín v podobe iných blízkych produktov. V susednej Českej republike sú reverzné hypotéky označované ako *renta z nehnuteľnosti* a v Rakúsku sú reverzné hypotéky označované ako *Leibrente* – životná renta. Prvotným zámerom poskytovania reverzných hypoték bola myšlienka premeny časti hodnoty nehnuteľnosti, ktorá je často jediným majetkom osoby, na hotovosť vyplácanú buď jednorazovo alebo prostredníctvom pravidelného

príjmu, pri zachovaní práva vlastníka nehnuteľnosti v nej dožiť. Nadobudnutie hotovosti za časť nehnuteľnosti nie je účelovo viazaná a môže slúžiť ako doplnok príjmu k starobnému dôchodku.³

V členských štátoch EÚ v súčasnosti jestvuje niekoľko odvodených produktov od ERS modelov, pričom v zásade sa schéma ERS vyvinula do podoby dvoch modelov jej poskytovania, a to Úverový model a Predajný model.

1.1 Úverový model

Úverový model reverzných hypoték umožňuje veriteľovi poskytnúť úver krytý hypotékou na časť hodnoty dlžníkovej nehnuteľnosti, kedy výška úveru je poskytovaná obvyčajne maximálne do výšky 50 % z hodnoty nehnuteľnosti. Pri posudzovaní výšky poskytnutého úveru zohrávajú dôležitú úlohu faktory ako sú hodnota nehnuteľnosti, úroková miera, vek a zdravotný stav žiadateľa. Tento model umožňuje čerpať úver v podobe pravidelných mesačných splátok s vopred dohodnutou výškou splátok a lehotou ich splatnosti alebo jednorazovou vyplatenou paušálnou sumou.

Uvedený model získania reverznej hypotéky obvyčajne ustanovuje nasledovné podmienky jej získania:

- ustanovený minimálny vstupný vek dlžníka (obvyčajne je táto veková hranica ustanovená na minimálne 55 rokov),
- osobné vlastníctvo nehnuteľnosti.

K splateniu reverznej hypotéky obvyčajne dochádza až po smrti dlžníka, a to predajom jeho nehnuteľnosti. Dlžník je však oprávnený hypotéku splatiť aj počas života. K splateniu reverznej hypotéky predajom dlžníkovej nehnuteľnosti dochádza aj v prípade, ak nehnuteľnosť zostane nevyužívaná, neobývaná po dobu, ktorá na základe zmluvy oprávňuje veriteľa pristúpiť k predaju nehnuteľnosti a uspokojenia poskytnutej reverznej hypotéky dlžníkovi. Počas celej doby trvania úverového hypotekárneho vzťahu senior neplatí splátky a ostáva vlastníkom nehnuteľnosti, pričom je povinný znášať všetky náklady súvisiace s údržbou nehnuteľnosti. Pre banku poskytujúcu tento druh úveru predstavuje riziko – pokles hodnoty nehnuteľnosti. Hlavným charakteristickým znakom tohto úverového modelu je možnosť splatenia dlhu banke skôr, ako až po smrti klienta. K splateniu hypotéky môže dôjsť počas života klienta, a to aj jeho dedičmi v prípade ich záujmu o nehnuteľnosť.⁴

1.2 Predajný model

Predajný model sa odlišuje od Úverového modelu právnym vzťahom k nehnuteľnosti. Pri predajnom modeli dochádza pri poskytnutí úveru k zmene vlastníckeho práva k nehnuteľnosti na poskytovateľa úveru, pričom klient je oprávnený v nehnuteľnosti dožiť. Poskytovateľ úveru

² PÁLENÍK, V. et. *Strieborná ekonomika, potenciál na Slovensku*. Bratislava: ŠEVT, 2014, s. 19–23.

³ PETRÍKOVÁ, K. *Reverzná hypotéka*. Ekonomický ústav SAV, 2012, roč. 8, č. 4, s. 184–190.

⁴ PETRÍKOVÁ, K. *Reverzná hypotéka*. Ekonomický ústav SAV, 2012, roč. 8, č. 4, s. 184–190.

znáša všetky riziká a náklady spojené s nehnuteľnosťou, čím je eliminované riziko znehodnotenia nehnuteľnosti neadekvátnou starostlivosťou o túto nehnuteľnosť klientom.

Klientovi prislúcha podľa jeho rozhodnutia buď jednorazová splátka za nehnuteľnosť, alebo pravidelné splátky, pričom k nehnuteľnosti viac nemá vlastnícke právo.

ERS model sa začal využívať aj v podmienkach Európskej únie, pričom v každej z jednotlivých členských krajín únie, kde sa tento model využíva, možno pozorovať rozdiel v prístupe obyvateľstva k tomuto finančnému inštitútu. Poskytovanie reverzných hypoték v jednotlivých krajinách EÚ je náročný pre rozdielnu právnu úpravu poskytovania reverzných hypoték v jednotlivých krajinách, kde sa javí ako vhodné vypracovanie záväznej legislatívy pre všetky štáty EÚ, ktorá by komplexne upravovala problematiku reverzných hypoték.⁵

Vo svete je reverzná hypotéka bežne dostupným produktom. Odlišnosti reverznej hypotéky v jednotlivých krajinách spočívajú v zásade len v jej názve a niektorých črtách, podstata však ostáva zachovaná.

2 Poskytovanie reverzných hypoték v Slovenskej republike

V súčasnosti právny poriadok Slovenskej republiky neupravuje reverznú hypotéku ako finančný produkt. Národná banka Slovenska (ďalej len ako „NBS“) bola uznesením vlády zaviazaná aktívne spolupracovať na úlohe vyplývajúcej z Národného programu aktívneho starnutia obyvateľstva, a síce poskytnúť súčinnosť pri zväžení prípravy novej právnej úpravy, ktorá by umožňovala a regulovala premenu dlhodobých aktív slovenských občanov na pravidelný príjem v starobe, a to v podobe reverznej hypotéky.

NBS výrazne prispela k zaujatiu stanoviska vo vzťahu k reverzným hypotékam. V spolupráci s Ministerstvom financií Slovenskej republiky (ďalej len „MF SR“) vypracovala NBS analýzu existujúcich legislatívnych noriem upravujúcich reverznú hypotéku v zahraničí ako aj skúsenosti s poskytovaním reverzných hypoték vo svete (ďalej len „analýza“). Analýza bola následne predložená do medzirezortného pripomienkového konania. NBS participovala aj na vyhodnotení vznesených pripomienok z medzinárodného pripomienkového konania. MS SR v súvislosti s analýzou zaujalo 22. februára 2016 stanovisko, v zmysle ktorého je zrejmy zásadný nesúhlas s akýmkoľvek rozvojom právnej úpravy týkajúcej sa reverzných hypoték v našom právnom poriadku. Z odôvodnenia stanoviska vyplýva obava riadenia zmluvného vzťahu

medzi seniorom a finančnou inštitúciou prostredníctvom všeobecných obchodných podmienok formulovaných v neprospech seniora. Licencia oprávňujúca subjekt na poskytovanie reverzných hypoték by nebola dostatočnou zárukou práv klientov, kde by zárukou zachovania práv klienta však mohol byť dohľad NBS. Zo staviska MS SR ďalej vyplýva, že zavedením poskytovania reverzných hypoték v slovenskom právnom poriadku by došlo:

- k narušeniu medzigeneračných vzťahov medzi rodičmi a deťmi z dôvodu nárastu sporov a konfliktov s možným konečným riešením až v rámci súdnej sústavy,
- k vážnym zmenám v oblasti tradičnej úpravy pravidiel dedenia, pretože právna úprava poskytovania reverznej hypotéky by zasahovala do právnej úpravy dedenia,
- ku komplikácii právnych vzťahov súvisiacich s prevodom nehnuteľnosti okamihom uzavretia zmluvného vzťahu, kedy by bol senior v postavení nájomcu, čo by mohlo viesť ku komplikovaným súdnym sporom.

Ministerstvo spravodlivosti SR zaujalo stanovisko, že akýkoľvek rozvoj právnej úpravy reverzných hypoték na Slovensku nepodporuje a neodporúča. Analýza existujúcej legislatívnej úpravy reverzných hypoték v zahraničí s ohľadom na prax poskytovania reverzných hypoték a s tým súvisiacich právnych sporov sa síce do medzirezortného pripomienkového konania dostala, avšak ďalej do rokovania Národnej rady Slovenskej republiky nepostúpila.⁶ Napriek odmietavému postojú Slovenskej republiky k tomuto finančnému produktu možno badať viacero príkladov zo zahraničia, ktoré dokumentujú výhody tohto produktu. Slovensko sa v súčasnosti ďalej nezaobera reverznou hypotékou, no vo svetle aktuálne prebiehajúcich zmien v starnutí obyvateľstva bude potrebné, aby sa v budúcnosti na ňu prihliadalo, ako na možné riešenie finančnej situácie mnohých slovenských seniorov.

3 Poskytovanie reverzných hypoték v Českej republike

V podmienkach Českej republiky (ďalej len ako „ČR“) sa začali reverzné hypotéky vyskytovať v roku 2008, kedy mala záujem zahraničná spoločnosť vstúpiť na finančný trh v ČR s poskytovaním reverzných hypoték, pričom však táto spoločnosť nedisponovala licenciou na poskytovanie tohto finančného produktu. Spoločnosť ponúkala seniorom odkúpenie ich nehnuteľnosti, ktorá kúpa mala prebiehať tak, že bude seniorom vyplácať doživotnú rentu, pričom bude znášať všetky náklady na údržbu nehnuteľnosti. Uvedený vzťah vykazoval známky predajného modelu. Podmienky poskytnutia úveru bol minimálny

⁵ www.silo.tips.sk. Analýza existujúcich legislatívnych noriem upravujúcich fungovanie reverzných hypoték v zahraničí a skúsenosti s ich fungovaním, vypracovaná Ministerstvom financií Slovenskej republiky a Národnou bankou Slovenska, 2015 [online]. 2015. [cit.2021-25-02]. Dostupné z: <https://silo.tips/download/analiza-existujucich-legislativnych-noriel-upravujucich-fungovanie-reverznych-hy#modals>

⁶ www.nbs.sk. *Stretnutie vedenia NBS s predstaviteľmi subjektov kapitálového trhu, dôchodkového sporenia a poisťovní v Slovenskej republike*. [online]. 2015. [cit.2021-25-02]. Dostupné z: http://nbs.sk/img/documents/Dohľad/Publikacie/Subjekty_KT_DDS_DSS_a_poisťovníctva_2p_2015.pdf

vek seniora 65 rokov a osobné vlastníctvo nehnuteľnosti. Zisk spoločnosti by sa odvíjal od dožitého veku seniora, čo vzbudilo pohoršenie. Uvedená spoločnosť nebola ani bankou ani poisťovňou, ktoré sú regulované Českou Národnou bankou.⁷

Následne aj z dôvodu legislatívnych prekážok v oblasti reverzných hypoték, ako aj etických prekážok, sa uvedenej spoločnosti s poskytovaním reverzných hypoték na českom trhu nepodarilo etablovať.⁸

Od roku 2015 ponúka reverznú hypotéku česká nebanková finančná spoločnosť pod názvom „renta z nehnuteľnosti“. Podmienky získania renty z nehnuteľnosti sú: vek minimálne 60 rokov a vlastníctvo nehnuteľnosti. Výška renty zohľadňuje cenu ohodnotenia nehnuteľnosti, vek a zdravotný stav seniora.

Variabilita vyplácania renty je nasledovná:

- jednorazová renta z nehnuteľnosti,
- vyplácanie renty postupne v priebehu piatich rokov,
- pravidelné mesačné platby,
- kombinácia predchádzajúcich možností.

Na svojej internetovej stránke uvádza spoločnosť poskytujúca formu reverznej hypotéky ilustračný výpočet percenta z nehnuteľnosti vyplatenej seniorovi, kde najdôležitejším faktorom ovplyvňujúcim tieto percentá je vek seniora. Spoločnosť ilustračne uvádza, že kým 60-ročný klient získa len 15 % z ceny nehnuteľnosti, tak 85-ročný senior nadobudne už 50 % z ceny nehnuteľnosti. Z uvedeného je zrejmé, že čím má klient vyšší vek, tým mu bude vyplatenej vyšší podiel z hodnoty nehnuteľnosti. Po prístupí k zmluvnému vzťahu je klient povinný sa o nehnuteľnosť starať, uhrádzať mesačné náklady spojené s užívaním nehnuteľnosti, pričom musí znášať aj náklady na poistenie nehnuteľnosti. Klient je vlastníkom nehnuteľnosti až do svojej smrti. Klient nie je oprávnený nehnuteľnosť predáť a je povinný v tejto nehnuteľnosti bývať. Ide o model blízky Úverovému modelu.

Splatnosť renty nastáva v prípade:

- smrti posledného z vlastníkov nehnuteľnosti,
- predaja nehnuteľnosti jej vlastníkom,
- nehnuteľnosti jej vlastníkom nebýva aspoň 6 mesiacov,
- vlastníci nehnuteľnosti si neplnia povinnosti súvisiace s nehnuteľnosťou.

V prípade ukončenia úverového vzťahu zo strany klienta počas jeho života, je tento povinný splatiť spoločnosti poskytnutý úver aj s úrokmi. Po smrti klienta možno previesť nehnuteľnosť na dedičov, ktorí spoločnosti splatia rentu poskytnutú seniorovi spolu so zmluv-

ne dohodnutým úrokom, alebo spoločnosť nehnuteľnosť predá, pričom z predaja uspokojí svoju pohľadávku z daného zmluvného vzťahu a zostatok hodnoty prípadne od dedičstva.⁹

3.1 Dohľad nad poskytovaním reverzných hypoték v ČR

Česká národná banka (ČNB) považuje reverznú hypotéku za veľmi rizikový produkt, čo zdôvodnila možnosťou úpadku spoločnosti, ktorá tento produkt ponúka, čo odôvodňuje nebezpečenstvom ako straty vlastníckeho práva k nehnuteľnosti, tak aj pravidelného príjmu. ČNB uvádza, že model poskytovania reverzných hypoték existuje niekoľko, pričom len niektoré majú znaky poisťovacej činnosti – najmä záväzok platiť doživotnú rentu. Nebankové spoločnosti, ktoré v ČR poskytujú reverznú hypotéku, nie sú oprávnené ponúkať celoživotnú rentu za predmetnú nehnuteľnosť, ako je to v iných štátoch, z dôvodu absencie poisťovacej licencie, pričom môžu vyplácať len jednorazovú platbu, pravidelné mesačné splátky alebo kombináciu týchto dvoch spôsobov.¹⁰

4 Poskytovanie reverzných hypoték v Rakúsku

V Rakúsku je reverzná hypotéka známa pod pojmom „Immobilienrente“ alebo tiež „Umkehrhypothek“, čo v preklade doslova znamená renta z nehnuteľnosti, resp. príjem z nehnuteľnosti. Naproti týmto dvom produktom stojí ešte produkt „Leibrente“, čo taktiež predstavuje rentu.

Leibrente a jej druhy

Finančný inštitút Leibrente je upravený v § 1284 až 1286 Rakúsky občiansky zákonník Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ďalej len ako „ABGB“).

Z uvedených zákonných ustanovení vyplývajú nasledovné skutočnosti:

Definícia zmluvy o Leibrente: „*Pokiaľ sa niekto zaviazal na peňažné plnenie alebo plnenie oceneľné v peniazoch v určených pravidelne splatných úhradách (platiach) počas dĺžky života určitej osoby, pôjde o zmluvu o Leibrente.*“

Trvanie Leibrente: „*Dĺžka (trvanie) Leibenrente môže závisieť (v zmysle podielu) buď len od jedného zmluvného partnera alebo druhej osoby (manžela/manželky zmluvného partnera), prípadne aj od tretej osoby (blízka osoba). Pri pochybnostiach sa renta uhrádza štvrťročne v preddavkoch/zálohách a je vo všetkých prípadoch viazaná na život toho, na koho je založená až do jeho smrti.*“

⁷ www.banky.cz. *Reverzní hypotéka aneb šance na důstojné stáří*. [online]. 2020. [cit. 2021-25-02]. Dostupné z: <https://www.banky.cz/clanky/reverzni-hypoteka-sance-na-dustojne-stari/>

⁸ www.silo.tips.sk. *Analýza existujúcich legislatívnych noriem upravujúcich fungovanie reverzných hypoték v zahraničí a skúsenosti s ich fungovaním, vypracovaná Ministerstvom financií Slovenskej republiky a Národnou bankou Slovenska, 2015* [online]. 2015. [cit. 2021-25-02]. Dostupné z: <https://silo.tips/download/analiza-existujucich-legislativnych-noriel-upravujucich-fungovanie-reverzných-hy#modals>

⁹ www.rentaznemovitosti.cz. *História a pôvodná myšlienka spätnej hypotéky*. [online]. 2016. [cit. 2021-25-02]. Dostupné z: <http://rentaznemovitosti.cz/>

¹⁰ www.cnb.cz. *K právní úpravě poskytování zpětných hypoték včetně souvisejících rizik*. [online]. 2020. [cit. 2021-25-02]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/casto-kladene-dotazy/gallery/stanoviska_a_odpovedi/pdf/ke_zpetnym_hypotekam.pdf

„Ani veriteľ ani potomkovia toho, kto si zriadil produkt, nie sú oprávnení túto zmluvu (jej obsah) zmeniť, prípadne zrušiť. Je však možné, aby sa prvý z veriteľov pokúsil z tohto produktu, resp. z vyplácanej sumy, uspokojiť svoju pohľadávku. Posledný z možných veriteľov však môže požadovať zálohu len z tej časti renty, ktorá zostane zmluvnému partnerovi (seniorovi) navyše, po odpočítaní životného minima, ktoré mu musí podľa zákona zostať.“¹¹

Leibrente je doživotne vyplácaná renta z nehnuteľnosti, vhodná najmä pre bezdetných klientov, a to najmä z dôvodu, že k prevodu vlastníckeho práva k nehnuteľnosti dochádza súčasne s poskytnutím úveru na základe úverového vzťahu. Nadobúdateľ (poskytovateľ renty) sa okamihom podpísania zmluvy stáva vlastníkom nehnuteľnosti. Pre prípad insolventnosti nadobúdateľa, kedy by bolo ohrozené klientove právo na poskytovanie doživotnej renty, je možno príjem renty zabezpečiť napr. bankovou zárukou, kedy banka garantuje, že v prípade vzniku dohodnutých podmienok preberá na seba povinnosť plniť klientovi doživotnú rentu za poskytovateľa úveru.

Určenie výšky mesačnej renty, na rozdiel od iných reverzných hypoték, závisí do dohody predávajúceho a kupujúceho, pričom je ovplyvňovaná nasledovnými skutočnosťami, ktorými sú:

- priemerný vek dožitia podľa štatistiky úmrtnosti,
- druh renty,
- doživotné právo bývania, dočasné právo bývania,
- začiatok vyplácania renty.

Tak, ako pri iných reverzných hypotékach, aj tu nastáva možnosť dohody medzi nadobúdateľom a predávajúcim seniorom, že doživotné právo bývania v nehnuteľnosti sa vzťahuje aj na jeho manžela.¹²

Finančný produkt Hypo-Lebenswert-Kredit

Produkt Hypo-Lebenswert-Kredit (ďalej len ako „HLK“), je finančný produkt blízky reverznej hypotéke, ktorý sa ponúka v Rakúsku bankou, po splnení nasledujúcich podmienok:

- vek minimálne 60 rokov,
- vlastníctvo nehnuteľnosti v Rakúsku.

Získaný úver je bezúčelový, pričom vyplatenie úveru závisí od dohody medzi bankou a seniorom. Môže byť poskytnutý jednorazovo, ale aj v pravidelných mesačných splátkach.

Seniorovi vzniká počas života povinnosť plniť len úroky, ktoré môže vyplácať mesačne alebo štvrťročne. Úver môže byť vyplatený len v mene euro a spätne splatený úver banka prijíma tiež len v eurách. Banka poskytuje seniorovi úver v maximálnej výške 50 % hodnoty nehnuteľnosti, max. do výšky 200 000 eur. Úroková sadz-

ba môže byť fixná, prípadne variabilná. V prípade variabilnej úrokovej sadzby je vhodné, aby si klient poistil ohraničenie úroku.

Splatnosť úveru je nastavená individuálne:

- presne určený deň splatnosti úveru,
- vyplatenie úveru dedičmi seniora pri prevzatí nehnuteľnosti,
- speňaženie nehnuteľnosti dedičmi seniora, vyplatenie úveru.

Uvedený finančný produkt má veľa spoločných znakov s reverznou hypotékou. Je dostupný len pre fyzické osoby staršie ako 60 rokov vlastniace nehnuteľnosť. Vlastníctvo k nehnuteľnosti je počas celej doby trvania zmluvného vzťahu ponechané seniorovi, čo vykazuje znaky úverového modelu reverznej hypotéky.¹³

Záver

Starnutie populácie Slovenska je nezvratný proces. Počet dôchodcov neustále narastá a výška dôchodku mnohokrát nie je schopná pokryť ani základné potreby seniorov. Podľa údajov Sociálnej poisťovne tvoril počet dôchodcov v roku 2019 takmer 20 % obyvateľstva Slovenska. Vyplýva to z údajov o počte vyplatených starobných dôchodkov. Podľa projekcií Eurostatu o vývoji počtu obyvateľstva Slovenska, by počet osôb v dôchodkovom veku mohol dosiahnuť v roku 2050 takmer 40 % populácie Slovenska, z čoho vyplýva potreba vytvorenia možností tejto skupine občanov pre skvalitnenie ich života. Na základe uvedeného sa ako jedno z riešení javí zavedenie reverzných hypoték na finančný trh v Slovenskej republike.

Napriek mnohým prekážkam, ktoré bránia vstupu reverzných hypoték na náš finančný trh, ako finančná negramotnosť, nedôvera staršej generácie vo finančné inštitúcie a pocitu potreby zanechať svoj majetok dedičom, reverzné hypotéky by mohli byť prínosom, či už pre súčasnú alebo nasledujúcu generáciu seniorov. Pre súčasnú generáciu v strednom veku, by tento produkt bol určite zaujímavejší v čase nadobudnutia dôchodkového veku, ako pre súčasnú generáciu seniorov, a to najmä vďaka lepšej vzdelanosti v oblasti finančných produktov a väčšími skúsenosťami v oblasti bankovníctva.¹⁴

Na Slovensku existujú predpoklady pre rozvoj trhu s reverznými hypotékami ako je vysoký podiel obyvateľstva v dôchodkovom veku, rozvinutý hypotekárny trh, vysoký podiel vlastníctva nehnuteľnosti, avšak stále existuje mnoho oblastí, ktoré je treba vo vzťahu k reverzným hypotékam doriešiť, a to najmä úprava legislatívy v občianskom a daňovom práve, ako aj v oblasti ochrany spotrebiteľa.

¹¹ § 1286–1289 JGS Nr. 946/1811 Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB).

¹² *Private Pensionsvorsorge: Geeignete Anlageprodukte finden, Finanzplanung für den Lebensabend. Strategien für unsichere Zeiten.* Verein für Konsumenteninformation. In: Konsument. Wien: 2010, s. 89–91.

¹³ www.hypovbg.at. Wohnbaufinanzierung.[online]. 2020. [cit. 2021-25-02]. Dostupné z: <https://www.hypovbg.at/produkte/finanzierung/wohnbaufinanzierung/kredite-und-finanzierung-sloesungen/hypo-lebenswert-kredit/>

¹⁴ TITTLVÁ, M., DOBOŠ, I. *Verejný ochrana práv – komentár.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2019.

Konstitucionalizace práva Evropské unie

JUDr. Ing. Jiří Zemánek, CSc.

soudce Ústavního soudu ČR, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Anotace: Kompetenční „samopohyb“ bez upevnování institucionálních a lidskoprávních záruk v samotném unijním právu, funkčně rovnocenných ústavním zárukám výkonu veřejné moci na vnitrostátní úrovni, by omezoval rozvoj evropského integračního procesu, jehož potřebu posílila i pandemie covidu-19.

Soudní dvůr EU jako garant evropského justičního svazku dotváří svou judikaturou ústavní rozměr – ve funkčním smyslu – víceúrovňového právního řádu, konsolidovaného mezisoudní přeshraniční komunikací napříč národními jurisdikcemi, zajišťující jeho soudržnost na základě autonomního statusu unijního práva a při respektu k identitě členských států. Legitimita Soudního dvora se může opírat o standardní postupy demokratické kontroly a odpovědnosti jen velmi nepřímo. Dovolává-li se jednotlivcem u vnitrostátního soudu svého individuálního nároku plynoucího z unijního práva, zasazuje se tím také o dodržování práva v měřítku celku. Přiznání takové jeho účasti na kontrole dodržování Smluv má dimenzi s ústavněprávním přesahem. Obdobný nárok ekvivalence hodnot demokratického právního státu se klade také v rovině legitimacy normotvorby a exekutivy. Na významu přitom nabývají zdroje „ex-post“ legitimacy, tj. spravedlivost, argumentační přesvědčivost, akceptovatelnost výstupů rozhodování unijních orgánů, možnost ztotožnění se s nimi. Klade se otázka důsledků nahrazování demokratických struktur „exekutivním federalismem“ ospravedlněným pouze legitimitou cílů, jimž slouží, a nikoliv tradičními demokratickými procesy tvorby většinové vůle. Posilování ústavněprávních vazeb v tomto víceúrovňovém uspořádání má zásadní význam pro formování evropské identity občanů jako předpokladu dalšího sjednocování Evropy. Plnohodnotné konstitucionalizaci unijního práva by ale musela předcházet zásadní ústavní reforma ukotvení členství státu v EU, s odkazem na unijní garance „podstatných náležitostí demokratického právního státu“.

Abstract: The progression of EU competences without establishing institutional guarantees and fundamental rights protection in Union law itself, functionally equivalent to constitutional guarantees of the exercise of public power at national level, would limit the advancement of the process of European integration, the requirement of which has been intensified by the recent pandemic of covid-19.

The Court of Justice of the European Union as a guarantor of the European judicial area is forming by its case-law the constitutional dimension – in terms of function – of a multi-level legal order, which has been consolidated by an inter-judicial crossborder communication across national jurisdictions, which is ensuring its cohesion towards the background of the autonomous status of Union law, respecting the identity of Member States. The legitimation of the Court of Justice is supported by the standards of democratic control and responsibility only in an indirect way.

The individual, claiming at the national judicial authority its right based on Union law, is contributing to the enforcement of this law altogether. Its participation at the review of keeping the obligations under Union law is amounting to a constitutional spill-over.

The equivalent values of democratic state governed by the rule of law are to be claiming within law-making and -executing as well. The „ex post“ grounds of legitimation („through efficiency“) – fairness, equity, convincingness, acceptability of the decisions of Union authorities or admissibility of an identification with them – are more important.

The replacement of conventional majoritarian democratic processes by „the executive federalism“, justified only by the legitimacy of objectives to be met, is a challenge. Strengthening of the constitutional dimension in the multi-level system has a basic importance for the forming of the citizens' identity as a precondition of Europe „unified in diversity“. The qualitative advancement of this development is subject to reforms of the constitutional foundations of the EU-membership, including the definition of the „essential requirements for a democratic state governed by the rule of law“.

Klíčová slova: evropská integrace, autonomie práva EU, národní ústavní identita, víceúrovňový právní řád, ústavní soud, Soudní dvůr EU, demokratická legitimita

Key words: European integration, autonomy of EU law, national constitutional identity, multilevel legal order, constitutional court, Court of Justice EU, democratic legitimation

Úvodem

Stávající pandemická situace způsobená nemocí covid-19, zprvu poněkud nečekaně zaskočila členské státy Evropské unie, neboť je přistihla víceméně nepřipravené účinným způsobem čelit jejím přeshraničním hrozbám a zvládat následky pandemie jednotlivě. Opožděně nyní zjišťují, že rychlým a hlavně spolehlivým může být jedině postup společný, k němuž ale nemají patřičné nástroje ani na unijní, ani na mezivládní úrovni. Individuální úsilí každého z nich, jakkoli intenzivní a společensky prioritní, na tak logisticky, odborně, prostorově, časově i finančně obtížně uchopitelný jev, jak se ukázalo, plně nestačí.

Toto zjištění nutně vede k zamyšlení nad otázkou, zda režim evropské integrace, naposledy znovu nastavený revizní Lisabonskou smlouvou v roce 2009, jehož přirozeným „habitem“, jak se opakovaně ukázalo, je přesah (*spill-over*) do dalších oblastí, bez jejichž podchycení je oslabován či zpochybnován *acquis* v oblastech tomuto režimu již dříve podléhajících, je způsobilý vypořádat se s výzvami ke změnám, jimž průběžně čelí státy účastníci se tohoto historicky bezprecedentního procesu, aniž by předtím muselo celé společenství projít krizovým vývojem se všemi jeho negativními důsledky.

Samozřejmě, je to otázka především politická, odpověď na níž závisí hlavně na předvídatosti a „evropském instinktu“ představitelů domácích politických sil. Ukazuje-li však minulá zkušenost na značnou setrvačnost úsudku nejedné z nich, nedostatek politické vůle či odvahy k včasné identifikaci hromadících se problémů („*es gibt doch keine Notwendigkeit*“) a selhávání některých národních reprezentací při jejich řešení (ratifikaci změn Smluv), označovaných za neživotaschopná („*zukunftsunfähig*“), je koneckonců úkolem ústavních soudů, jinak většinou odkázaných na aposteriori uvažování, jít na samu hranu svých pravomocí, analyzovat existující pnutí ve víceúrovňovém právním systému, v němž se pohybuje, a hodnotit je z hlediska jejich příčin a rizik pro chod systému. Dluhová krize po roce 2008, jež obnažila „nedodělnou“ Hospodářskou a měnovou unii, kritické pro samotné přežití projektu eurozóny, oslabilo důvěru v jeho nepostradatelnost a zpomalilo jeho konsolidaci. Tzv. migrační krize v roce 2015 připomněla členským státům nedostatek rozhodnosti na lisabonské revizní konferenci k překonání národních ne-koalací a nedohody alespoň o základech společné imigrační politiky. Nejde o nic menšího než o otázku legitimacy pokračování procesu evropského sjednocování a jeho přijatelnosti veřejností v členských státech.

I. Je původní étos evropské integrace dosud přítomen?

Realismus otců-zakladatelů prvotních struktur integračního procesu v Evropě v 50. letech je z dnešního pohledu hoden obdivu. Vždyť jak moudrá byla ve své zdrženlivosti výzva Roberta Schumanna zavádět supranacionální metodu rozhodování s většinovým hlasováním v jednot-

livých oblastech integrace postupně, s ohledem na míru skutečně v praxi ověřené schopnosti států prokazovat vzájemnou solidaritu, přestože o slabinách mezivládní spolupráce v meziválečném období, založené na jednomyslnosti a autonomii zúčastněných států, nebylo vzhledem k diskreditaci tehdejších politických a bezpečnostních záruk kvůli následným válečným událostem pochyb. Jak předvídaté bylo rozhodnutí státníků té doby, vyčkat s naplněním vize Evropy jako svazku států s výraznými prvky ústavněprávního uspořádání, prezentované *Maxem Imbodenem*, na pozdější dobu, kdy snad dojde k překonání politického rozdělení kontinentu a stabilizaci poměrů! Kolik poučené odpovědnosti a trpělivosti muselo odolat euforii výzev spojených s novým začátkem!

Ačkoliv „genový kód“ sjednocování Evropy asi nejlépe vystihla charakteristika v knize *Waltera Hallsteina* jako „*Der unvollendete Bundesstaat*“ (1969), jejímž projevem v základní Smlouvě,¹ respektive v jejích pozdějších revizích je klauzule o nové etapě „*v procesu vytváření stále užšího svazku mezi národy Evropy, v němž jsou rozhodnutí přijímána co nejotevřeněji a co nejbližší občanům*“², spoléhání se na logiku integračního „samopohybu“ bez dostatečných institucionálních záruk se Smlouvou a ústavními pořádky členských států konformního výkonu pravomocí (neodvolatelně) jimi svěřených k dosažení společných cílů, se opakovaně ukazovalo nejen jako překážka dalšího prohlubování integrace, ale i jejího bezporuchového chodu.

Tzv. klauzule flexibility, určená k vyplňování kompetenčních mezer při uskutečňování Smlouvou již stanovených komunitárních politik „suchou cestou“, tj. bez nutnosti změny Smlouvy, později přebíraná při jejích revizích³, nedošla velkého rozšíření v normotvorné praxi, jelikož použití této klauzule podléhalo přísnému požadavku jednomyslnosti v Radě, muselo dbát zásady subsidiarity⁴ a nesmělo expandovat harmonizační potenci Společenství do oblastí Smlouvou nepředpokládaných. Prohloubení, respektive urychlení integrace v rámci sdílených pravomocí pomocí tzv. posílené spolupráce⁵, zavedení zjednodušeného postupu pro přijímání změn SFEU⁶ jakož i občanská legislativní iniciativa⁷ a vymezení oblasti použití Listiny základních práv Evropské unie (dále jen „Listina EU“)⁸ trvají na respektování rámce pravomocí svěřených Unii. Vycházejí sice vstřícně potřebě přizpůsobit její akceschopnost požadavkům a výzvám explicitně nezakotveným ve Smlouvě, brání však vzniku tzv. kompetenční pravomocí Unie („*Kompetenz-Kompetenz*“),

¹ Tímto označením se míní smluvní akty tvořící primární právo v tom kterém období Evropské unie, respektive jejich předchůdců.

² Nyní čl. 1 první pododstavec Smlouvy o Evropské unii (dále jen „SEU“).

³ Nyní čl. 352 Smlouvy o fungování Evropské unie („dále jen SFEU“).

⁴ Protokol č. 2 o používání zásad subsidiarity a proporcionality, připojený k SEU a SFEU.

⁵ Článek 20 SEU a čl. 326–334 SFEU.

⁶ Článek 48 odst. 6 a 7 SEU.

⁷ Článek 11 odst. 4 SEU.

⁸ Článek 51 odst. 1 Listiny EU.

tj. generování nových pravomocí, vymykajícimu se parlamentní kontrole členských států jako „pánů Smluv“.

Teprve v takovém případě by docházelo k „podprahové“, tedy vnitrostátní ratifikační procesy obcházející „supranacionalizaci“ záruk zachování nezadatelné svrchovanosti členských států. To, čeho jsme mohli být dosud svědky, však považovat za „plíživou erozi“ státnosti *stricto sensu* nelze, a to ze dvou důvodů – politického a právního.

Zaprvé, tzv. institucionální rovnováha v rozhodovacím procesu má vyvažovat nadstátní a mezivládní hlediska posouzení normotvorných podnětů, jež činí jednak Evropská komise (dále jen „Komise“) při podpoře obecného zájmu Unie⁹ na základě obecných směrů Evropské rady, jednak Evropský parlament, reprezentující občanský princip, a Rada jako představitelka zájmů členských států, coby řádné legislativní orgány.

Zadruhé, je to především Soudní dvůr Evropské unie (dále jen „Soudní dvůr“), který se etabloval – zejména na základě „veřejných žalob“ unijních orgánů navzájem nebo členských států, později i jednotlivců (tzv. neprivilegovaných žalobců) – jako ochránce dodržování Smluv¹⁰ a respektu k národní identitě členských států.¹¹ Vyprofiloval se také v „motor integrace“, dotvářející – zvláště využíváním institutu předběžné otázky vnitrostátními soudy¹² – svou judikaturou právní řád Společenství/Unie zaplňováním mezer odkazy na obecné právní zásady, nezřídka označovaným jako aktivistické (*in dubio pro communitate*).

Přestože výkon jurisdikce Soudním dvorem je permanentně předmětem kritické pozornosti, výsledky jeho kontroly souladu předpisů komunitárního/unijního práva se Smlouvami, splňující běžné parametry tzv. abstraktního přezkumu norem prováděného ústavními soudy členských států, měly a mají zakladatelský význam pro vytváření evropského (ústavně) soudního svazku, míněno ve funkčním, nikoliv institucionálním smyslu slova. V konsolidaci tohoto svazku tkví garance soudržnosti celého systému, neboť víceúrovňová komunikace napříč národními jurisdikcemi a vertikálního rozdělení působnosti probíhá mezi soudci, kteří nedisponují unifikovanými kvalifikačními předpoklady, jako třeba absolventi vzdělávacího systému *American Law School* vedeného *Bar Association* v USA, mají však sdílenou zkušenost s výkladem a aplikací harmonizovaného práva v relativně homogenním prostoru Unie („jednotné v rozmanitosti“). Ta ukazuje na míru schopnosti soudců identifikovat zdroje svého profesního přístupu, spočívající ve společných, vzájemnou přeshraniční komunikací kultivovaných ústavních tradicích zemí evropského kontinentu, a nabízí se jako vodítko při hledání východisek v případech střetu právních norem podle maximy *lex multiplex, ius unum*,

⁹ Článek 17 odst. 1 SEU.

¹⁰ Například jako jeden z prvních rozsudků proti orgánu Společenství viz věc C-376/98 *Německo v. Parlament a Rada* (známý jako *Tabáková reklama I*).

¹¹ Článek 4 odst. 2 SEU.

¹² Článek 267 SFEU.

odolné vůči atakům na soudcovskou nezávislost ze strany politické moci.

Právě v soudcovském diskurzu dál žije – navzdory všem turbulencím, kterým evropské sjednocování muselo čelit – étos této myšlenky, znovu potvrzovaný Soudním dvorem: povinnost každého členského státu podle čl. 19 odst. 1 druhého pododstavce SEU „stanovit prostředky nezbytné k zajištění účinné právní ochrany v oblastech pokrytých právem Unie“ je věcí společného zájmu na nezávislosti soudní moci a důvěře, kterou v demokratické společnosti a právním státě musí justice u jednotlivců vzbuzovat.¹³

II. Aktuální pandemie jako poučení?

Přestože již na mezivládní konferenci k přípravě zásadních institucionálních a systémových změn evropského integračního procesu po roce 2000, která vyústila v ambiciózní návrh *Smlouvy o Ústavě pro Evropu*, v následném ratifikačním procesu ovšem (vcelku nezaslouženě) nakonec neúspěšný, byly předmětem politických debat i otázky společného postupu při ochraně veřejného zdraví, zůstalo vybavení Evropské unie příslušnými pravomocemi v této oblasti nadále na úrovni podpory, koordinace a doplňování samostatné činnosti členských států podle čl. 6 odst. 2 písm. k) SFEU. Bezpečnostní aspekty spojené se zvládnutím takových hrozeb mají být posuzovány a zajišťovány, v souladu se zásadou subsidiarity, v rámci pravomoci sdílené podle čl. 4 odst. 2 písm. k) SFEU mezi Unii a jejími členskými státy. Právní akty této spolupráce, přijímané řádným legislativním postupem,¹⁴ podněcují vnitrostátní pobídková opatření, určená zejména k boji proti nejzávažnějším přeshraničním nemocem, sledování jejich šíření a varování před nimi, avšak s vyloučením závazné harmonizace právních předpisů na vnitrostátní úrovni.¹⁵

Uznání odpovědnosti členských států jako výlučné v oblasti zdravotní politiky a poskytování zdravotní péče,¹⁶ jedna z dosud základních funkcí států coby součást jejich národní identity podle čl. 4 odst. 2 SEU, se ukazuje po zkušenosti s pandemií také jako překážka účinného zvládnutí problému, který má jednoznačně transnacionální dimenzi. Vzájemně konkurenční chování členských států při zajišťování jednoho z prvořadých veřejných zájmů a hledání alternativních „neunijních“, tzn. unilaterálních postupů (například jednostranná jednání s neunijními výrobci o dodávkách očkovacích vakcín proti nemoci covid-19), nevedou k nalezení optimálních a dlouhodobě udržitelných řešení a vybízejí k prohloube-

¹³ Rozsudek ze dne 20. 4. 2021 ve věci C-896/19 *Republika v. II-Prim Ministru*.

¹⁴ Podle čl. 294 SFEU ve spojení s čl. 16 odst. 3 SEU, tj. se souhlasem Evropského parlamentu a kvalifikovanou většinou hlasů v Radě, jejichž soulad s primárním právem podléhá přezkumu Soudním dvorem.

¹⁵ Článek 168 odst. 5 SFEU.

¹⁶ Článek 168 odst. 7 SFEU.

ní výkladu společných otázek bezpečnosti v této oblasti Soudním dvorem a k prolomení výlučnosti národních politik ochrany veřejného zdraví eurokonformním výkladem Smlouvy soudy členských států nebo její novelizací.

Už se stalo pohříchu pravidlem, že Komise, často úzkostlivě dbající pravidel „politické korektnosti“, a Evropský parlament, přes svoje jinak v praxi spíše aktivisticky chápané nastavení, vybízejí členské státy k zahájení zásadní debaty o perspektivách dalšího směřování procesu evropského hodnotového a politického sjednocování a s nimi spojené institucionální reformě teprve až ve chvíli, kdy napětí mezi některými, k akci „přemotivovanými“ členskými státy a Uníí nezpůsobilou okamžitou zásahu kvůli nedostatku efektivně použitelných kompetencí přesáhne kulminační bod, za nímž se rozhodná podpora společného postupu vytrácí. O slovo v této debatě, v členských státech původního Společenství, se začali po pádu *Ústavní smlouvy* hlásit sami ti, jichž se sjednocování Evropy bezprostředně týká: občané, jejich zájmová a názorová sdružení a mluvčí. Do popředí pozornosti se dostávaly zejména otázky vytyčení politického „zázemí“ hospodářské integrace, posloupnost kroků evropského sjednocování na bázi společných hodnot, jejich časový horizont atd., ale také otázka cílové podoby Evropské unie („finalité“).¹⁷

Lze *ad infinitum* v politické rovině vystačit s logikou integračního samopohybu, který nastoluje takřkajíc „z povahy věci“ – v reakci na vnitřní a vnější podněty – potřebu společného postupu v dalších oblastech dosud samostatné působnosti členských států (metafora „valící se sněhové koule“)? Je i nadále odůvodněn – v minulosti osvědčený – přístup, kdy kompromis o změnách Smluv byl možný pouze na bázi „nejmenšího společného jmenovatele“, což ale vedlo k opakovaným revizím a tím k jisté destabilizaci právního řádu Společenství?¹⁸ Posun směrem k pružnějšímu přizpůsobování, který nabídla *Lisabonská smlouva*,¹⁹ hlavní slabinu tohoto přístupu ale neodstranil: nekonceptnost a nevyváženost změn, k nimž dochází teprve pod tlakem možného rozpadu v minulosti dosaženého stupně integrace, srov. obtíže eurozóny bez dostatečně účinného mechanismu vynucování pravidel rozpočtové disciplíny

III. Potřeba celounijní debaty

V ústavněprávní rovině se klade otázka, nakolik zůstává nadále otevřenou výzvou ona *Hallsteinova* charakteristika integračního společenství jako „nedokončené

federace“, útvaru *sui generis*, jedinečného uspořádání se silnou normotvornou kapacitou, fakticky ale bez represivního aparátu jako *ultima ratio* jejího vynucování v praxi, a přesto opakovaně vyvolávající – svojí nesnadnou uchopitelností standardními nástroji mezinárodního práva – obavy národních států z nekontrolovatelného vyprazdňování obsahu jejich svěbytné existence? Aby taková debata nesklouzla do žádného z prokazatelně kontraproduktivních extrémů – sociálního inženýrství nebo volání po návratu zpět do „před-politické“ fáze integrace, po redukci celého procesu na společný trh, musí vycházet z kritického rozboru ukotvení právního statusu Unie ve společenském kontextu, podstaty svěřené (části) veřejné moci členských států ke společnému výkonu, zdrojů demokratické legitimacy, zásad a pravidel pro její výkon, především ve vztahu k jednotlivci.

V České republice se však taková zásadní ústavní a politologická debata nevede. Veřejný prostor je k věcné debatě o tématu evropské integrace „nevlídný“, neboť po dlouhodobé euroskeptické „masáži“ lidé slyší stále ještě spíše na mediálně zjednodušená tvrzení. Veřejně prezentované výzvy k nedbání společně dohodnutých pravidel nebývají předmětem stejného (spíše však žádného) odsudku ve společnosti, jakého se dostává obdobným útokům proti pravidlům domácím. Návrhy na posílení schopnosti kolektivní odpovědi na značnou disproporci mezi v globálním měřítku působícími silami v oblasti bezpečnosti, zahraniční politiky, ekologie ad. a selhávajícími národními reprezentacemi, bývají ostrakizovány jako skrytá demontáž národní identity.

Takové prostředí skutečně nemotivuje k aktivní účasti v otevřeném přeshraničním diskurzu, bez níž společnost plně nevyužije ani existující potenciál příležitostí, ovlivnit směřování nadnárodního uspořádání správy části svěřené veřejné moci, o českém příspěvku k utváření společné evropské pozice na mezinárodním fóru ani nemluvě. I tuto zkušenost „utrpěla“ česká vláda při „vaccinační roztržce“ mezi členskými státy zjara roku 2021.

IV. Konstituční „drive“ unijního práva

Realita evropské integrace však už dávno není „projektem elit“, kterým byla na samém počátku, neseným především zájmy národních politických reprezentací. Od konce šedesátých let začal v Evropském společenství probíhat proces emancipace jednotlivce jako aktivního „aktéra“ právního rozměru integrace. Ten byl sice konečným beneficentem výhod společného trhu, významně rozšiřujících jeho základní hospodářská a sociální práva zakotvená v národních ústavních i mezinárodních lidskoprávních katalogích, rovněž ale také destinatářem povinností a limitů těchto práv a svobod, daných omezujícími regulacemi ze strany Společenství. Zásahy do právní sféry jednotlivce však nepodléhaly přezkumu podle kritérií racionality popřípadě proporcionality, srovnatelných se standardy ochrany uplatňovanými na úrovni členských států, na což kriticky poukazovaly některé ústavní

¹⁷ Viz například inspirativní práce *Ulricha Halterna, Ingolfa Perniceho, Mattiase Wendela, Josepha Weilera, Miguela Madura* atd.

¹⁸ *Jednotný evropský akt* (1986), *Maastrichtská smlouva* (1991), *Amsterodamská smlouva* (1997), *Niceská smlouva* (2000), tedy čtyři revize v průběhu 14 let.

¹⁹ Viz už zmíněný tzv. zjednodušený postup pro přijímání změn Smluv, další dílčí tzv. přechodové klauzule, usnadněné zahajování posílené spolupráce podle a některá speciální ustanovení SFEU, například v oblasti justiční spolupráce v trestních věcech.

soudy.²⁰ Zavádění a upevňování obdobných záruk na komunitární úrovni se ukázalo být podmínkou změny zpočátku zdrženlivého postoje veřejnosti k dalšímu prohlubování politické integrace v Evropě, když jejich absence si vynutila zavedení zprvu troj-pilířové struktury politik s rozdílně intenzivními mechanismy kontroly uplatňování principu vlády práva v komunitární a později unijní normotvorbě a exekutivě. Nelze přitom nepřipomenout poněkud ambivalentní přístup části národních politických reprezentací, které – vedle odůvodněné potřeby posilování legitimacy moci, shodné pro obě úrovně jejího výkonu – spatřovaly v tomto vývoji potenciální ohrožení vlastní pozice v domácí politickém prostoru a prestiže s tím spojené.

Posilování těchto, svou povahou analogicky „ústavně-právních“, garancí si osvojila především judikatura Soudního dvora, která zahájila proces (v materiálním smyslu) *konstitucionalizace* komunitárního/unijního práva. Změnila základní vzorec jeho fungování jako právního systému, založený původně jen na odpovědnosti členských států vůči Společenství za zajištění legislativního rámce pro přeshraniční styk na nediskriminačním základě, později prohloubený o atribut přímého uplatnění a vynutitelnosti práv volného pohybu samotnými beneficienty těchto práv před správními orgány a soudy členských států. Jednotlivec se tak postupně stal spoluaktérem rozvoje autonomního statusu komunitárního/unijního práva v prostředí vnitrostátních právních řádů a revize tradičních doktrín popisujících postavení mezinárodního práva v tomto prostředí.

Jak Soudní dvůr uvedl v odůvodnění „klasického“ rozsudku ve věci *Van Gend & Loos*:

„[...] Společenství vytváří nový právní řád mezinárodního práva, [...] jehož subjektem nejsou jen členské státy, ale rovněž i jejich příslušníci. Stejně jako právo Společenství ukládá jednotlivcům povinnosti nezávisle na zákonodárství členských států, tak i dává vznikát právům.“²¹

Možnost domoci se poukazem na rozsudky Soudního dvora bezprostřední vnitrostátní použitelnosti a přímého účinku norem komunitárního/unijního práva,²² jejich aplikační přednosti při kolizi s normami vnitrostátními, (v zásadě) včetně ústavních,²³ eurokonformního výkladu vnitrostátního práva jako celku (tzv. nepřímého účinku komunitárního/unijního práva),²⁴ odpovědnosti státu za nikoliv řádnou vnitrostátní transpozici směrnice²⁵ či prolomit princip *rei iudicate* – právní moc rozsudku vnitrostátního soudu – ve prospěch odstranění rozporu s pozdějším, pro účastníka řízení příznivějším výkladem unijního předpisu Soudním dvorem.²⁶ V tomto smyslu

se tak jednotlivec stal, vedle Komise a Soudního dvora, „pomocným strážcem“ dodržování Smluv: dovolává-li se u vnitrostátního soudu svého individuálního nároku plynoucího z komunitárního/unijního práva, zasazuje se tím také o dodržování práva v měřítku celku. Přiznání jednotlivci takové účasti na kontrole dodržování Smluv se stalo komplementární součástí prohloubení vztahu, vymezeného původně pouze mezinárodní smlouvou, o dimenzi s ústavněprávním přesahem. Tím započalo i „vydělování“ komunitárního práva z práva mezinárodního, v němž jednotlivec srovnatelné postavení neměl a s nímž právo komunitární pojily – vedle společného jmenovatele obecných zásad, zejména povahy *juris cogentis* – jen formální znaky (smluvní základ).

Původní pojetí „integrace prostřednictvím práva“²⁷ funkčně vymezené hospodářskými zřetely – shora zmíněným přiznáním aktivního statusu jednotlivce při uplatňování jeho práv v prostředí společného trhu²⁸ – se však ukázalo jako nedostačující potřebám účastníků tohoto procesu – beneficiantů výhod v přeshraničním styku. Postupný nárůst pravomocí Společenství, byť jen koordinací a doplňkové povahy, v navazujících mimoekonomických oblastech, který doprovázel přechod od společného k vnitřnímu trhu (vymahatelnost cizích soudních rozhodnutí v civilních a soudních věcech, vzájemné uznávání správních aktů atd.), otevřel problém ekvivalence (srovnatelnosti) vnitrostátních standardů a potřeby jejich sblížení, respektive harmonizace.

Evropské společenství, které bylo původně vytvořeno jako zájmové společenství, se tak proměňovalo v svého druhu správní unii. Ta ukládala řadu povinností spojených s dodržováním společných (harmonizovaných) standardů, při jejich tvorbě a uplatňování pozbývaly národní mechanismy demokratické normotvorby a kontroly svou účinnost, aniž byly bezprostředně nahrazovány rovnocennými mechanismy na úrovni komunitární. Evropský projekt se začal vzdalovat občanům, kteří s ním ztráceli kontakt, přestávali mu rozumět a nedokázali se s ním ztotožnit. Oslabování jejich někdejší identifikace – jakkoliv podvědomé či neuvědomované – s projektem evropského sjednocování pak nemohlo neznamenat i postupné oslabování demokratické legitimacy tohoto projektu při vytyčování nových politik nebo překonávání krizí. Ani nakonec vcelku úspěšné zvládnutí těchto situací a potvrzení akceschopnosti Společenství/Unie nevedlo k plnému obnovení původní důvěry veřejnosti.

Potřeby doplnit „politické (zájmové) společenství“ hodnotovou dimenzí, tj. atributy demokratického právního státu chránícího lidská práva a vytvořit tak z něj „právní společenství“ se supranacionálním rozměrem, si byl již od 60. let vědom především Soudní dvůr. Konkrétními projevy této *antropocentrické* orientace se stala přímá volba Evropského parlamentu a posilování jeho

²⁰ Zejména německý Spolkový ústavní soud svoji kritikou v usnesení ze dne 29. 5. 1974 *Solange I*, později zmírněnou (viz usnesení ze dne 22. 10. 1986 *Solange II*).

²¹ Rozsudek Soudního dvora ve věci 26/62 *Van Gend & Loos*, s. 25.

²² Vůči právu primárnímu například ve věci 57/65 *Lütticke*, 41/74 *Van Duyn*, vůči směrnicím například ve věcech 148/78 *Ratti* či 152/84 *Marshall*.

²³ Například rozsudky 6/64 *Costa*, 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft*, 106/77 *Simmenthal II*.

²⁴ Například rozsudky 80/86 *Kolpinghuis*, 106/89 *Marleasing*.

²⁵ Například rozsudky 14/83 *Colson a Kamman*, 6/90 *Francovich*.

²⁶ Například rozsudky C-453/00 *Kühne & Heitz*, C-2/06 *Kempton*, C-234/04 *Kapferer*.

²⁷ Srov. pětisvazkové dílo, publikované koncem 80. let minulého století CAPPELLETTI, M. (ed.). *Integration Through Law*.

²⁸ Česká právní terminologie nezná ekvivalent k pojmu „*Marktbürger*“, označujícím beneficianta veřejných práv, která vyplývají ze základních svobod volného pohybu na základě Smlouvy.

legislativních prerogativ (1976), zavedení unijního občanství (Maastricht 1992), vytvoření „Prostoru svobody, bezpečnosti a práva“ (Amsterdam 1997), osvojování si zásad vyplývajících z národních ústavních tradic jako jsou záruky legality, právní jistoty, ochrany dobré víry, zákazu zpětné účinnosti, proporcionality, spravedlivého procesu či ochrany lidských práv přijetím Listiny základních práv EU (Lisabon 2009), přičemž přistoupení Unie k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod se nezdařilo.²⁹ Ideálně měl tak být pilíř mezistátní (tvorba smluvního základu) a nadstátní (provádění a kontrola závazků) doplněn pilířem občanským.³⁰

V. Legitimizační role evropské ústavnosti

Ústavní dimenze unijního práva není „úhybný manévr“, který má zastřít specifika legitimizace normotvorby v Unii, prohlášená za její slabinu. Je – v přeneseném smyslu – „operačním systémem“ (jako DOS nebo Windows),³¹ umožňujícím v prostředí právního řádu Unie funkčně rovnocenné působení principů a hodnot demokratického ústavního státu.

Dvoupilířová konstrukce zastupitelské demokracie, na níž je fungování Unie podle Hlavy II SEU založeno, je projevem dvojediné identity občanů – jako občanů členského státu a jako unijních občanů. Z ní vyplývá jednak mandát pro vnitrostátní parlament ke kvalifikovanému vyslovení souhlasu k ratifikaci integrační Smlouvy a k jejímu ústavně souladnému začlenění do rámce vnitrostátního právního řádu, jednak mandát pro Evropský parlament k legislativní implementaci Smlouvy. *Weiler* hovoří o „multiple demoi“.³²

Evropanství není doprovodným fenoménem „evropské každodennosti“ občanů, z reality jejich bytí se ale postupně vynořuje evropské veřejné mínění. Prostředím pro jeho vytváření není jakýsi abstraktní meziprostor mimo členské státy, nýbrž diskurs na národní úrovni o naplňování aspirací občanů s aktivním využitím potenciálu Unie, který tím, že se soustřeďuje na témata jim společná, probíhá napříč členskými státy. Odtud mohou vzházet konkrétní identitotvorné podněty například k politice úspory energií jako východisku vyšší energetické bezpečnosti Unie, k revizi azylové politiky založené jak na humanitárních aspektech, tak na absorpční kapacitě jednotlivých členských států apod.

Evropská ústavní debata je především debatou o legitimitě jednání Unie. Ta je založena na více úrovních. Jejím prvotním zdrojem jsou občané členských států, jejichž parlamenty ratifikují zakládací Smlouvy s ústavním přesahem, a jejichž jménem jako občanů Unie přímo volený Evropský parlament svou legislativní činností konkretizuje a Soudní dvůr svým výkladem dotváří tento

ústavní přesah. Občané jsou tímto legitimizujícím subjektem nikoliv jen jako voliči „na vstupu“ demokratického procesu („input“ nebo „ex ante“ legitimita), ale rovněž „na výstupu“ tohoto procesu – coby adresáti rozhodnutí orgánů veřejné moci, pokud je shledají jako spravedlivá, argumentačně přesvědčivá, akceptují je, ztotožní se s nimi a tím poskytnou unijním orgánům dodatečnou legitimitu („output“ nebo „ex post“).³³

V tradičních systémech parlamentní demokracie, jejíž obyvatelstvo bylo zpravidla dosti homogenní, převažoval první typ legitimity, založený na reprezentaci obecného zájmu, který býval absolutizován, volební akt byl prohlašován za jediný pramen legitimity. Politický národ v rámci státního uspořádání však v důsledku vývoje spojeného s migrací obyvatel postupně ztrácí svou homogenitu.³⁴ Legitimizační funkce volebního aktu trpí jistou erozí, jak naznačuje mj. klesající volební účast v řadě evropských zemí a oslabení vazby politických reprezentací vzešlých z voleb na jejich výsledek nebo zpochybňování vazby volebního práva na státní příslušnost, vylučující zastoupení asimilovaných imigrantů ad. Na významu proto nabývají zdroje ex-post legitimity. Značný vliv na akceptaci rozhodnutí volených orgánů veřejností mají média informační společnosti.

Pro Evropskou unii, uplatňující dvoupilířový systém demokracie, je *ex post* legitimita mimořádně důležitá. Absence evropského politického národa (lidu), jehož by měl být reprezentantem přímo volený Evropský parlament, nediskvalifikuje ale legitimitu Unie. Hledání opory v posilování role vnitrostátních parlamentů v evropském prostoru, které původně nebyly exponovány navenek,³⁵ může suplovat dílčí deficit legitimity unijních orgánů jen částečně. Upevnit ji parlamenty členských států mohou důslednou kontrolou „evropské“ politiky vlád, které jsou jim ze své činnosti odpovědný v rámci příslušných parlamentních procedur. Teorie dvojí legitimity, která staví svou konstrukci na protikladu mezi sebeurčením občanů (lidu) v rámci národních států a jejich sebeurčením jako občanů Unie, problém neřeší.³⁶

Legitimita *ex post* („legitimation through efficiency“) není sama o sobě slabším ospravedlněním výkonu veřejné moci. To platí zvláště pro Soudní dvůr, jehož judikatura, dotvářející unijní právo za pomoci výkladové metodiky, typické pro ústavní soudy, má unikátní vliv na rozvoj evropské ústavy v materiálním smyslu. Legitimita Soudního dvora se může opírat o standardní postupy demokratické kontroly a odpovědnosti jen velmi nepřímo,

²⁹ Posudek Soudního dvora ve věci 2/94.

³⁰ Srov. ZEMÁNEK, J. Občanský pilíř ústavního vývoje Evropské unie. *Právník*, 2005, č. 12, s. 1387n.

³¹ WEILER, J. *The Constitution of Europe. Do the New Cloths Have an Emperor?* Cambridge: 2002, s. 221.

³² WEILER, J. (pozn. 32), s. 346.

³³ SCHARPF, F. Legitimate Diversity. The New Challenge of European Integration. *Zeitschrift für Europa- und Staatswissenschaften*, 2003, č. 1, s. 32n.

³⁴ K opačnému závěru dospívá na základě teoreticky vysoce konzistentního, ideově však konzervativního přístupu BEL-LING, V. v pozoruhodné monografii *Legitimita moci v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?* Brno: MuniPress, 2009, kap. VI.

³⁵ Jak si správně všimá *Jan Kysela* v recenzi na Bellingovu knihu publikovanou v *Časopise pro právní vědu a praxi*, 2010, č. 3, s. 304.

³⁶ Kriticky viz PETERS, A. The Constitutionalisation of the European Union. In: RIEKMANN, S. P., WESSELS, W. (eds.). *The Making of a European Constitution*. Wiesbaden: 2006, s. 561.

jelikož soudci a generální advokáti jsou jmenováni vzájemnou dohodou vlád členských států (čl. 19 odst. 2 SEU a čl. 253 SFEU) po konzultaci s „Výborem sedmi“ (podle čl. 255 SFEU).³⁷ Legitimita Soudního dvora je založena na vysokých zárukách nezávislosti a odbornosti jeho členů, zejména však na míře přijetí jeho rozhodnutí. Ta pak vyvěrá z rezonance rozhodnutí Soudního dvora s množinou individuálních představ o spravedlnosti, a výsledná legitimita je pak součtem těchto reakcí.

„Vzhledem k specifickým normotvorného procesu v Unii s jeho kvalifikovanými většinami v Radě EU a politickými, nikoliv národními, frakcemi v Evropském parlamentu, se mohou legislativní výstupy tohoto procesu odklánět od očekávání, založených pouze na výsledku evropských voleb. Význam *ex ante* legitimacy se relativizuje ve prospěch legitimacy *ex post*, která se odvozuje od reálných výsledků rozhodovacího procesu. S nadsázkou lze hovořit o legitimitě typu „chléb a hry“: pokud Unie poskytuje občanům statky (prosperitu, stabilitu, bezpečnost), je její počínání považováno za legitimní. („Vždyť není lepší způsob, jak legitimizovat válku, než ji vyhrát!“) Dluhová krize ale ukázala, že i legitimita opřena o výsledky se vyčerpává, chybí-li moment politické soutěže. *Weiler* hovoří lapidárně o „governance without government“. Uvádí proto ještě další typ legitimacy, která je založena nikoliv na demokratickém procesu (*ex ante*) nebo na jeho výsledcích (*ex post*), ale na *politickém messianismu*: na mobilizující síle příslibu dosažení cíle na konci cesty, ideálu, o nějž stojí za to usilovat, vize, kterou je třeba naplnit. Na legitimitě tohoto typu, na snu o „zemi zaslíbené“, založili *Schumann*, *Adenauer*, *De Gasperi* či *Monnet* původní evropský projekt.³⁸

VI. Ambice „nazývat věci pravým jménem“: více otazníků, než odpovědí

Evropská unie, jako mezinárodní organizace *sui generis* – jako „svazek států“,³⁹ vykazuje také řadu specifických prvků „ústavního svazku“ – z hlediska zdrojů legitimacy svých norem, principů pro řešení jejich kolizí s národními normativními systémy, odpovědnosti veřejné moci vůči jednotlivci při porušení těchto principů ad. Přestože tak i v řadě kontextů vystupuje, jsou vůči jejímu „ústavnímu bytí“ vyjadřovány důvodné výhrady, jelikož takové zásadní reformě smluvního základu Unie by musela

předcházet zásadní reforma ukotvení členství států v Unii v jeho ústavním pořádku, která by překvalifikovala proceduru pro ratifikaci smlouvy o přistoupení a jejích změn (s navazujícími recepčními mechanismy)⁴⁰ do režimu přijímání a změn ústavy,⁴¹ včetně záruk proti změnám „podstatných náležitostí demokratického právního státu.“⁴² Taková výzva ale není na pořadu dne.

Jakých fundamentálních změn doznává tato charakteristika Evropské unie s ohledem na vývoj, jímž prochází obsah státnosti, označované za „post-nacionální“, kdy se faktické centrum řady rozhodování o veřejných věcech nevratně přesouvá do transnacionálně organizovaných nestátních struktur? Je její kompetenční omnipotence stále ještě známkou ji odlišujícím od jiných forem uspořádání společenských vztahů?⁴³ Je tato charakteristika udržitelná v podmínkách nahrazování demokratických struktur společností „exekutivním federalismem“ ospravedlněným pouze legitimitou cílů, jež sleduje a jimž slouží, a nikoliv tradičními demokratickými procesy tvorby většinové vůle? Jakými prostředky, včetně právních, má Unie čelit tomuto vývoji, nebo se mu má přizpůsobit a usilovat o jeho ovládnutí zevnitř? Má posilování ústavněprávních vazeb v tomto víceúrovňovém uspořádání zásadní význam pro formování evropské identity občanů jako předpokladu dalšího sjednocování Evropy?

Závěrem

Snaha o kodifikaci ústavních atributů evropského sjednocování, která před časem nebyla završena původně předpokládaným aktem, však nebyla marná: stala se podnětem k bezprecedentnímu oživení evropského ústavního dialogu nejenom v akademickém světě a k rozvoji konstitucionalistického myšlení v Evropě.⁴⁴ I pokračování integrace vyvolané současnou pandemickou situací odůvodňuje nutnost prohloubení ústavních záruk tohoto procesu. Ideálně měl tak být pilíř mezistátní (tvorba smluvního základu) a nadstátní (provádění a kontrola závazků) doplněn pilířem Dvoupilířová konstrukce demokracie, na níž je fungování Unie podle Hlavy II SEU založeno, je projevem dvojjediné identity občanů – jako občanů členského státu a jako unijních občanů.

³⁷ Srov. k tématu ekvivalence legitimacy soudní moci EPPING, V. Die demokratische Legitimation der dritten Gewalt der Europäischen Gemeinschaften. *Der Staat*, 36, No 3(1997), s. 349; dále viz diplomovou práci Davida Štamberka, *The Judiciary – Europe's (il)legitimate Child?* PF UK, 2010, kap. II.

³⁸ WEILER, J. *Democracy without the People: Input Legitimacy, Output Legitimacy and the Political Messianism of European Integration*. Referát přednesený na kolokviu European Constitutional Law Network „Rethorizing European Integration and Its Public Space“, konaném na New York University 11.–12. 10. 2012 (www.nyujeanmonnetnetworkingpapers.edu).

³⁹ Jako „Staatenverbund“ označil Unii německý Spolkový ústavní soud ve svém „maastrichtském“ nálezu.

⁴⁰ „Tato smlouva bude ratifikována Vysokými smluvními stranami v souladu s jejich ústavními předpisy“ (čl. 54 odst. 1 SEU).

⁴¹ Což v některých zemích, včetně České republiky, platí víceméně už dnes.

⁴² Článek 9 odst. 2 Ústavy.

⁴³ Například HOBE, S. *Der offene Verfassungsstaat zwischen Souveränität und Interdependenz*. Berlin: Duncker & Humblot, 1998.

⁴⁴ Mezi 17 v té době spontánně předloženými návrhy řešení svého zadání, kterými se měl Konvent zabývat, lze upozornit zejména na DASHWOOD, A., DOUGAN, M., HILLION, CH., JOHNSON, A., SPAVENTA, E. Draft Constitutional Treaty of the European Union and Related Documents, 28(2003). *European Law Review*, s. 3; pro přehled těchto návrhů viz HÄBERLE, P. *Europäische Verfassungslehre*. 6. Aufl., Nomos, 2009, marg. č. 600-31.

Metamorfózy práva ve střední Evropě 2020: právo a krize

František Cvrček, Helena Jermanová (eds.)

Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2020, 402 s. ISBN 978-80-261-0995-2

Aktuální současnost se „honosí“ označením pandemická. Svět se potácí mezi informacemi, dezinformacemi, přijímanými omezeními, odmítanými omezeními, emotivním vybuzením a dalšími a dalšími prvky, které provázejí nejen domácí, ale i celosvětovou diskusi. Těmto vzdušným neuniká ani právo. Přestože je celá řada problémů podrobena právní regulaci, konkrétní reálná aplikace buď vytváří nové problémy, nebo ty řešené dává do nových souvislostí, případně se objevují vztahy, které řešeny nebyly. Z mnoha různých důvodů. Není proto divu, že se objevují publikace, které chtějí vyjasnit buď obecný přístup práva ke krizi, nebo řeší dílčí prvky právní regulace nemoci, krize nebo omezení. Jednou z nich je i tento sborník, který spojil autory z různých (nejen) právních disciplín a postavil před ně problém krize. Bylo na autorech samotných, jak se s tématem vypořádají. Není snad překvapením, že převážilo aktuální téma pandemie nemoci covid-19, ale sborník obsahuje i příspěvky, které reflektují obecná témata krize.

Sborník „Právo a krize. Metamorfózy práva ve střední Evropě 2020“ nabízí široký pohled na problematiku, která je nepochybně aktuální vždy (protože vždy hrozí nějaká krize, nebo aktuálně nějakou krizí společnost nebo člověk prochází), ale v současnosti se zhmotňuje v široké a hluboce reflektované podobě. Sborník proto reaguje nejen na problémy, které by mohly nastat, ale dotýká se problémů, které reálně existují. Případně mají reálné následky. V kontextu toho, že lidské poznání je limitované a jen obtížně reaguje na nové podněty, považují za žádoucí, že podobná publikace vychází a jednotliví autoři našli čas se vyrovnat se současnou situací. Sborník proto slouží k rozšíření poznání o situaci, se kterou v našich podmínkách nemáme mnoho bezprostředních zkušeností, a vytváří podklad pro to, aby další a další autoři měli na co navázat a buď načerpat inspiraci, nebo vybudovat stavbu vlastních poznatků.

V tomto případě je nutné vyzdvihnout, že sborník je koncipován víceoborově a lze v něm nalézt příspěvky z mnoha právních oblastí, ale také příspěvky, které právo zkoumají z vnějšího (neprávního) pohledu. Příspěvky publikované ve Sborníku „Právo a krize. Metamorfózy práva ve střední Evropě 2020“ lze rozdělit do tří skupin. První jsou ty, které reagují na současnou situaci a představují přehled právní úpravy. Obvyklé je, že nemají příliš prostoru pro hlubší zohlednění obecných charakteristik současné pandemie (což je nejčastěji zmiňovaná příčina krize) a reflektují přijatá právní opatření. Do této první konkrétní reflexe lze řadit příspěvky Arkady Alexandro-

va „Nadprodukce norem jako způsob adaptace českého právního řádu na krizovou situaci“, Kateřiny Noskové a Patrika Kurze „Covid 19 v exekučním prostředí“, Róberta Gyuriho „Formálno-právne aspekty opatrení Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky pred a po prijatí zákona č. 286/2020 Z. z.“, Ľudmily Gajdošikovej „Tvorba práva a legislatíva v období pandémie (aj s osobitným zreteľom na sociálne zabezpečenie)“, Rastislava Krále „On line rokovanie obecných zastupiteľstiev a hlasovanie obecných zastupiteľstiev per rollam. Dočasný nástroj v čase koronakrízy alebo inšpirácia pre budúcnosť?“, Petera Kukliše „O novele zákona o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia (č. 286/2020 Z. z.)“, Martiny Kantorovej „Trestnoprávne aspekty skrátenia, neodvedenia a nezaplatenia dane a poistného počas núdzového stavu“, Alice Říhové „Poskytování pomoci obětem domácího násilí v době koronavirové“, Lukáše Hendrycha „Role Evropské rady v prelegislativní fázi evropského legislativního procesu v průběhu krize“, Patrika Kurze „Vybrané otázky vlivu Covid 19 na soudy a soudní řízení“ a Miroslava Hromady „Zaměstnanost v době krize“. V těchto příspěvcích spíše popisného charakteru se můžeme seznámit s dílčími aspekty, které nese právní regulace v době pandemie v České republice a na Slovensku. Jejich důraz na detaily se liší, byť někdy je rozebírané téma vlastní více příspěvkům. I dílčí charakter některých z nich však vytváří dostatečný prostor pro navázání a rozvinutí příslušné odborné diskuse.

Druhá skupina příspěvků směřuje k obecnému uchopení buď současné krize, nebo krize obecně – a to v různých významech, které lze s tímto pojmem spojit. V této kategorii se můžeme setkat s teoreticky vysoce propracovanými přístupy k pojmu krize a jejich relevancí pro právo, jako je tomu v případě textu Eduarda Bárányho „Právo – zdroj istoty v krize“ a Ludvíka Davida „Umět žít s výjimkami“, který přibližuje možné konsekvence s ohledem na výjimky. Dále jsou zde texty akceptující krizi jako hlavní motiv kritiky současného práva, což lze spatřit v příspěvku Františka Cvrčka „Pár poznámek k digitalizaci v právu“. Tyto příspěvky se nenechávají strhnout současnou lavinou zájmu o krizi, ale hledají obecnější odpovědi o naší současnosti. Jejich inspirativnost spočívá v teoreticky propracované koncepci, která poskytuje oporu v situacích, kdy konkrétní poznatky nejsou dostatečné. V podobném duchu je i empiricky laděný příspěvek Lucie Berdisové „Slovenské právnické profesie v krize: Vyjde po Búrke slnko?“, který zkoumá z právně-etického pohledu konkrétní krizi současné slo-

venské právní scény. Historický pohled nabízí příspěvky Stanislava Balíka „Rakouské zákonodárství na ochranu dlužníků, spotřebitelů a nájemců v období I. světové války“ a méně právně, zato více literárně laděný příspěvek Miroslava Černého „Právo a krize v dobách moru – několik poznámek“. Tyto dva příspěvky ukazují, že je možné v historii čerpat poznatky pro současnost. Pokud se tedy skutečně chceme poučit a zjistit, že i právo je plné příběhů, které směřují *odněkud někam*, pak nemůže překvapit určitá setrvalost v řešení krizových situací, kterou se lidé vyznačují. Poslední příspěvky v této druhé skupině představují texty Petera Breziny „Úvaha o právu a absolutnu“, kterému současná krize posloužila jako odrazový můstek k pozoruhodným úvahám o střetu právních učebnic a praxe, a příspěvek Žanety Pixové „Právo a krize – optikou soudních rozhodnutí“, který přistupuje k tématu kreativně.

Poslední, třetí, skupinu příspěvků představují ty, které se krizi nevěnují a rozebírají specifická právní témata. Sem lze řadit příspěvky Jána Ivančíka „Prezumpcia nevinny a zásada *in dubio pro reo* – současné výzvy a rímsko-právně východiská“, Jiřího Muláka „Úvaha nad koncepcí trestního řízení – ohlédnutí zpět a pohled vpřed“, Evy Benešové „Sdílené pracovní místo. Nalezne místo u českých

zaměstnavatelů, o to více v době nouzového stavu?“, Vladimíra Pelce a Jiřího Muláka „Terorismus a organizovaný zločin – výzvy pro trestní právo v 21. století“ a Vladislava Vnenka „Projev zásady *vigilantibus iura* v insolvenčním právu“. Tyto příspěvky jsou nezávislé na jakémkoli pojetí krize a představují obvyklou součást jakéhokoli sborníku odborných příspěvků. Vzhledem k tomu, že sborník je *náhrazkou* za pravidelnou konferenci, která zastává otevřený přístup, je jejich zařazení důstojnou poctou konferenci, která se snad v budoucnu opět uskuteční.

Celkově předkládaný sborník působí jako dílo, které ve většině svých příspěvků nabízí pohled na současnou situaci. Pozorný čtenář tak již dnes může získat poznatky, které mu umožní buď zahlédnout světélko na konci tunelu, nebo alespoň poznat, že se v tunelu nacházíme. To není málo a právnickou obec čeká ještě mnoho úkolů, k jejichž řešení můžeme třeba i v tomto sborníku nalézt klíč. Proto proti úrovni jednotlivých příspěvků nemám námitky, které by je diskvalifikovaly z odborného kontextu. Přístup jednotlivých autorů považuji za odpovídající odborné diskusi.

*doc. JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D.
Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno*

Životní jubileum prof. Jana Musila

Počátkem července tohoto roku se dožívá svého životního jubilea významný český právník, vysokoškolský pedagog, bývalý ústavní soudce prof. JUDr. Jan Musil, CSc., Dr.h.c. V roce 1941 se prof. Musil narodil v Plzni, a proto jsem velice rád a je mi ctí, že za Fakultu právnickou Západočeské univerzity v Plzni, jejíž je pan profesor členem, mohu ke kulatinám tohoto „velikána“ české trestněprávní a kriminalistické školy napsat pár slov.

V roce 1963 promoval na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po studiích pracoval čtyři roky jako právní čekatel a prokurátor na okresní prokuratuře v Šumperku. Od roku 1967 působí jako vysokoškolský učitel na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde byl v roce 1985 jmenován docentem a v roce 1993 habilitován a jmenován profesorem. V letech 1992–1998 byl rektorem a od roku 1998 prorektorem Policejní akademie České republiky v Praze. Zde byl zároveň vedoucím katedry kriminalistiky. Od roku 2003 do roku 2019 byl soudcem Ústavního soudu. Absolvoval zahraniční stáže a přednáškové pobyty na univerzitách v Krakově, Varšavě, Berlíně, Moskvě, Saarbrückenu, Linci a na Policejní akademii pro řídicí pracovníky v Münsteru. Obdržel čestný doktorát na Akademii Policejního sboru v Bratislavě. Je autorem řady vysokoškolských učebnic a monografií a více než stovky studií a článků v odborných časopisech u nás i v zahraničí. Odborně se věnuje kriminalistice a trestnímu právu procesnímu. Lze jej považovat v současné době za jednu z nejvýznamnějších osobností kriminalistiky, kde se zaměřuje na úvod do kriminalistiky, otázky kriminologie, viktimologie a trestní proces. Dá

se říci, že po prof. Jáně Pješčakovi převzal „vůdčí roli“ v rozvoji kriminalistiky po roce 1989.

Nadále vyučuje na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a na Fakultě právnické Západočeské univerzity v Plzni.

Pan profesor Musil je znám svou erudicí právě v oblasti úvodu do kriminalistiky, kdy navázal na předešlé teorie jak ze západních zemí, tak předešlé „sovětské“ školy, která silně ovlivňovala československou kriminalistickou školu do roku 1989. Právě jemu vděčíme za základní otázky kriminalistiky, kriminologie, viktimologie a penologie, kdy propojil tyto vědní disciplíny a podobně je popsal. Z pohledu trestního práva se zasadil o propojení kriminalistických metod přímo do trestního řádu, tedy změnou trestního řádu v roce 2001 a normativním ukotvením kriminalisticko-taktických metod do § 104a a násl. To je jistě jen pár základních věcí, za které lze panu prof. Musilovi vyslovit poděkování.

Osobně pana profesora znám prostřednictvím svého otce, který s ním studoval na vysoké škole a byli dlouholetí přátelé. Pamatuji si, že mě jako malého překvapil dopis, který otec dostal od rektora Policejní akademie ČR v Praze, kde měl pan profesor u svého jména uvedeno, tehdy na mé znalosti a zkušenosti, mnoho titulů. Následně při studiu jsem pana profesora poznal i po odborné stránce jako velkého odborníka, který byl právě v oblasti trestního práva a kriminalistiky považován za velkou autoritu. I v rámci mé další praxe, kdy pan prof. Musil byl již na Ústavním soudu ČR, jsem jej při cestě do Brna rád navštěvoval a diskutoval o řadě věcí. Je znám svou laskavostí, nesmírnou slušností, obětavostí a velice příjemným a profesním vystupováním. Jeho přednášky a diskuze s ním jsou vždy obohacující a dodají vám řadu pohledů na určitou věc.

Na závěr si dovoluji za sebe, svou rodinu, katedru trestního práva, jejíž je pan profesor členem, za Fakultu právnickou Západočeské univerzity v Plzni panu prof. Musilovi poděkovat za dosavadní činnost, za jeho přínos k profesním růstům řady kolegů, velice odbornému vzdělávání a osobnímu přístupu k řešení věcí, a popřát k jeho životnímu jubileu mnoho sil do dalších let života, zejména mnoho zdraví v této covidové době a mnoho osobního, rodinného a i pracovního štěstí, které plnými doušky rozdává.

Za Fakultu právnickou Západočeské univerzity s úctou přeje

*doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.
Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni*

Životní jubileum doc. Ladislava Soukupa

Na sklonku loňského roku oslavil významné životní jubileum dlouholetý člen katedry právních dějin doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

Jubilanta není třeba v právníké a právněhistorické obci zvláště představovat. Na naší katedře působil a působí od jejich počátků po více než čtvrt století, mimo jiné po boku jednoho ze svých učitelů a starších kolegů profesora Stanislava Balíka (1928–2015), s nímž měl hluboké kolegiální a přátelské vztahy již od dob společného působení na katedře dějin státu a práva Právnické fakulty UK, kam Ladislav Soukup nastoupil v roce 1966 jako asistent, profesorky Karolíny Adamové, jež stála u zrodu naší katedry a byla po léta její vedoucí, Stanislava Balíka ml., jenž se může pochlubit zápisem známky z dějin státu a práva v Československu ve svém indexu z druhé poloviny 70. let 20. století, či absolventů naší fakulty Vendulky Valentové, již byl školitelem v doktorském studiu na PF UK, a Viléma Knolla, jehož pedagogický a vědecký růst od počátku rovněž sleduje.

Gratulant nemůže nevzpomenout dob, kdy měl možnost zkoušet u státních a později souborných zkoušek v komisi s Ladislavem Soukupem a zvěčnělým Zdeňkem Masopustem (1938–2012). Byla to komise, v níž společně zkoušeli učitelé a jejich bývalý žák, který se více než kandidáti obával, aby nebyl přistižen při nějaké neznalosti. To si však kolegové vůbec neuvědomovali a v situacích, kdy zkoušený student neznal odpověď, se obraceli právě na gratulanta, aby ukázal, jak zní správná odpověď.

Rodák z jihomoravských Cetkovic (*19. 12. 1940) si zvolil právníkou dráhu po maturitě v roce 1958, kdy začal studovat na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor právo a v roce 1966 zde získal titul doktor práv. V roce 1982 pak na podkladě obhajoby práce „Tiskové zákonodárství předmnichovské ČSR“ dosáhl titulu

kandidáta věd, docentem v oboru dějiny státu a práva v Československu se stal na Právnické fakultě UK v roce 1984.

Kromě pražské právníké fakulty přednášel Ladislav Soukup právní dějiny na předchůdkyni dnešní Policejní akademie, na Právnické fakultě UK byl po listopadu 1989 spoluzakladatelem Ústavu právních dějin, kde působil až do jeho nedávného zániku. Neprehlédnutelná je etapa, po níž byl docent Soukup fakticky a posléze i titulárně výkonným redaktorem Právněhistorických studií, zapomenout nelze na spoluorganizátorství velkých mezinárodních konferencí na počátku tohoto století a spoluorganizátorství z nich vzešlých sborníků.

Docent Soukup byl řešitelem či spoluřešitelem řady grantů poskytovaných různými subjekty. Pravidelně se účastnil mnoha vědeckých konferencí, některé i sám organizoval. Je autorem či spoluautorem monografií z oblasti práva a právních dějin, stejně tak jako řady různých menších prací a článků. Je také spoluautorem pražských učebnic českých právních dějin i učebnic a učebních pomůcek pro plzeňskou právníkou fakultu.

Ve své pedagogické činnosti se docent Soukup zaměřuje na právní dějiny českých zemí, například problematiku tiskového práva, dějin veřejné správy. Je garantem několika předmětů jak na plzeňské, tak na pražské právníké fakultě.

Během dlouholetého pedagogického působení jubilant výrazně ovlivnil velkou řadu studentů práv a podílel se na výchově mnoha doktorandů, z nichž někteří i po absolutoriu působí v akademickém světě a na docenta Soukupa vzpomínají jako na přísného, ale spravedlivého pedagoga. V Čechách – jinak řečeno – není absolventa zdejších fakult, který by s docentem Soukupem nepřišel do styku.

Vzhledem k tomu, že se nacházíme ve velice zvláštní pandemické době, která většině z nás zabránila tomu, abychom oslavenci potřásli rukou, popřáli mu a obejmuli ho, volíme alespoň cestu slovem a písmem.

Milý pane docente, milý Láďo, přejeme Ti do dalších let mnoho zdraví, spokojenosti a vitality, a ještě mnoho setkávání s Tebou, nejenom nad právní historií, ale zejména jako s člověkem, kterého máme rádi a moc si jej vážíme.

JUDr. PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.

JUDr. Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.

Fakulta právníká, Západočeská univerzita v Plzni

Vzpomínka na JUDr. Jindřicha Fastnera

Dne 29. dubna 2021 nás navždy opustil ve věku 76 let kamarád a kolega z katedry trestního práva Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni pan JUDr. Jindřich Fastner.

Jako odborný asistent učil na naší fakultě od roku 2007, především vedl semináře z hmotného i procesního práva, zkoušel a vedl řadu diplomových prací, když poslední z nich obhajovali studenti právě v těchto dnech.

JUDr. Jindřich Fastner zasvětil celý svůj profesní život právu a po celou dobu se věnoval výhradně právu trestnímu.

V roce 1972 se stal justičním čekatelem a u Okresního soudu Plzeň-město pak rozhodoval jako soudce trestní věci do roku 1976. Poté pokračoval u Krajského soudu v Plzni jako nejprve člen a následně předseda odvolacího senátu, a to až do konce roku 1991. Od roku 1992 byl povolán na odbornou stáž k Nejvyššímu soudu České republiky, kde se posléze stal soudcem tohoto soudu i předsedou senátu. Později přešel k Vrchnímu soudu v Praze, kde rozhodoval jako předseda senátu o odvoláních v těch

nejzávažnějších trestních věcech a zde také ukončil svou soudcovskou kariéru v roce 2015.

Poté se už věnoval jen práci odborného asistenta na naší fakultě, byl ochotným a spolehlivým kolegou, který rád předával své bohaté zkušenosti studentům. JUDr. Jindřich Fastner byl autorem mnoha odborných článků a řadu let byl také členem komisí, které posuzovaly odbornou erudici uchazečů při justičních či advokátních zkouškách.

Ve volném čase rád cestoval a celý život se věnoval sportu. Hrál rekreačně malou kopanou a tenis a v době, kdy působil u soudů v Plzni, nevynechal ani jediné sportovní hry. Sportoval ještě na podzim roku 2020.

Všichni členové katedry trestního práva naší fakulty budou na JUDr. Jindřicha Fastnera vzpomínat jako na velmi vzdělaného a platného kolegu.

*JUDr. Eduard Wipplinger
Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni*

Informace o konání workshopu

Sexuální násilí – Pachatelé a oběti, mýty a realita

doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.

katedra trestního práva Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni

Současná doba přináší řadu novot a výzev. Bohužel v rámci řešení pandemie koronaviru i v České republice byla naprosto omezena prezenční výuka na školách, tedy i na vysokých školách. Proto jsme se i v tomto ohledu museli přizpůsobit a zahájit výuku online. I konference a semináře se musí provádět na dálku, tedy online. Bohužel právě semináře, konference, workshopy nejsou jen o samotném přednesu, ale zejména i o diskuzi a konfrontaci mezi posluchači.

Právě 4. prosince 2020 katedra trestního práva Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni, ve spolupráci s organizací proFem (Centra pro oběti domácího násilí a sexuálního násilí) a Ambasadou USA v Praze, zajistila online workshop „Sexuální násilí – Pachatelé a oběti, mýty a Realita“. Tento workshop zahájil děkan fakulty, JUDr. PhDr. Stanislav Balík, Ph.D., který uvedl i zajímavý praktický případ ze své advokátní praxe. Dále celou přednášku vedla Mgr. Veronika Ježková, vedoucí právních služeb organizace proFem (Centra pro oběti domácího násilí a sexuálního násilí), ředitelka organizace Pro bono aliance. Celý workshop uváděl vedoucí katedry trestního práva doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.

Program workshopu byl rozdělen na dva 1,5hodinové bloky. První blok byl věnován Sexuálnímu násilí – mýtům a realitě. Byly představeny nejběžnější mýty, které se k sexuálnímu násilí váží, dále navázala přednášející na jejich detailní rozbor a porovnání s reálným stavem věcí. To vše za použití příkladů z naší praxe a dokumentu České televize natočené v rámci minisérie Otisky doby. Zejména se jednalo o detailní popis trestného činu znásilnění v příkladech.

Druhá část workshopu byla věnována specifickým pomoci obětem sexuálně motivovaných trestných činů. Tedy se jednalo o specifika, která sebou nese pomoc obětem sexuálně motivovaných trestných činů, a co česká právní úprava a praxe těmto obětem ještě dluží.

Základním cílem workshopu bylo nastínit posun v nazírání společnosti, kdy je sexuální násilí stále jevem opředěným mnoha mýty, předsudky a nepochopením, které ve svém souhrnu vedou k sekundární viktimizaci obětí sexuálního násilí, stigmatizaci a ztěžují přístup obětí ke spravedlnosti.

Pevně věřím, že uvedený workshop byl přínosem pro studenty Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni, pro které byl určen.

